

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

NÉMETH ISTVÁN, SZATHMÁRI ISTVÁN
ÉS JÓDAL RÓZSA NOVELLÁJA
GULYÁS JÓZSEF, BARANOVSKY EDIT
ÉS HUSZÁR ZOLTÁN VERSEI
BRASNYÓ ISTVÁN REGÉNYÉNEK FOLYTATÁSA
SZOMBATHY BÁLINT TANULMÁNYA
MARKULIK JÓZSEFRŐL
CS. SIMON ISTVÁN ÉS HERCEG JÁNOS ESSZÉJE
VIRÁG GÁBOR AZ ELSŐ HEGYESI KÖNYVTÁRRÓL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1994

Szeptember

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LVIII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Németh István: Keresztanya, hófehérben (elbeszélés)</i>	542
<i>Gulyás József: Ludas – 8</i>	555
<i>Brasnyó István: Rokonság téli ágon (regény, III. rész)</i>	556
<i>Szathmári István: A lenti város (novella)</i>	567
<i>Jódal Rózsa: Sor, végtelen (novella)</i>	573
<i>Baranovszky Edít versei</i>	576
<i>Huszár Zoltán versei</i>	581
<i>Szűts Zoltán: Négysoros</i>	586
<i>Mirnic L. Zsuzsanna: Variáció apákra és az időre (kispróza)</i>	587
<i>Diákköltők versei</i>	591

**Hatvanadik születésnapján köszöntjük Iliá Mihályt,
irodalmunk rendíthetetlen és állhatatos barátját**

KERESZTANYA, HÓFEHÉRBEN

NÉMETH ISTVÁN

Szemben a langaléta Nenával, Keresztanya kicsi asszony volt. Már akkor is kicsi lehetett, amikor e sorok íróját keresztvíz alá tartotta. Szerencsére a keresztelő atya, Hárs Aladár plébános úr sem volt (fakuló emlékezetünk szerint) valami daliás termet, így a szent szertartás minden különösebb bonyodalom nélkül folyhatott le. Azaz Keresztanyának nem kellett zsámolyra állnia, hogy a kezében lévő kisdedet az atya keze ügyébe emelje. Nem maradt fénykép a jeles eseményről, pedig azt most a szerző egy vak lóért nem adná. Nem azért, hogy szembenézhessen egyhetes önmagával, hanem hogy szemügyre vegye azt a kedves személyt, akinek ezzel a születendő remekművével kíván maradandó emléket állítani. Az akkor huszonnyolc éves vénlánnyal, aki abban az időben, szerzőnk születési évében, alighanem Kishegyesen cselédeskedett, megjárva a cseléd lányok hosszú-keserves útját. Mert bizony akkorjában, nem úgy, mint manapság, egy huszonnyolc éves hajadon réges-rég vénlánynak számított. (El kellett telnie még jó néhány esztendőnek, hogy az egyik anyai nagybátyám, aki épp megözvegyült, bekösse Keresztanya fejét. Ezáltal rögtön kettős rokonságba kerültünk egymással, ha nem hármasba, sőt négyesbe. Keresztanya már eredetileg rokonom volt, miként az ő leendő férje is. Emez, már mondám, édesanyám fivére, tehát születésem pillanatában nagybácsi, amaz édesapám húga, tehát nagynéném, majd világrajövelelem után egy hétre keresztanyám, midőn aztán összekerült a szóban forgó nagybácsival, úgy diktálta a tisztesség, hogy a nagybácsim tüstént keresztapám is legyen, később pedig a bérma-keresztapám, ha az olvasó képes még követni eme bonyolult családi kapcsolatok láncolatát.)

Fényképfelvétel a keresztelőről nem maradt fenn, nem vehetem hát szemügyre nagynénémet, az egykori cseléd lányt, de el tudom képzelni a számára felemelt pillanatot, s őt magát is, a tartását. Nem azt, ahogyan

a karjaiban tartotta egyszem személyemet pólyába kötve, hanem a derékának a tartását. Azt a deréktartást, amit később szerencsém volt benne, rajta megfigyelni, megismerni. És az arcának a sugárzását. Mintha csak megsejtette volna: emberek, itt ma nem akárkit hoztunk keresztvíz alá! Meglátjátok, még sokra viszi ez a nyávogó kis maszat. Legalább kétszer kitüntetik arról a folyóiratról elnevezett irodalmi díjjal, amely folyóirat ebben a pillanatban még meg sem született, csak majd – ha minden jól megy – négy év múlva.

Keresztanyának ilyen és hasonló képtelenségek álmában sem fordultak meg a fejében, nemhogy ébren, hiába terjengett a tömjénillat, s hiába búgott a kóruson az orgona és szállt a diadalmas ének. Ő csak állt szépen, egyenes derékkal, kissé kemény, mindenre kiterjedő figyelemmel, s amikor befejeződött a szertartás, kissé megemelve a karjai közt megbúvó pólyát, elégedetten ennyit mondott: No, ezzel is megvagyunk, körösztfiam!

És megnézett, hogy én meg vagyok-e az egész ceremóniával elégedve. Hogy belenézhesen az arcomba, kissé előre kellett billentenie a fejét. Ha nem ő, hanem más lett volna a keresztanyám, talán gügyögve szólt volna hozzám. Ő komolyan, de elégedetten mondta: Most már, körösztfiam, mehetünk haza!

Én már csak arra emlékszem, attól fogva vannak vele kapcsolatos emlékeim, amikor felfelé kezdett nézni rám. Felfelé, mert „hamarosan” túlnöttem rajta, testi mivoltomban fölbe nőttem. Hogy történhetett ez? És hogy történhetett, hogy ő *attól* fogva állandóan lefelé nőtt? Visszafelé. Valami kemény elszántsággal nőtt bele a földbe.

*

Ha a Nena – idegen szemében – széles mozdulataival, szapora fejcsóválásával teátrálisan hatott találkozásaink pillanatában, Keresztanya ilyenkor a föltűnéstelen, az alig észrevehető, mert csak a szeme bogarából sugárzó szótlán öröm földre szállt anygala volt. Holott ha valakiktől, épp az anygaloktól állt a legtávolabb. Mert nem voltak szárnyai, s mert nagyon is földön járó lélek volt. Templomba járó, vallásos – vagy inkább csak templomba járó –, de az égiek iránt is tele kételyekkel. Anyai öreganyám, az édesanyja keménységét örökölte. S elszántságát. Ha öreganyámnak véleménye volt az úgynevezett nagypolitikáról – sőt úgy gondolta: beleszólási joga is, persze csak a falusi bandázók parlamentjében –, Keresztanyámnak mindig határozott véleménye volt a falu közügyeiről, akár zászlóvivő is lehetett volna, ha nem foglalta volna le túlságosan a családja, fenyegetésre mindig kész kezét pedig a politikában és a közügyekben teljesen járatlan, közömbös férje. A faluban fel-fellángoló vallásháborúból azonban ki nem maradhatott. Nem is igazi vallásháborúk

voltak ezek, hanem ugyanazon valláson belüli háborúskodások, afféle belső frakcióharcok a valami oknál fogva megosztott hívek között. Leginkább akkor, ha új káplán érkezett a plébániára. (Érdekes lenne egyszer elmélyedni a témában: még az egypártrendszer legmerekvebb korszakában is a falusi társadalom mélyrétegeiben „működött” szabad véleménynyilvánítás, demokratikus küzdelem a „jobbért”, az „igazságosabbért”: a hívők között, a parókia falain belül. Ha a „nagypolitikába” nem is szólhattak bele, elfojthatatlan, velük született demokratikus jogaik néminemű kielégítésére teret biztosított saját Egyházuk: a plébánosok viselt dolgai körül kivitatkozhatták-veszekedhették magukat. Mégpedig hangos szóval, az egész falu füle hallatára . . .)

Azt mondtam az előbb, hogy a Szóbanforgó épp az angyaloktól állt a legtávolabb. Máris helyre kell igazítani magam: Keresztanya a haragos angyalok fajtájából való volt. Volt benne valami arkangyali elszántság, keménység, angyali tűz, lobogás.

De amikor megállt előttem – mintha mindig Ő állt volna meg énelőttem –, egy pillanatra mindig megváltozott, sőt átváltozott; átváltozott a szótlan öröm angyalává. Fürkészve nézett föl rám, hiszen jóformán csak a mellemig ért, nézett föl rám a szótlan öröm csodálatával: Meddig nősz még, körösztfiam? Csakugyan te vagy az a kicsiny kenyértészta vakarcs, akit én tartottam a keresztvíz alá?

Majd amikor szó jött a szájára:

– Hogy vagy, körösztfiam?

Ezt úgy tudta megkérdezni, századszor is, hogy el kellett hinnem: abban a pillanatban mindennél jobban és csak ez érdekli. A hang nem is az ajkáról jött, hanem mélyebbről, közvetlenül a szívéből. S annál meggyőzőbben, hogy az ellágyulás legkisebb felhangja nélkül.

Mint akit kemény, elszakíthatatlan szövetség köt a megszólítottához. Ezúttal le merjük írni: a szeretet szövetsége.

*

Hogy mi keményítette meg – egy egész életre – tartását, mi fűtötte – késő öregkoráig – arkangyali lobogását?

Örökölt tulajdonsága mellett talán a sorsa is.

Meg hogy szigorú, sokgyerekes családban született.

Még kislány, amikor „anyánk” kimondja a család lánygyerekeinek, szinte parancsba foglalva:

– Tollat szedek, fejenként kaptok hat vánkost, két dunnát, a többiről gondoskodjatok!

„Anyánknak” ilyképpen huszonnégy vánkosról (ciháról – huzatról) s nyolc dunyháról (szintén belsőről és huzatról) kellett gondoskodnia, ezt

a rengeteg huzatot kellett telegyűjtenie, megtömnie finom pehelytollal, még az volt a szerencse, hogy nem egy esztendő alatt, hanem apródonként.

Keresztanya tizenhat-tizenhét éves korában szegődött el komolyabb, állandó munkára: cselédnek.

A falu abban az időben még százával ontotta a cselédlányokat. Irányításukról, elhelyezésükről a CSELÉDSZERZŐ gondoskodott. Neve is volt a cselédszerzőnek, Acsai Maris néaninek hívták. Keresztanya is az ő révén került Szabadkára.

(Hogy leírtam a cselédszerzőt, kíváncsi voltam, értelmező szótárunk ismeri-e a kifejezést. Benne van! A cselédlépcsővel és a cselédszobával együtt. De benne van a cselédsors és a cselédnyúzás is. Meg a cselédkönyv. És a szép, régies fehércseléd és vászonceléd. Attól tartok, hogy a cseléd szavunk nemhogy kikopna lassan a köznyelvünkéből, hanem újfent megkapaszkodik benne. Vagyis hogy újra szükség lesz cselédekre, cselédlányokra, cselédszobákra, cselédfeljárókra s cselédszerzőkre . . . tehát a cseléddel kapcsolatos „szép” szavainkra.)

– Nálunk akkor olyan nagy volt a szegénység, hogy nekem csak az volt, ami rajtam volt: egy vászonszoknyácska, ebben utaztam föl Szabadkára.

A szegénység arányait, mélységeit csak sejthetjük: „apánk” épp csak hazatérhetett, ha már hazatért a négyéves frontszolgálatból, tulajdonképpen a hétéves szolgálatból, mert alig hogy letöltötte a hároméves tényleges idejét, kiütött a háború, s újra besorozták. „Anyánk” kerek hét éven át hetedmagára kereste meg a kenyeret, ezenkívül a házépítésre felvett kölcsön részleteit is fizetnie kellett.

(A Kissek, édesanyám testvérei s ő maga is „édesszülémeztek”, „édesapánkoztak”, a Némethék, apám és testvérei csak így: „apánk”, „anyánk” . . . Nemcsak ebben különböztek, talán mindenben. Két összeférhetetlen világ! S mégis megkeresték egymást: nem csupán apám édesanyámat, rajtuk kívül még két pár próbálta szorosabbra fűzni a két nagy család közti szálakat. Ennek ellenére vagy épp ezért „állandó ÁTALVITÁBAN” voltunk a Kissekkel”, ahogy Keresztanya súgta meg egyszer, ha esetleg jómagam nem vettem volna ezt észre már odahaza is. Mind a mai napig azonban inkább csak sejtem, mi lehetett annak az állandó ÁTALVITÁNAK a lényege, amelyet azóta mindörökre „elgereblyéztek”; betakarták a sírok.)

*

Tizenkilencben Szabadkára csak ZÓNAIGAZOLVÁNNYAL lehetett utazni. Még nem kötötték meg a békeszerződést, de a szerb megszálló csapatok a sajátjukénak tudták nemcsak Szabadkát, de Baját és Pécsét is. Hogy mennyire kedvelhették Szabadkán a még szagában is más uniformist, arról Keresztanya így számolt be:

– Az első helyem a Rózenfeld Sándoréknál volt. A gazdánknak vaskereskedése volt, még fiatal házások, szopós kisgyerekekkel. Szobalányt, szakácsot tartottak, engem a kicsi mellé vettek föl, DAJKÁNAK. Mostam, vasaltam a rengeteg pelenkát, aztán a gyereket kocsiba, s mentünk le sétálni. Két spájzuk volt, mind a kettő tárva-nyitva, előttünk, cselédek előtt is. Ehetünk, ihattunk, amennyi csak belénk fért. Szombaton nem volt szabad dolgozni – ortodox zsidók voltak –, de megtartottuk a vasárnapot is. Talán harminc dinár volt a bérem; nem; akkor még a korona járta. Láta a nagysága, mi van rajtam: az az egyszál vászonszoknyácska, amiben megérkeztem. Amikor kifizették az első béremet, a nagysága elvitt magával bevásárolni. Új ruhát kaptam. Fölöltöztetett tetőtől talpig. Így kipettyenve utaztam haza a falumba látogatóba. A nagysága még süteményescsomagot is nyomott a kezembe; látta, de ki is faggatott, hogy élünk otthon.

No, ezekhez a Rózenfeldékhez egy szerb hadnagyot kvártélyoztak be. Hát nem nagyon örültek meg a hivatlan vendégnek. Hogy törjenek most már borsot az orra alá, hogy füstölhetnek ki innen? Mert ahogy befészkelte magát, nőket kezdett hordani a szobájába. A gazdámék, amikor ezt már nem bírták nézni, fölvezettek a padlásra. Megmutatták a dobozt, hol kapcsolható szét a villanyáram. Én már tudtam a dolgomat. Este, amikor a tiszt úr hazaért nővel vagy nő nélkül, fölsurrantam a padlásra, és szétkapcsoltam az áramot. A hadnagyocskát ~~teporézkolt~~ dühében, mert látta, hogy mindenütt ég a villany, épp csak az ő szobájában nem. Mi meg jót mulattunk a „vendégünkön”. Mert akkor bizony még nem nagyon lelkesedett értük itt senki. Sokan a saját fajtájuk közül sem.

*

Kilenc hónap leteltével következtek Szenesék, szintén Szabadkán, szintén vaskereskedők és szintén zsidók. De már egy lépcsőfokkal fonterebb a cselédség ranglétráján; itt már SZOBALANNYÁ avanszált Keresztanya.

– Szeneséknek volt egy kislányuk, akivel apád negyvenegyben együtt raboskodott a Sárgaházban – közli velem bizalmasan Keresztanya a sárgaházi események után jó harmincöt esztendővel.

És ezt a mehökkentő filozófiai bukfencet:

– OTT SZERETTEM, AHOL EGYENLŐK VOLTUNK!

Volt ilyen egyáltalán fél emberöltőnyi cselédeskedése alatt? Egyáltalán lehetséges volt az ilyesmi? Mármint hogy a SZOLGA meg az ÚR egyenlők legyenek?

Ha nem is létezett, Keresztanya ilyen helyen szeretett volna cselédeskedni.

Amiből világosan következik, hogy cselédeskedni ugyan nem szeretett, de nem bújhatott ki alóla.

Némi szabadsággal azonban a cseléd is rendelkezett: ha nem tetszett neki a hely, ahol szolgált, ha nagyon nem tetszett neki, továbbállhatott.

Szenes vaskereskedő úréknál hat hónapig húzta ki. Mert:

– Nem szerettem azt a túl finom beszédet, ami náluk volt. Azt a sok „tessék parancsolni”. Amikor vendégek érkeztek, én, a szobalány segítettem le róluk a nagykabátokat, a bundákat. Ez még csak hagyján, de a nyakam nem tudta megszokni a sok hajbókolást. Az urak, különösen a nagyságák meg csak múnyszerűsödtek. Én meg álltam előttük a tálcával, mint a faszent: **TESSÉK PARANCSOLNI, TESSÉK PARANCSOLNI!**

Az örökös lázadó Keresztanyának azonban jó szava is van a „régii urakról”. Egyrészt talán, mert nem gyúrták át öntudatos osztályharcossá (enélkül is megvolt a magához való öntudata, sőt osztályöntudata!), másrészt meg következetesen nagylelkű volt.

– Megkértem a nagyságát, kimehetek-e a konyhára, ha bent mindent elvégzek? Mondhatta volna, nem azért tartanak külön szobalányt, hogy a konyhában kotnyeleskedjem. Mert tudtak nyerseks, visszautasítóak lenni a nagyságák. Szenesné megértette, hogy én főzni is meg szeretnék tanulni. Ezt meg a zsidók konyháján tanulhatta meg legjobban az ember. Ott láttam, milyen jó a szakácsnőnek: **NEM KELLETT AZ URAK KÖZÉ MENNIE, ő csak a konyhán, a spájzon URALKODOTT.**

*

Abban az időben még – melegszik bele Keresztanya cselédéinek ecsetelésébe – nagyon **PEDIGRÉSEK** voltak a zsidók.

Hogy hol szedte föl ezt a kifejezést, most már nehezen jutunk a nyomára. De sejtette az értelmét, és mert a zsidókról különös tisztelettel tudott szólni (nem mindegyikről, természetesen), gúny nélkül használta. Minden kétséget kizárva, azok a zsidó családok, ahol Keresztanya szolgált, előkelőbbek voltak, mint ő, a cseléd.

S már a harmadik helyen találjuk, ezúttal jóval közelebb a szülőfalujához, Topolyán, de szintén zsidóknál, Rónaiéknál.

Itt már **MINDENES**.

Takarít, főz, mos.

Nagy meglepetés számára, hogy Rónaiék már a sertéshúst is megeszik. Igaz, egy kicsit lopva, egy kissé hátat fordítva Mózesnek, vagy akkor, amikor a próféta épp nem nézett oda. A disznóhúsos tálat ugyanis kitették az udvarra szolgáló ablakba, s úgy, az udvarban állva nyúláltak bele a finom falatokért.

– Rónaiéknál jó helyem volt, csak a kosztal volt baj. Majláth bácsi előre megsúgta: Lányom, itt neked akkor lesz elég enni való, akkor lakhatsz jól, ha **LOPSZ**. Igaza volt az öreg cselédnek. Rónainé, míg ki nem készítettem

az aznapi ebédhez való dolgokat, ott állt a kulccsal a spájz ajtajában. Aztán rögtön zárta be a kamrát. A mai nap se tudja, ha megmenekült, szegény, a gázkamrától, hogy túljártam az eszén: a spájzban mindig teraktam a zsebemet jó falatokkal, és elrejtettem a pincében . . .

*

Kúla, 1928. Még két esztendő választ el attól a naptól, hogy édesanyám világra hozzon. Édesanyám ebben a pillanatban még hajadon, leendő apám még legényember, de már megvette a karikagyűrűket a hamarosan megkötendő házassághoz. Épp a verbászi cukorgyárban dolgozott, s egy szép napon ijedten kapott a zsebéhez: hol vannak a jegygyűrűk?! Elvesztette, vagy valaki ellopta őket! Mit tehet ilyenkor egy szegény cukorgyári „kampánymunkás”? Karikagyűrűk nélkül nem lehet eljegyzést tartani. S olyan se fordult még elő, hogy a vőlegény karikagyűrűk nélkül jelenjen meg az oltár előtt. De olyan már előfordult, hogy a vőlegényjelölt a jegygyűrűket kölcsönként pénzen vette meg. Mert ez történt leendő apámmal is. Verbászról átgyalogolt Kúlára, hogy az épp ott cselédeskedő húgától, leendő Keresztanyámtól kölcsönkérjen aranygyűrűkre. Az egyik templom egere a másiktól.

Mert leendő Keresztanyám már Kúlán van, a posztógyár egyik társtulajdonosánál. Lassan tíz év cselédeskedés áll mögötte, előtte még vagy hat, Kúláról Verbászra jöve, végül haza, a szülőfaluba, Balog János gyógyszerészhez, majd a patika új tulajdonosához, Keller Béláékhoz.

Itt húzta ki, az utolsó állomáshelyén, ebben a magas társadalmi státusban a legtovább: hatodfél esztendeig.

Már jól megedzett cselédlányként. Aki, ha épp úgy alakultak a dolgok, nem átalott szembeszállni kenyéradó gazdájával sem. Keller Béla gyógyszerész úr fejéhez néha kemény szavakat vágott:

– Maga úgy néz ki, mint a Grabanszki Ernő!

Minő bátorság – AKKOR ÉS OTT. És mégse mondtak föl neki azonali hatállyal. Mert bizonyosan tudták, hogy helyette találnak ugyan másikat cselédet, Keresztanya helyett akár tízet is, de tudták azt is: olyat, mint ez a felvágott nyelvű, olyan talpraesettet, fürge lábút és fürge kezűt, mint ő, bajosan. És Keresztanya is tudta: bárhogyan is van; mi, urak és cselédnek egyelőre még egymásra vagyunk utalva! Bizony.

(És szégyellje a „dicső” századvég, amit most maradandó módon ide följegyzünk: a harmincas évek első felében a szakácsnői és házvezetőnői munkát ellátó – valószínűleg nem akárhogy ellátó – Keresztanya havi járandósága hatszáz dinár volt; saját bevallása szerint kéthavi cselédfizetéséből új szobabútor vásárolhatott magának. A századvégi cselédnek

– mert a szocializmus negyvenévi kemény építése után újra elszaporodnak a cselédlányok – hány évig kell dolgoznia egy új szobabútorért?)

És annyi fárasztó szalmacséplés után álljon itt egy üde „irodalomtörténeti” adalék. Nem csak Keresztanya szolgált Keller Béla gyógyszerésznél, hanem Dudás Kálmán majdani tanárom, falunk szülöttje, akiről adatközlőm bajosan tudhatta még akkor, hogy versei jelennek meg. Segédpatikus volt Keller Béla gyógyszertárában.

– Nagyravágyó ember volt – fogalmazta meg róla Keresztanya félreérthetetlen negatív véleményét.

– Ezt mire alapozza, Keresztanyám?

– Leszégnyítette Keller Bélát ott mindnyájunk előtt!

(És ő? Aki a gazdája fejéhez vágta, hogy úgy néz ki, mint Grabanszki Ernő?!)

– Leszégnyítette?

– Igen. Mert náluk minden héten egyszer kötelezően bab volt ebédre. Kálmán erre kijelentette, hogy ez nem étel!

(Elképzelhető, mennyire megbotráncozott ezen Keresztanya. Hiszen ismerte a segédpatikus szüleit: egy volt tanyai gyerek hetente egyszer mért nem ehetné meg a babot, ha a „jobb” családból származó Kellerék megehetik . . . Ez sehogy se ment a fejébe.)

*

(Mi fáj mindig legmélyebben az embernek? Ha az övéi részéről éri méltatlan támadás. Ha azok aláznak meg bennünket, akiket legjobban szeretünk. Ha ők játszanak ki, csapnak be, árulnak el, csálnak meg bennünket.

Keresztanya soha egyetlen szóval nem említette, hogy fél emberöltőnyi cselédeskedése alatt megalázta volna valamelyik munkaadója. Ettől persze még megalázhatta. Füttyült rá. Nem hagyott benne fölpanaszolandó nyomokat. Természetes dolognak tartotta, hogy egyik-másik „nagysága” kukacoskodott vele. Ha nagyon kukacoskodott, legföljebb otthagya, továbbállt egy házzal, várossal. Volt hely bőven a cselédlánynak. És nagyon világos volt előtte, hogy már maga az úr–cseléd viszony megalázó. Magasan lobogott benne a cselédöntudat. Elszegődött szolgálónak, mert a fél falu lánya elszegődött, persze nem divatból: elég nyomós okuk volt erre. – Staférba dunnákat, párnákat kaptok, a többiről gondoskodjatok magatok! – csengett Keresztanya fülében „anyánk” szigorú hangja. Már-már tudatosan, felvilágosultan vállalta a cselédsorsot, s kemény daccal viselte. És – kétélű fegyver ugyan – jól felvágott nyelvvel ajándékozta meg a sors. Ha a „nagyságos úr” vagy a „nagyságos asszony” részéről sérelem érte, nem hordta magában, nem emésztette magát emi-

att, hanem visszavágott azon melegében, „kitálalt”, megmondta a véleményét. Vagyis nem tudott „nyelni”. Megmondta ő a véleményét még a plébános úrnak is! Egyenesen a szemébe.

És mégis, még őt is, ezt a rendkívül kemény anyagból gyúrt testet-lelket is érte olyan arculcsapás, amit nem tudott kiheverni. Amit magában kellett megemésztenie, mert hasonló erővel nem csattanhatta vissza.

Egy szép hajnalon ugyanis tetten érte az urát. Ez önmagában még nem lett volna égbekiáltó, lévén, hogy nem ő lett volna az első asszony a földgolyón, akit megcsalt a férje. Ő – a keresztapám – egyébként is jó kiállású, jóképű, a menyecskék után bizony meg-megforduló férfi volt, de Keresztanya ezt alig vette tudomásul. Nem csapott miatta patáliát. Megvetette az álszemérmet, az álszenteskedőket, mindent, ami megítélése szerint mesterkélt volt. Csakhogy azon a bizonyos hajnalon nem egy akármelyik szépasszony mellett lepte meg az urát, hanem – Isten nyugosztalja mindannyájukat! – egy családba tartozó menyecske karjaiban. S hogy a meglepetés és megaláztatás még nagyobb legyen, ez a menyecske Keresztanyának az épp náluk vendégeskedő édeshúga volt!

És se a húgának, se az urának nem kaparta ki a szemét. Mert a dolgok most már úgyis megtörténtek, nem lehet őket meg nem történtekké nyilvánítani. És megérezte, pedig oldalakon át bizonygatom, mily konok és kemény asszony volt, hogy ezt nem lehet „elintézni”, „jóvátenni” semmiféle teátrális perpatvarral. Keresztanya megvetette a farizeusokat, utált mindenféle álságot. Ami megtörtént – sajnos, megtörtént, egy cseppet se lelkesedett ugyan érte, de az élet még egy ilyen – kétségtelenül botrányos – esemény után se állhat meg.

Mégis hogy viselte el ez a kicsi, vasból való asszony ezt a kiheverhetetlen megaláztatást? Annál nehezebben, hogy az ilyesmit nem beszélheti ki magából az ember. Kibeszélhetetlen szégyenünket magunkkal visszük a sírba. Bűneinket, halálos bűneinket is van kinek a fülébe mondanunk, de kinek mondjuk el az önmagunk előtt is takargatott szégyenünket?

Keresztanya, természete szerint, valami eleven, éltető daccal hordozta magában ezt a megaláztatást. Engem, kutyák, ugyan meg nem törtök! Még ezzel sem.

De megfogadta s gyerekeivel megfogadtatta: ha örökre lehunyja a szemét, a szülei mellett, a szülei sírjában szeretne pihenni. Semmiképp ott, ahol a férjének az első felesége s a férje van eltemetve. Végül mégis megtört – vagy kiengesztelődött – az ő törhetetlennek látszó szíve is, megváltoztatta akaratát, végakarátát: ha meghalok – mit cirkuszolnátok! – tegyetek csak az apátok mellé.

Illetve reá, az ő koporsójára. Így a „komisz kujon” alatt az első, felette a második felesége csontjai. Még ott lent is két asszony között! Persze most már hidegen hagyva mindeneket. A síri világ törvényei szerint.)

*

Az imént zárójelben elsuttogott s így a kíváncsi világ füle és szeme elől némileg eltitkolt, elrejtett esemény után sem tört meg Keresztanya tiszta, nyílt, kemény tekintete.

Fájdalmát, megbántottságát, megaláztatását úgy tudta elviselni és hordani, hogy ez senki másé, egyedül az övé; senkivel még csak meg se kísérli megosztani azt, ami megoszthatatlan.

Így látta a Keresztfia.

Aki olykor megpróbált ugyan – néminemű szövegek gyártásakor például – lemerülni a lélek mélyére, de legjobb igyekezete ellenére se tudott mélyebbre merülni a saját lelkénél. Ott se mindig a legmélyebbre.

Ha rúgás ér, ne bögj, ha a tieid bántanak meg, akkor se omolj magadba; soha, semmilyen körülmények között ne hagyd el magad! – ezt példázta Keresztanya mindenkori tartása, magatartása.

A Teremtő mintha parancsba adta volna neki: ha már jöttél, zokszó nélkül járj! Nemcsak te vagy a szerencsétlen és boldogtalan: minden teremtménye az. Ezt jól véd az eszedbe. De jól teszed, ha a szívedben is megbarátkozol, kibékülsz ezzel a paranccsal.

Nekem, a keresztfiának természetesen soha se pendítette meg megszégyenítésének történetét, de hogy hosszú éveken át mégis magában hordta, arról elsődleges fogadalma meggyőzően tanúskodik: ha meghalok, ne temessetek „annak” a sírjába . . .

De hogy hánytavetette meg, hogy próbálta valamelyest kifújni magából a legszűkebb rokonságba tartozó asszonyok között?

Rajtuk, anyámon keresztül se jutott el a fülembe több a történet puszta tényénél. Ami egy szűkös mondatban elmondható.

Külsőleg talán csak annyi volt megállapítható, hogy attól fogva még kisebbre „nőtt”. De hát ez folyamatos volt nála; egész életében lefelé nőtt. Végül csillagnyivá zsugorodott és keményedett. Halála után is hunyorgó, sugárzó állócsillaggá.

*

(S még egy zárójeles történet, pedig csupa nagy, nyomtatott betűvel kívánczkozna ide:

Nálunk gyerekkoromban még tisztelték a koldusokat, néha még, az öregasszonyokat, becérték is: kolduska. Ritka volt az a ház, ahonnan

üres kézzel küldték el őket, ahol ne dugtak volna valamit a tarisznyájukba. Arról meg éppenséggel nem tudott a falu, hogy valaki elkergette volna a kéregetőt.

De hogy valaki ágrólszakadtat csak úgy befogadott volna a hajlékába, befogadott volna minden ellenszolgáltatás nélkül – ismeretlen dolog volt.

Keresztanya, amikor már egyedül maradt, ezt is megengedhette magának. A csavargót, persze ő se a „tiszta szobába” tessékelt be, de állandó helyet adott neki valahol a ház végi kamrában. Évekig „kerülgette”. Bizonyára kosztolta is. Talán néha ki is mosta meg is foltozta gönceit. Amikor pedig szegény pára meghalt, intézkedett, hogy tisztességesen, emberhez méltó módon legyen eltemetve. Koporsót, sírásót, papot rendelt. A halottat, ahogy illik, talán még meg is fürdette, lemosta, mielőtt koporsóba tették volna. És amikor mindent elintézett a megboldogult körül, kikísérte utolsó útjára. Egymaga kocogott a koporsó után, hiszen szegény szerencsétlennek Keresztanyán kívül senkije se volt.

– Így szépen eltemettem; nem nézhettem volna, hogy senki se álljon a koporsójánál.

Ezt oly magától értetődően csinálta végig, mintha ez minden embernek kutya kötelessége lenne. Odaállni a kiteszítottak, s magatehetetlenek mellé.

Azért kicsi fejét csöppnyi büszkeséggel megemelintette, mert ott volt az ajkán kimondhatatlanul is: így kell ezt csinálni, Keresztfiam!

Bizony, bizony, így kellene, Keresztanya.)

*

S akkor egy zaklatott, vidéki hang a telefonban:

– Keresztanya halálán van, szeretne még látni . . .

Sietek haza. Az ágyban találom, egy túlfűtött, nagy hodály sarkában. (A hodály valamikor asztalosműhely volt.)

Föülтетik az ágyban.

– Rémképeket látok, így ülve is, nyitott szemmel.

Óriásra nőtt, elközönösödött szemek a madárcsiban.

A fia a fülembé súgja: Tudja, hogy meg fog halni. Most töltötte be a nyolcvanát.

– Az a baj, hogy rég nem jártam kint az utcán. De én most már csak akkor megyek ki, ha visznek.

Ha viszik fel a Kálváriára.

Megérintem csontvállát, szinte szúr. Kimegyünk mi még az utcára, Keresztanya, mondanám, „de már késő”. Igazán őt már nem érdekli az utca. Semmi sem. A keresztfia sem. Nem néz fel reá többé azzal az utánozhatatlan, szelíd büszkeséggel. Tekintete rátapad a riasztó Semmire.

A fia egy narancsgerezdet próbál bepréselni két ajka közé. Akkor döbbenek rá, a narancs láttán, hogy üres kézzel jöttem.

Tizenegy nap múlva az üzenet, hogy meghalt.

Fél órával a temetési szertartás előtt érünk haza. A Kálvária kápolnájában, a ravatalozóban fekszik. Dermesztő hideg volna, ha valahol a ravatal alatt nem volna bekapcsolva egy sárga villanymelegítő; az fújja a meleget a koporsót körülülők lábára.

Keresztanya fia feláll a nyitott koporsó mellől s halkán közli velem: úgy illene, hogy az egyik keresztfia vigye a megboldogult keresztfáját. Elfogadod? Elfogadom.

Ezzel kijövök a kápolnából kiszorult rokonok közé. Ott toporogtak mindnyájan a szélárnyékban; északról éles szél fűjt, alighanem havat hoz.

Itt toporog Csülkös Jóska bácsi is nyolcvannégy évesen, gumicsizmában. Fejedelmi büszkeséggel viseli családunk csúfnevét. Mert szerinte a Csülkösök külön had, sajnos, erősen fogyatkozó had, most is az hozott itt össze bennünket, hogy eltemessük Kiss Antalné, Németh (Csülkös) Veronát. A vén csataló, aki szintén nagy tisztelóm, hiszen én is Csülkösivadék volnék, közli velem a rendkívüli eseményt: a napokban „ünnepezték” házasságuk hatvanadik évfordulóját!

– Hát akkor nagykanállal ettek!

– Ettünk lófaszt. Tudod, az a baj, hogy régen, amikor alig volt mit enni, új előtt néha még krumpliból se volt elég, mindig nagyon jó étvágyam volt; most meg tele a kamra minden jóval, de fogytán az étvágy.

– Ajándékot azért csak vitt a „menyasszonynak”?

– Vittem lófaszt.

– Pedig illetet volna.

– Tudod, ha vittem volna neki valamit, még azt gondolta volna, hogy más asszonynak is viszek.

– És maga se kapott ajándékot Etel nénitől?

– Kaptam a Nagy Iván faszát! – hunyorog az öreg, mi többiek pedig nevetünk a kápolna tövében. Nevetne Keresztanya is, ha köztünk ácsorogna, de nem ácsorog, épp most hozzák ki a kápolnából lezárt koporsóban. A koporsót egy kétkerekű talyigafélére helyezik. Kezembe nyomják Keresztanya keresztfáját. Magasba emelik az ösztövére Januskeresztet, megcsattantatja a szél a templomi lobogót, lassan fölzárkózunk, elindul a gyászmenet, Keresztanyát kísérjük utolsó útjára. Ez az utolsó út mindössze néhány méternyi útszakasz: a kápolnától a kiásott sírig. Amikor még a háztól temettek, a gyászmenet végigkanyargott az egész falun s valóban gyászmenet volt: ott botorkált a koporsó, a gyászkocsi után a fél falu. Erre a mai falunak „nincs ideje”, Keresztanya koporsóját jó, ha két tucat ember kísérte, a legszűkebb rokonság. (Igaz

ugyan, hogy a megboldogult barátnői, ismerősei jóformán már mind fönt vannak a Kálvárián vagy a falu másik temetőjében pihennek, ugyanakkor az is igaz, hogy az ántivilágban a fiatalok is „kikísérték” az elhunyt öregeket.)

De Keresztanyát mindez már nem érdekli. Körülálljuk a nyitott sírt. Mekkora a távolság a keresztelőkút és a nyitott sír között? Ötvenhárom éve tartott keresztvíz alá az, akinek most a fejfáját szorongatom a kezemben. A pap beszenteli a sírt, majd némsokára zuhogni kezd a föld a koporsóra.

Az egyik sírásó kiveszi a kezemből a keresztfát s a sír fejébe szúrja.

Hát ezzel is megvagyunk, Keresztanya.

Kész.

Még ácsorgunk egy percig a sír körül, aztán szótlanul ereszkedni kezdünk lefelé a Kálváriáról. Mert ugyancsak elszótlanodtunk. Az idő is barátságtalan, s alig érünk a temetőkapuba, hózápor zúdul a nyakunkba.

Az, hogy hózápor, Toma Pista mondja, a Nena fia. Aztán még magyarázatként hozzáteszi:

– Még reggel bemondta Pest, hogy várható lesz. Igaza volt, itt van.

Behúzott nyakkal, ki-ki a maga csendjébe burkolózva, ballagunk hazafelé. A sírod – közös sírotok! – máris hófehér. Mint a pólya. Patyolatfehér, mint az a pólya volt.

LUDAS – 8

GULYÁS JÓZSEF

Itt volt egy kikorhad, rémteli
nagy bodzafa-törzs,
nyikorgott a szélben,
féltem, reszkettem
és messze elkerültem én,
tán bűnös vagyok
és nagy vétkem lehet
s nyom valami átok,
távolról visszanéztem
és azt gondoltam:
egy szép, nagy vétek váltja meg
egyszer a világot,
lehet, hogy az én vétkem.

ROKONSÁG TÉLI ÁGON

(GOMBROWICZ-SZEMINÁRIUM)

Regény, III.

BRASNYÓ ISTVÁN

Szép fehér csukákban jött Fölfelé a Táblás Ház földszintjéről e Gondolat egyedüli Hordozója, mint valami Bonviván, Föl Magas Állásába, Eszmei (már emlegetett) Magaslesére, Ideológiák fölmagasztosult fegyvervivője, helyesebben Bacilusgazdája, üres szentségtartója, mit tudom én, micsodája, de azért Járatja táskás szemeit, Lövelli pillantásának Nyilait, mintha a Végzetem közeledne felém, nyilall át rajtam Bésszarion Figyelmeztetése; most Sántulok meg Fölindultságomban, Hatalmasodik el rajtam a nehézkedés, de ugyanakkor föltámad bennem a Hetykeség is, a Kevélység és a Merészség, s hosszasan tartó Méregetés után azért odasercintem a fehér, hegyes Csukái elé:

– Jó napot, Vezérigazgató Elvtárs! – és örömmel Tölt el, hogy olybá veszi, mintha csakugyan Odasercintenék a Jelenléte elé, kapkodja a fejét Jobbra-Balra, mint akiben irányt tévesztett az Ideológia – hát ez Nagyszerű volt! A világ kommunista közvéleménye előtt ezzel, hogy fölhívtam magamra a figyelmet, megtettem az előkészületeket Halálos Ítéletem aláírkantására. Láttam is a képén: Hogy majd Ó! Ó majd Hamarosan!

Hogy ezt nem kellett volna? Mit nem kellett volna? Miért is Halogattam volna a dolgot? Amit ma megtehetsz, a világért se halaszd holnapra! Csak a gyáva Fickók szokása a Késlekedés.

A Környezet meg csak Téblából, egyik lábáról a másikra nehezkedik, Összenéznek jelentőségteljesen, úgyhogy eléggé unalmas lehet itt, az meg Benn ül a Teremnyi nagy szobában, és a Hülye is tudja róla, hogy Semmit sem Csinál, nem is Tudna, nem is Képes arra, hogy Valamit (Akármit) is csináljon. Egyszerűen mindenki úgy Tesz, mintha valami Fontos vagy Lényeges Esemény közelébe, sőt a Közepébe keveredett volna a jó szerencséje Folytán, ahogyan Kóroly is került a csontafejéri

vadászatéba, mondjuk, pedig nem is került, hanem csupán a saját szemével láthatta a Nullpontot, amit itt is Látnia adatott volna, ha épp netán a Helyszínen tartózkodik.

A Környezet pedig Összeség, Megrándul, mintha moraj futna át rajta, szóval, Fölmorajlanak, csupán a hangjuk nem hallani, és egyszerre Mind kávét kérnek, meg vizet kérnek, és cigarettával Kínálgatják egymást: mily Udvariasak! mily Fennköltek! – nem igaz, hogy nem szeretnének ennek Fejében valami kis Előnyt kicsikarni maguknak, persze, egymással Szemben – egyszóval nem tiszta dolog ez, mindegyikük Sántikál valamiben, legfőképpen Rosszban, mialatt még Dorombol is hozzá, és Kéleti magát, bókol, bájolog, éldeleg, Csillogtatja a szemét, és tágítja a Pupilláját, a Szembogaruk akár a macskáé, a Narválé, Gaviálé, a Nők szánt szándékkal baszatlannak tettetik magukat. Ennyi lehet erről mindössze a későbbre átmentett Mondanivaló.

Egyik egymillió dinárt szeretne sürgősen Elkölteni, de nem tudja, mire. A másik meg éppenséggel kölcsön akarna kérni valakitől valamennyit. Vannak, akik egymás cipőjét próbálják föl, kész csoda, hogy nem egymás zsebkendőjébe fújkálják az orrukat. Trarará! – trombitálna a fuvat. Ejha!

Ebből kellene valamely értelmes következtetést levonni, elsősorban politikai Árnyalatút, megmutatni Nekik – de mi a fenét? Látták ők maguktól is azt az alaposan megkezdett konyakosüveget, ha az ember megpróbál vele elsuhanni a Közelükben, mire összesúgnak, jelentőségteljesen Összenéznek, nyugodtan olybá lehet tekinteni, hogy már Közhírré is tették: Azok isznak! De Isznak ám!

Alig lehet kordában tartani az Elképzélést, hogy itt Hamarjában értekezletet kell kerekíteni, sikeríteni, mert annyi Mindent meg kellene hányni-vetni, mint afféle Állami Szerelmeseknek, itt Eszközök Sorsáról kell döntenet, vállalván Kollektív Felelősséget mindazért, ami történik, vagyis tovább kell tevékenykedni áradozva és ömlengve a Stratégián, amely máris a Majdani Kibúvót biztosíthatja mindenfajta Felelőség alól, Kollektív módon, mindenki számára: ezek mintha Szakadatlanul menekülőre állnának, egyfolytában égne a talaj a Talpuk alatt, mindegyre csak a Gondolati Vakondjáratot keresik, áskálódnak és turkálnak, hogy talán majd ezen keresztül, errefelé nyilvánvalóan biztosít egerutat a Kollektív Felelőség, miután majd egy napon sikerül megállapítani a Mértékét.

Minden egyes alkalommal történik erről Határozathozatal, gyászos hanghordozással, mintha épp a Pusztulásnak néznének elébe, csakhogy minek felelősséget vállalni a Pusztulásért, amikor abban már meg kell mutatkoznia Isten Ujjának, ha Isten netán Érdekelt lenne az effajta

Ügyvitelben, mivel az egész annak Biztos tudatában jött létre, hogy egyáltalán nem érdekelt benne.

Úgyhogy most egyszerre Átsuhanva Isten árnyékán azzal a már alaposan meghúzott Palackkal, fölzavarva a Kollektív Felelősség sima víztükrét, minden harag és indulat egyszeriben a Palack ellen irányul, és formai Jelleget ölt: eszerint pedig itt Rendnek Kellene lennie, valamit tenni kell a Rend érvényre juttatása Céljából is, Érvelnek a Rend elszánt, sőt elkötelezett Hívei, kommunista Öntudat, miegymás, Szocialista hazafiság stb.

Ó, a pár hófehér csuka Társaságában elföltött délelőtt! Hófehérségük visszfényétől Beragyogott délután! És ezalatt a sok Épkézláb Ötle! Nem árt azonban hordozóik Kiszámíthatósága mellett a Beszámíthatóságukat is fontolóra venni . . . Elvakultságuk Fokát! Törtetésük Mikéntjét! És olybá tűnik, hogy eközben sohasem lesz este. Ám dehogyan lázonganának a kommunista párt korgó gyomru stréberei! Hiszen épp most van Összpontosulófélben a kezük között a Hatalom.

Ez azonban, persze, Merő Ábránd. Épp miattuk kunkorodott az Iménti kirívó mondat a Ki- és Beszámíthatóság évadnyitó vetülete felé. Van ugyanis, akik sajtóosan Egyéni szemszögből értelmezik a költői harsantást, mely szerint majd másképpen lesz Holnap. Holnap bizonyára már Sehogyan sem lesz. E a Bökkenő. A bibi.

Addig azonban megjátssza az Ártatlant a sok szende Rohadéjja – nem tudok Hirtelenében más mondani Rájuk, bár még így sincs ebben semmi Személyes, mivel az igazság csak a legritkábbik esetekben lehet Egyszemélyes, miként egy ügyviteli Szerv. Az igazságnak ugyanis nem Szokása összevissza Handabandázni, és még ez a Szerencse. Jó órában legyen mondva!

Amott meg még mindig nem Hágott a társaság a Palack nyakára – ördög tudja, meddig képes Kihúzni egy ilyen Palack tartalma, van, amelyik épp nem Tart ki sokáig, viszont Van, amelyik rémségesen sokáig is eltart, Alig-alig Fogyatozik, mintha dugig lenne Démonokkal, s bizony, képesek is megszállni a Lelket. Kóroly ilyenkor például egyáltalán nem, Bésszarion viszont épp Ellenkezőleg, igencsak hevesen forgatja a szemét meg Csavargatja a nyakát kisasszonykák Társasága irányába, valószínű született Szoknyapecérré alakul át, de a Kisasszonykákat sem kell féltetni, Idillkó meg CsinCsilla meg egyéb Nevezetekkel: erőnek erejével Kontaktálni akarnak, és szinte Bésszarion nyakába Szakadnak, az meg, a Hülyéje, Türi, élvezi a Helyzetet, miközben Kóroly lesunyja a fejét, mintha épp Öklelni készülne. Ez ebből az Összes tanulság, avagy abból fölösleges tanulságot Gyártani, ahogyan azok elkezdenek Vihogni meg Visongatni, azt ugyan nem tudni, hogy így is Érzik-e, mindenesetre így

Mutatják, amúgy meg a csoda tudja, miféle Érzelmeken eveznek, valami Szándékuk kétségtelenül van is vele, bármennyire is Öncélú legyen az.

Kórolyal csak Ámulunk e nagy Magakelletésen, bámuljuk, ez eddig még Szokatlan volt errefelé, még a Táblás Ház sem igen Találtatik erre fölkészültnek, Hi-hi-hi meg Hu-hu-hu – Ezek alighanem szaporodni szeretnének, és azt is szaporán.

Amott még tart az Értekezlet, Itt meg már, bizony, a Tetőfokára hág a Szenvedély, de a Palack is még távol attól, hogy Kiürülne, úgy tűnik, Segítséget kéne valahonnan hívni, mert már a Kisasszonykák sem igen Bírnak magukkal.

– Kéne nekik valami Gránátfaszú, szétrobbantani őket – vélekedik az Ügyben Kóroly.

– Úgy – mondom pironkodva –, Úgy valahogy. De én azért nem keresek Senkit. Biztosan találnak majd magukhoz valót.

– Ajaj, Fussunk ezektől, Gyorsabban igyunk! – nyükkált a Palack nyaka után.

– Nem lehet, tele van Démonnal, azok pedig Értének ahhoz, hogy Rávegyenek váratlan dolgokra, ami rendesen ki sem Tellne egy átlagos Italozótól.

– Igaz, ami Igaz: Van benne valami – és nem Nyükkált többé a Palack nyakáért.

Bésszarion meg hátraszegte a nyakát, és folyamatosan olyan hangot hallatott, mint amikor a Gólya Kelepel, vagy Váratlanul a foga kezdett el Vacogni, és ennek tartós Látványától az én Fogam is vacogni kezdett, nem is Birtam valami sokáig, otthagytam őket: Biztosan a mérhetetlen fagyosság földézésétől volt, pedig az Eszmei Hordozó, a Hatalmi Bacilusgazda az imént még feketén csillogó lakkbőrrel borított orrú és sarkú hófehér Csukákban érkezett, Emelgette szabályosan a lábát, mint Volt miniszterhez illik: csak hogy Lesznek itt a Miniszterek! Egyszerre csak itt áll előttünk egy Volt Miniszter, egy leendő parlamenti Képviselő – sohasem hittem volna, hogy Ily Magas társaság méltat majd Figyelmére, Foglalkozván a dologgal meg Ivócimboráiméval, szemmel tartva cudar Megnyilvánulásaimat, jeles megjegyzéseimet és észrevételeimet Fontolgatva, hogy Alkalmadtán, majd ha elérkezik az ideje, Példát statuáljanak rajtam meg a többi velem Egyivásún, a Kollektív Felelősség eszméje szerint járva el, vagy igyekeztén az ernyője alá bújni; ezek, egy szóval, úgy tűnik, huzamosabb, jelentősebb terjedelmű időszakra rendezkedtek itt be, fölkészülve mindenfajta, akár pusztán elméletileg is számba vehető Ostromra, hogy ők majd Állni fogják a Sarat!

Ezzel szemben állt kezdettől fogva az az általam bárgyú módon képviselt és Gyakorta kiteragetett Elmélet, mely szerint szerte fognak futni, már a legelső Baljós Jelre, akár a csontafejéri Nyuszik a már fölvezolt, bár semmire sem jutó Vadászat hajnalán, s mily büszkén fogják utóbb

hetedhét országban viselni a Nyúlcipőt! Áldozat mivoltuk! – Istenem, ezek ebbe fognak Belegebedni! Hogy mindent milyen jól csináltak és Hajtottak Végre, s végül nem is a tulajdon áldozataik Martalékai lettek! . . . Azok inkább egész idő alatt oda sem bagóztak – részben ezt a következtést lehet majd utólag Levonni, hihetetlenül előreszaladva, mintegy Melegedni, a Fagyos regényidőből. Pedig mily tetemes volt még ekkor a nagy szocialista Zsákmány! Biztató kilátások! Csodára meg lehetett játszani az Értelmiségit. Az utcákon olykor Értelmiségiek jártak egymásba Karolva, pedig nyilvánvalóan Jobban teszik, ha egyenként Osonnak a falak tövében. Ez volna ugyanis az Égalj hagyományos Értelmiségi magatartása. És a Magatartás ellen nem lehet hagyományosan Pisálni, ennyi Esze kinek-kinek lehetett volna közülük, mielőtt Belesápadnak az Em-lített fehér csukák bámulásába.

De, ugye, én nem Vártam meg az Emlegetett értekezlet végét, Nyugtalanított elsősorban a démonikus palack sehogyan sem fogyó tartalma, továbbá Bésszarion kelepelő hangoskodása vagy vacogása, és nem kevésbé a jelen levő Kisasszonykák sipákolása, Sikkantgatásai: számomra merőben más volt a helyzet, hiába is éreztem volna jól magam ily nagy csapaton belül, ha tudatára ébredtem, hogy lassanként mégis Kivet magából, másféle haladási Iránya van, ők az Értekezlet külső pályáján maradnak, én meg viszont Megrögzött polgári pályára szeretnék Lépni, s olykor el-elhatalmasodott rajtam a Sajnálkozás afelett, hogy semmihez sem értek; nem igazán, hanem Sehogyan Sem. És nekem ebből a Kevésből kell összehoznom valamit, hogy tisztában vagyok ezzel.

Ők boldogok lehetnek: úgy hitték, még a Szelét sem Érzik meg. Elsősorban az Értekezletre gondolok, amely mintha végetérhetetlenül vagy meg-megismétlődve, Akadozva és ismét Neki-nekilendülve tartott volna, éjszakák mosódtak el vagy mosódtak bele az Öntudatba, amíg csak derengeni nem kezdett valami, elsősorban az Önigazgatású szocializmussal kapcsolatosan, amelynek alapját elsősorban az Osztályellen-ségre, a Technokratákra, a bürokratákra, a Liberálisokra, az anarcholiberalistákra uszított, jórészt képesítés nélküli kisemberek tömegei jelentették, akik a fenti fogalmak értelmével sem voltak tisztában, de Tito nevével keltek és feküdtek, Titót éltették és Titóról Dallottak, ha az elsuhanó elnöki kocsisor üdvözlésére az országút mellé kivezényelték őket, fültépően Visítottak, Üvöltöttek és Vonítottak – ez a beszűkülésig manipulált tömeg volt a Biztosítéka annak, hogy „Tito után is Tito”, talán egy újabbik, aki majd jön, és az ország minden tizedik fölnőtt lakosa betódult a kommunista pártba, és Jó volt minden, és mindenki Jól Élt, és végül már senkinek sem hiányzott Semmi Sem, Szabadság –

Egyenlőség – Testvériség meg Testvériség–Egység – és Hol akadt volna Valaki, aki azt merete volna Állítani, hogy ez Mindennek a Vége? Maga az Elnökhelyettes biztatta arra az Öntudatos tömeget, hogy az ilyenekkel fizikailag számoljon le, rendőrbírótság csukja le őket: kultusza lett a Tompaságnak és az ideológiai Irányítottságnak, fiatal Írók és Költők magasztalták az idiotizmust, Állást foglaltak, angazsálódtak és elmélyülten szorgolták a Haladó Szellemiség bölcseleti szövegeit. Ennek az Egészséges Magnak alig akadt Beteg része, amely kívül rekedt a Csodálatot és Elismerésüket ontók hatósugarán, akikkel szemben ezek a föltétlen Hódolók oly Mértékben kételkedők voltak, hogy még Lelkesedni sem hagyták őket, tartva disszonáns Hangvételüktől; tulajdonképpen még az is megvolt, hogy ki Lehet az, aki Zavartalanul Lelkesedhet, és kinek kell azt vállalnia, hogy még a Lelkesedésével sem hívhatja föl magára a Figyelmet, nehogy ezzel Botrányt okozzon, mert ha egyszer netán Szóhoz Jutott, akkortól már azt Szólhat, amit Kedve Tartja, s ezzel bizony rossz Fényt vethet az Élcsapatra, az Avantgárdra, ahogyan naponta szokásuk volt Becézni magukat: a munkásosztály Avantgárdja. A százesztendőös Munkásmozgalom, íme, végül is Avantgárdná nőtte ki magát! Ez volt aztán az Igazi Átverés: 1848-tól, a Kommunista kiáltványtól eddig az Avantgárdig!

Annyi azért Világos lett: a Szegények számára nincsen Megváltás! Amit a krisztusi ideológia nem tudott, azt a kommunista diktatúra sem képes elérni. Be kellett volna még inkább Illeszkednem ebbe az Abszurd világba, amelyben azoknak van Igazuk, akikről mást sem hallottam: hogy Reakciósook meg Sötét Alakok. Így tekintve a Dolgot, magam is bizonyára Sötét Alaknak számíthattam, valami anarcholiberalista lehettem, aki épp az Avantgárdhoz tartozókat tekinti Sötét agyúaknak, vagy, épp fordítva, nagyon is ügyesen számító és Szemfülesen helyezkedő Fickóknak, akiknek azonban Önmagukon kívül nem létezik más Ideológiájuk és Credójuk.

A Táblás Ház hosszú Értekezletein nyilvánvalóan ebből lehetett Magasabb Képesítést szerezni. Ekként lesz az egész társadalom „szemétdombnál súlyosabb”.

De hogy tudtak azok Nevetgélni, mily jól Érezték magukat, majdnem olyan Jól, mint Bésszarion társaságában a jövevény Kisasszonykák: – Skatulya! – vetette föl valamelyikük, és ezen nyomban már Nevettek is. – Klaviatúra! – tódította a Másik, s ezen is Harsogva nevettek, amíg csak a Harmadik is rá nem vágta: – Nómenklatúra!

Ezen, egy pillanatra úgy tűnt, valamelyest Meghökkenetek, Egymásra pillantottak, szinte Loppal, de azután mégiscsak kitört a Kacagás: – Nómenklatúra! Hühű, még hogy Nómenklatúra!

– Nómenklatúra! Nómenklatúra! – ismételték visongatva a többiek is, mintha ezen a napon csupán ezt az egyetlen szót tanulták volna: – Nómenklatúra! Nómenklatúra! Még hogy nómenklatúra!

Ekként heccelődtek egymással, ilyesféleképpen igyekeztek Elviselhetővé tenni egymás számára a Társadalmi pillanatot, amely két óra mutatójának Diótörője közé kapta a Fejüket: az lehetett az én egyedüli szerencsém, hogy ez a Pillanat nem ebben a megnyilvánulási Formában utazott a fejemre, mivel ebből senki számára sem származott volna semmiféle Tanulság sem.

Hogy Esztendőkön keresztül ezért a Tanulságért voltam úgy oda, pedig Közélebb férközve hozzá és Józan vagy Ép elmével Taglalva, olyképpen jön ki a dolog, hogy tanulság, ha Momentán akadt is volna, az mára jórészt mind Érvényét veszítette: ahogyan a Fantázialény enyészik el, úgy enyészik el vele az általa levont Következtetés is – hogy elsősorban következtetéseket levonni volt hiábavaló, mert akikkel kapcsolatosan Levontam, azok most egyszeriben nem Vállalják akkori Énjüket, hanem más Ént választanak maguknak; hacsak nem ez lehetne a tanulságos, de roppantul Mulatságos is az egész folyamatban. Mily Elszántan és mily hevesen Gesztikulálva zajlott itt Elvtársi Hévületben a nyilvános Pálcátörés, mostanra meg ez valahogy elszállt az aktorok Fejéből, s ha netán valaki Emlékeztetni szeretné őket ennek valamely Mozzanatára, úgy tesznek, mintha még csak nem is lettek volna Jelen, még Szemlélként sem, ennél vagy annál a jelentősebb Határozathozatalnál: a kommunista hatalom támogatása vagy a benne való tevőleges részvétel egyik következménye a Rossz Memória. Ám nem hiszem egyikükről sem, hogy a Lelkiismeretükkel esetleg hadilábon állnának: sohasem is volt nekik, így tűnhetne föl utólag.

Hogy be vannak gyulladva önmagukért! Mily elnézően képesek ítélni önmaguk felett! Mily hihetetlenül toleránsak Ilyenkor! Mily bátran vágták ki: ezt vagy azt Meg Kellett tennem! (Mert félték nem megtenni – sőt gyöngyözött bennük a Káröröm, hogy épp ők Tehették meg. Az Abszurdnak is vannak Szemérmetlen pillanatai.)

Tehát csupán az iménti élc, fals szójáték maradt vissza az egészből: Skatulya – Klaviatúra – Nómenklatúra. Kár, hogy kihagyták belőle ezt az éppen ideillő szót: Partitúra, bár még sokkalta Inkább ideillett volna az, hogy Diktatúra. Hogy a kicsiny Diktatúra idővel akár naggyá is Kinőheti magát.

Regényidőben mérve azonban mindez Semmi, nem tesz ki Semmit. Leereszkedek a Táblás Ház lépcsőjén, megvívok a Lengőajtóval, és úgy tűnik, máris este van. A vendég kisasszonykák Viháncolásának hangja kísért csak, Toloncol maga előtt, ily messze Hallatszik; pedig a most folyó

Értekezleten bizonyára ettől Élesebb hangnemben fogalmaznak. Attól tartok, hogy igen. Igencsak Tartanom kell Attól.

Úgyhogy Sietek is innen, olyan utcán, mintha az Y egyik szárán Haladnék végig, ez ugyan épp Annyit Tesz, mintha a másik Szárán mennék, mert Ugyanoda fogok kilyukadni, mintha a nadrágomat vetném le, ugyanúgy Fest a dolog, s a végén majd ott állok Pucéran, és ekkor már újabb Társsal adom össze magamat, mintha valami Kellemes Emlékeket szeretnék Evokálni: Emlékek a Hatvanas meg a Hetvenes Évekből; így van ez, ha Sokáig Él az ember.

Az Y két száráról meg a saját Nadrágomról futtatva eszmét valaki másnak a két Kirojtosodott nadrágszára lebeg el előttem, szinte oly közel az arcomhoz, hogy akár el is Kaphatnám, Megragadhatnám, de vajon minek is Tenném ezt, ha már nincs benne az a Valaki, akivel viszont épp Nyárderékon sodródtam össze egy Mélyvizű szoba fenekén; csupa Vil-lózás, és közben mily Szelídnek mondható délután!

Ez a valaki Börtönélményeiről beszélt: állítólag vidéki Politikai Bűnöző volt; ez alatt sok Mindent lehetett Érteni, kezdve attól, hogy épp rajta Statuálták a Példát, amelyet a vidéki kommunista Avantgárd mindigtől is Statuálni akart, más és Másvalakin; aki oly óvatlan lett a folyamatos ellenőrzéssel szemben, hogy Szórakozottsága folytán netán meg is Feledkezett erről, az Könnyen rajtaveszhetett: ezt követően időt kapott végig-gondolni kétes Szocialista Magatartásának hiányosságait.

Épp ezt tette mezítlábas Macuo Baso-papucsban és föltúrt Nadrágszárral; bár nehezen hihető, hogy az ember az Ilyen Börtönt valaha is Kiheverhetné vagy Fölépülhetne belőle – alighanem ez volt a kommunista Nómenklátúra legveszélyesebbik Fegyvere, ez tartotta Fönn, ebből Éltek. Emlékeiből: hogy az Avantgárd Nagy Elődeit is bebörtönözték egykor! Maga az Eszme is félig-meddig Börtönészme, amelyet jobbra Börtönegyetemen tanítottak. Az utódok most vizsgáztak a már szabadon elsajátított Tananyagból.

Nézem a Kézfejét, ahogy Lengeti az arca előtt, ahogy Magyaráz, valamelyest Gesztikulál: hát ebből a Kézből nagyon Nehéz lenne esetleg Következtetni a Foglalkozására: ha-ha, nincs is foglalkozása, legalábbis semmit sem tart Kifejezetten a foglalkozásának, bár valamivel azért csak Foglalkozik. – Ez az én Emberem! – állapítom meg –, Ez egy igencsak talpraesett Bohém, mire azt mondja, hogy nem iszik, nem is dohányzik, a Futballhoz vonzódna valamelyest, s azt Bírni kell nemcsak Tüdővel, hanem Kondícióval is (conditio sine qua non). – Aha – magam is vonzódtam valaha a Futballhoz, mondom – bár én jobban Kedveltem a Magányos Játékos státusát; vagyis álldogálni a Kapuban. Úgyhogy vajmi kicsiny lehet bennem mind a Tüdő, mind a Szuf-la. Viszonylag ritkán kell

kapkodni a Labdát, és ha még Szerencséje sincs az embernek, akkor legfőljebb azt mondják rá, hogy „Rossz Kapus”. És ezzel a dolog le van Zárva.

Ez voltam én, a Kapuból, ő meg valahol messze, a Csatársorban járt, s ezt Érezte is. Bizonyára ez lehetett az egyetlen kézzel Fogható, szemmel Látható alaphelyzet, amit rá lehetett Vonatkoztatni, ez volt a Sajátja, a Tulajdona, ez a nyargalás és nyargalás a szemetes, elszáradt fűvű pályán, keresztül az átabotában megjelölt felezővonalon. No, nem épp valami Fiatal játékos, de azért még jól Bírhatja magát, ha egyáltalán Beszél erről, Szól róla. A Fölénye velem szemben már megvan, ám ha tudná, hogy én nem egy Domináns Figura vagyok, aligha Hangsúlyozná ennyire, engem különben sem az Érdekel, hogy mi tud történni a Csatársorban: mondtam már, én azért vagyok, hogy épp legyen valaki a Kapuban, amikor a Tizenegyest rúgják. Mert így szabályos, s aztán a labda repülhet fölé is, meg mellé is. Különben mindenkor a Tizenegyes ténye a lényeg, az, hogy meg van Ítéelve.

– Sohasem szerettem Tizenegyest rúgni – mondta végül. – A Tizenegyesben van valami nagyon nagy Igazságtalanság.

– Igazságtalanság!? – kiáltottam föl erre. – Az Ítélet maga az Igazságtalanság! A megítélés ténye! – heveskedtem. – És már nem is kedvelem annyira a Futballt, mint Állítottam. Itt, Most ábrándultam ki belőle . . . De ő nem látszott valami Kiábrándultnak:

– Én ezt mind Letisztáztam magamban a Börtönben. Engem semmiféle Indulaton sem fognak többé rajtakapni. Nem lehet többé egykönnyen Lázba hozni – célzott bizonyára a Viselkedésemre meg a hirtelen állásfoglalásomra. Hogy Kiábrándultam! Épp Most, ebben a Percben. Illetve az ember ne kerüljön olyan Helyzetbe, hogy Kiábrándulhasson. Találjon magának más Elfoglaltságot.

Már kezdtem volna restelleni a Sopánkodásomat, hogy mily kis Feületet is takar bennem az Önkontroll, ezt valahogy szakadatlanul szerettem volna kiszélesíteni, de ha egyszer nem Ment . . . De hát az ő számára meg, azzal a Dorongoló fejével, ugyan mi Ment? Én legalább valami Vértet szerettem volna magam köré, talán vágytam erre, némiest sóvároghattam is utána, s e mögött az elgondolás mögött Lapítottam, miközben ő minden alól kibújt, ilyképpen igyekezett talán elrejtőzni . . . És most is ezt a Rejtőzködő, alapjában véve Megnevelt Egyedet láttam: Letisztázni – az nyilvánvalóan azt jelenti, hogy Túlteni magunkat valamin. Csakhogy nem úgy volt ám ennek a Struktúrája megszerkesztve, hogy az ember csak úgy Túltegye magát Rajta. A Struktúra Megszerkesztői nem irányoztak elő ilyen Lehetőséget. Akire a Példát Statuálásokkor folyó kiszámoláski során az esett, hogy nem fog többé

labdába rúgni, az ezt követően már hiába is Rúgkapált, vagyis rúgkapálhatott, ez attól kezdve mellékes volt, Hajítófát sem Ért.

Lassanként megöregedett ott Köröttünk a városszéli, egészen Falusi-asnak mondható délután, megszűnt a vízmélyi villózás, a zöldségeskeretek érett paradicsomai egészen sötét tónust öltöttek, mintha valamitől Megmérgeződtek volna, valami Rettenetes Hatástól, mintha az Ördög Hugyozott volna a tövükre.

Mit tudhattam én akkor Nyomban, hogy ki ez a Dorongoló Fejú, ez a Hajítófát Sem Éró Pályájú egyén a futballrajongásával, egyszerűen ki ez a Hihetetlenül Józan Ember, ez a bátor valaki, aki Következményeket képes Elviselni, mert számára úgy jött ki a Lépés, hogy vidéki eszmeipolitikai Akármiket rá lehetett sózni, fogni, kenni, vagy már ahogy a pártstruktúrák működése meghatározta az ilyesmit.

Hogyhogy én is nem lettem Bűnöző? – merült föl bennem, ha egyszer a Politikai Bűnözést rokonszenvesebbnek találom, mint a Politikai Vezetést. Kezdetnek kinek nem lett volna elég ennyi Tanulság?

De azért még amott járt az Eszem, és nem a Kiskertben, nem a paradicsomtövek között, meg akadt ott más Vetemény is, nagy, arany tányérú napraforgó, de nekem csak a Sárkányfogvetemény járt egyre a fejemben, Motoszkált benne és ez töltötte ki az Öntudatomat, hogy miként lesz valaki Politikai Vezető, másvalaki meg hogyan válik a Söpredék részévé: efelé az út csakis az Ítélezésen keresztül vezet, valakik itt Titkon Összebújva hidegvérrel ítéleznek, abban a Tudatban, hogy úgysem fog Sohasem Kiderülni . . .

Úgysem fogja senki sem kivédeni azt a Tizenegyest, amit az Avantgárd eresztett meg Bal Lábbal a kapuja felé.

Immár kezdtem Beleélni magam a Futball Teóriájába, bár a Futballnak egészen más szerep jutott épülésben, főként a Magyar Futballnak: a magyar Futball diadalmas időszaka épp Gyermekkorommal esett egybe, kisebbségi sorban élni pedig mindig is Civilizációs Kényelmetlenséget jelentett, Háttérbe Szorítatást, Megrövidítetést; a testvériség – egység a Gyakorlatban korántsem festett úgy, mint a politikai Szónoklatokban – Lehetséges, hogy a pártbizottságokban nem létezett nemzeti Elnyomás, mert azok a magyarok, akik oda Szerencsésen beették magukat, nem adtak erre Okot, Meg sem is Mukkantak, hanem csak Szavaztak, épp arra, amire azt mondták nekik, hogy Erre Szavazzanak: szóval, a Szavazásban és a Határozathozatalban nem volt hiba, viszont a Terepi Gyakorlat maga volt az Elhibázottság, ez is Világos volt, és aki még Magyarnak érezte magát, az jobb Híján a Futball világába menekült, egyszerűen a Labdára összpontosított, mivel ez valami megrendítő Ma-

gyar Eszköz volt, elsősorban a Labdán keresztül volt Mód arra, hogy ki-ki az Egyenrangúságát bizonyítsa. A magyar kisebbség a magyar futball fölényével próbálta gondolatban kicsikarni magának az Egyenrangúság Illúzióját – no, legalább másfél órányi időtartamra, és a tizenöt perc szünetre.

Szepesi György hangja világrengető Hang volt, amelyet a kezdetleges rádiókészülékek fölmagasztosulva ontottak, néha egész tömegnek, Szepesi György és Gulyás Gyula, recsegték a Hangszórók: Szepesi György volt a Kárpát-medencében a Magyar Öntudat legnagyobb hirdetője, ahogy egy Labda gördülését egyik térfélről a másik térfélre szavaival meghúzta, annak nyoma, mint a meteorit é augusztusban, úgy csillogott . . . És ennek nyomán valahogy Megérte magyarnak lenni. A legostobább Tahó is tudomásul vette, hogy a Magyarság, bárhol is lakjon, egyugyanazon Nép. Csak a vajdasági magyarok pártvezetőségi tagjai Sántikáltak szakadatlanul abban, hogy valahogy leváljanak a Magyarságról. Hogy Magyarország helytelen Politikát folytat. Pedig a Politikát valamennyi kelet-európai országban tökéletesen azonos moszkovita társaság Folytatta. És ezt a Politikát fölfuttatott Kétkezi Dolgozók értékelték, akik a Pártiskola elvégzése után Értelmiségiként szerették volna Elsütöni magukat. A magyar kisebbség azonban kitartott a Labda mellett. Nem Értékelt. Nem Mérlegelt. Már a kommunista Nómenklatúrához tartozó magyarok Kiválogatása is Megalázó volt a helyi magyarságra nézve. Azokat, akiket fölülről kiválogattak, Sohasem Választottak volna. Erre érdemes lett volna Ügyet Vetni, ha másoknak nem, hát maguknak a Kiválogatottaknak, de erre valahogy nem került sor. Oda Oktrojálták magukat a magyar kisebbség nyakába, ahogyan egy galamb Oktrojálja oda magát az ereszről az ember Gallérja mögé. És az a Ragacs csak csúszik lefelé az Áldozat Gerincén. Így alakultatott a Helyzet. És a kisebbségi magyar fiatalok megállás nélkül csak futballozni szerettek volna.

Ez volt a Labda varázslatos Korszaka. Ám végül elgurul az Ember labdája, és aztán, oh, fájdalom, Nem Kerül elő. Utóbb, felnőtt fejjel, idegen labdákkal Próbálkozik, és Ilyenkor legföljebb betörik egy ablaküveg, és Fizetni kell.

Ott, a városszéli kertekben esti szél csörgette meg a csemegekukoricák talpon maradt, kiaszott szárát. Minden Időzitetlennek tűnt, miként a Természet e Legszeleő sávjához illik is. Száz lépéssel arrább viszont már az Ideológia érvényesült, Közvilágítás formájában.

(Folytatjuk)

A LENTI VÁROS

SZATHMÁRI ISTVÁN

Úgy nem volt kedvem odamenni. De hova is mehettem volna. Nem is ismertem azt a várost. Alig egypárszor fordultam meg ott. Mégis. Nem vonzott. Száraz volt és hideg. Csúnya, fehér műmárvány épületek. Valami park. Kvázibulvár. És folyó. De villamos sehol. Rosszul öltözött emberek. Apró, szűk utcácskák a neonlámpák mögött. Néhol még disznót is tartottak a központhoz közel. A nagy szobor árnyékában lányok, fiúk. A kis templomtéren is. De valahogy mű volt minden. Épülő, de már rosszra sikeredett. Mehettem akármerre, hangulat nincs, színek nincsenek, nem volt kedvem, mégis jöttem, valahogy gyengélkedtem akkor, lélekben is. Sok minden fordult bennem vissza. Épphogy kiengedtek a kórházból. Olyan átlátszó az arcod, mondta valaki, a lábamat húztam magam után, már nem volt rajta gipsz, az állkapcsomon még friss volt a vágás, és hát persze nem utazhattam el a messzi országba, levelezőlapon írták meg, a pap alig akarta megmutatni, úgy kellett tuszkolnom rá, igen, hát ide jöttem, üresen, majd nem fehér szemekkel, már nem tudtam más-hova menni. Így gondoltam akkor.

Sárga színű kocsival hoztak le, alig volt cuccom. A lakást már valaki kivette, megbeszélte. Csak a címet tudtam. Nagy, ódon kapun kellett bemenni. Rosszul nyílt. Egy költőről nevezték el az utcát. Sötét volt, szomorú házak, piszkos, magas ablakok, hepehupás járda, kitéglázott udvar fogadott odabenn, gangok oldalt, itt-ott futónövény, kötélén száradó ruha, az udvar mélyében, pedig nem is volt olyan nagy, a budi, majd salétromos falkerítés, lecsupasztított biciklikerek, arrább valami apró kert. És semmi más.

Úvegajtón mentünk be. A folyosószerű előszobába. Csúnya tapéta, áporodott szag. Két szoba volt. A kisebből nyílt a nagyobb. Ebben hár-

man laktak. Én kint maradtam. Lehet, hogy majd jön valaki. A zuhanyozó a konyhából, mondta a vén ember, aki beengedett. Rossz volt a szaga. Amilyen az utcáé, a lakásé, az egész városé. Ősz van. De fázom. Amihez nyúlok, e g é s z e n más. Senki sincs most itt. Állok az ablaknál. De az udvar csak odébb van. Nézem a függönyön át a folyosószerű előszobát. Messziről az öreg kohácsolása hallatszik. Az autó visszament. Vasárnap van. Leterítem a hálósákomat. Ébren alszom a frissen meszelt fal mellett, szemben egy ronda képpel. Arra gondolok, ahogyan fújtat vissza az autó, tanyákat, falvakat hagy el, és majd a külvárosba ér, és tudja, merre kanyarodjon. És már eszembe jut a placc is, az ottani alkony puhasága, pedig sohasem volt közel hozzám az a város, de mégis az enyém volt, nem idegen, úgy-ahogy tudtam, mit, miért, és most itt, a már majdnem sötét szobában, azokkal a holnapokkal előttem, amikre nem nagyon vártam. Fülelek, de senki.

Nyolc körül jött az első lány. Utána a hosszú második. A harmadik, aki elintézte, hogy idejőjtek, még nem. Majd megjelenik ő is. A szaga már ilyen, itteni. Nincs kedvem semmihez, mondtam neki. Majd jött a tulaj. Érzéki szájú ötvenes férfi. Fakó szemekkel. És ahogy nézett velük! Ha erős vagyok, még akkor elmegyek. De majd két hónapig feküdtem a kórházban, a lelkem mint kiszögezett denevér, ugyan hova mehetnék. És még a fogai is sárgák. Negédes. Ez a legrosszabb az egészben.

Ülök a széken az asztal mellett. A viaszosvászon maszatos.

A régi, homályos épületben kicsiny tantermek. A folyosókon pár szék, helyenként könyvekkel megtömött szekrény. Már az első napon tudom, szakot tévesztettem. Tudtam ezt már ugyan előtte is, de nem ennyire. Rövid hajú, szőke nő mesél. Állapotos. Hogy mit kell tenni a hatosért. Alig van férfi a teremben. Velem szemben hatalmas, rámás kép.

Várok még egy kicsit, döntöm el. De rosszabb. Akárha belülről bokszolnák a gyomrom. Átmegyek egy másik csoportba. Valamennyivel jobb. Mégsem vagyok egészen biztos benne. A lányok tartózkodóak. A fiúk közül mindenki verset ír.

A szőke lány a nagyszobából hosszú vonalzókat vesz. A magas, falusi rövidre vágatja a haját. Lehet, hogy még jön valaki, mondják megint. Diákfiút emleget a tulaj. Elképzelem, hogy együtt megyünk moziba. Nehezen megy.

A harmadik lány, akit Máriának hívnak, ott-ott marad nálam. Van, hogy jó, van, hogy unalmas. Inkább az utóbbi. Nincs levegő, gondolom sokszor. Kinyitom az ablakot, sarkig tárom az ajtót. Nincs változás. És évekig marad így. Hátral krárog az öreg. Szemei élesen csillannak. Fürge, friss. A köpöcsészébe mindig beletalál.

A tulaj hazudik. Ezt mindnyájan tudjuk. Még jó, hogy nem lakik itt. Csak az öreg. Az apja.

Ha hazamegyek, viszem a várost magammal.

Hallgatom az előadásokat. Sokat gondolok a nyárra. És korán elaluszom.

Mocorgást hallunk az ablaknál. Mária széttárja combjait. Hallod? kérdezi közben. Sok vodka folyt el akkor. Meg vermut is. A melleit nem szerettem. Hatalmasak voltak. Súlyosak. Az összes lámpa égett. Ez kellett. Nem baj, feleltem, és már nyúltam is közé.

Régi arcok bukkantak fel néha. De nem, nem ment. Nem tudok itt lenni, és már sírni volt kedvem.

Hosszú levelekbe fogtam. De nem fejeztem be őket. Majd mászkálni kezdtem a kacskaringós, sötét utcákon. Szinte napszámba tettem. És már-már mindenre gondoltam akkor.

Jelentéktelen kocsmákba ültem. Fröccsöt ittam, és kifelé néztem. Öregek voltak körülöttem. Nem, nem hittem el, hogy ilyen rossz. A város, ez a város eltemet engem.

Egy hangverseny után jött oda hozzám a lány. A szobában nem gyűjtöttünk lámpát. Mária és a többiek odabenn aludtak. Hangos volt. Így szereti, mondta később. Mit felelhettem volna?

Mária erősen festette magát. Néha megálltam az ajtóban. De nem gondoltam semmire.

Olvasni bírtam. Rengeteg lélek előtagú szót találtam ki. Sejtettem, veszélyes lehet.

Néha beugrottam A.-ékhoz. Röhögünk egy jót. A recsegő rádió mellett. Ilyenkor úgy tűnt, megváltozhat minden. De visszafelé a buszon már más volt.

Máriánál egy nap furcsa képeket találtam, és még az este fiúkkal jött haza. A fiúk költők, mesélték magukról. És vigyorogtak hozzá. Vidéki-esen. Ültem az ágyon. T é n y l e g fájt a város. A másik szobában nem volt senki. Ők átmennek, mondja Mária, játszani akarnak. Vidáman néztek felém. A szemük csillogott. Jó, mondtam, és ültem tovább. Becsapták maguk mögött az ajtót. Áthallatszott a nevetés. Majd csend lett. Hallgattam a vén ember kohácsolását. Egy idő múlva nyílik az ajtó. Mária tűzpiros arcára emlékszem, meg arra, hogy kérte vissza a képeket. Nevetve. Elnyúltam az ágyon. Úgyis elmegyek, szuggeráltam. Ezzel aludtam el.

Máriával mégsem volt ilyen egyszerű. Cselhez folyamodtam. Ő hozta el a plédjeimet. De oda, a padlásszobába, már nem jöhetett fel. Időbe tellett, hogy megértse. Nem volt valami okos. Így lett népszerű. Azt

hiszem, már meg sem ismerném. Legalábbis úgy tennék, de ne legyen rá alkalom. Ez lenne jó.

Az új helyen, a tetőtéren sok kis szoba volt. Kissé görnyedten kellett járni. A gazda állandóan pénzt akart. Eleinte egy pékkel laktam együtt. Amikor hazajött a munkából, olvasott. Zavart a fény. Nemsokára hajnalodik, mondogatta. Akkor már nem kell.

Egy tiszt is lakott itt. Rendszerint részeg volt. Hosszú szárú gatyában mászkált a közös előszobában. A csillagos sapka mindig a fején. Énekelt, káromkodott. Egyszer ráhányt az ajtóra. Olyan szakszerűen tette. Tudtam, hogy ez sem megoldás. És még vendég sem jöhetett fel. Hétfégen lerajzoltam a szobát. Már olyan sok rajz volt egymás mellett. Egy kisebb hordó állt odakinn a mosdórészben. Oda vizelt az, aki nem akart lemenni. Az ablakom beragadt, kövér galambok pihentek rajta. Egyszer eljött a nővérem. Már a lépcsőn kifáradt. Hogy bírod ki? kérdezte. Ugyan, mondtam, ugyan.

A vizsgák után következett a nyár. De ez a város még ekkor is kontaktált velem. Évekre megzavart. Arra riadtam fel éjszakánként, messzi, távoli vidékeken, hogy le kell mennem oda. Mégiscsak örület.

Majd egymás után jöttek az új lakások. A.-ék elváltak. A lány lába alól úgy csúszott ki a talaj, mintha az csak egy hosszú, cifra szőnyeg lenne. Pedig ő annyira szeretett itt. Most beteg macskákat ápolt. És alig evett már. El kell kapni, mondta a fiú, akit nemrég ismertem meg. Az hiányzik neki. És mutatta röhögve.

Néha Máriával álmodtam. Öblös öléről. Ahogy mások bújnak bele.

Összemelegedtem az egyik költővel. Együtt laktunk egy udvari lakásban. A cinezett lavór volt a legszebb tárgy, amire most visszaemlékezem. Szótárakból írta ki a verseit. Olyan büszke volt. De olyan. Haza-haza-jártam. De minek. A villamos örökre eltűnt. A síneket lassan fölszedték. Se itt, se ott. Micsoda köztes marhaság. Fájt a lábam, és csak olvastam a vastag könyveket.

A fönti lakásban egy öreg néni lakott a fiával. Komoly férfi. Szemüveg, oklevél, tiszta cipő. Szép nagy szobáik voltak. És tágas, csempézett fürdő. A néni mutogatta, amikor felmentünk fizetni. A fia nem nőszül, mesélte, nem akar, hiába győzögeti. Már másképp néztünk a férfira. Zavartan hunyorgott az üveg mögött. Hájjas volt, pocakos. Öcsinek nevezük el. Már nem tudom, hogy miért. Öcsi így, öcsi úgy. Persze egymás közt. Egyszer véletlenül megláttam, hogy mosakszik a konyhában. Pedig hát ott a fürdő, a kád. Szőrös, remegő teste kintről robusztusnak hatott. Anyja tett-vett az asztalnál. Úgy fájt ez is, pedig röhögnöm kellett volna, nagyokat.

Néha úgy gondoltam, álmodom ezeket az éveket. Valami nehéz, iszapos álom az egész.

Ha jött a tavasz, ki-kimentem a nagy, feszes épületek közt a partra. Mocskos színe volt a folyónak. A fű nőtt. Virágoztak a fák. Ha a túloldatra néztem, onnan legszívesebben visszaneéztem volna.

Se előre, se hátra.

L. abból a városból jött, ami ma már nem is létezik. Csak lukak vannak mindenhol, olvastam nemrég. A költő alig szólt hozzá. Talán a nyelv miatt. L. magyarul szeretett volna tanulni. És kedvelte a bort. Egyik éjjel nem akart hazamenni. Üres volt a lakás. A barátom ágyán aludt. Jobb melléből hosszú szőr kunkorodott.

Csináltam egy fényképet róla. A kislány mellett áll, a haját hátul összefogja. Azt hittem, írni kell akkor. De nem tudtam szavakból összerakni a várost és benne magamat. Ha fúj a szél, azt akartam, fújjon, most már fújjon teljesen át.

Gyűjteni mentünk vidékre. Ritka szavakat, nyelvet. Régi vonaton utaztunk. Becsapott a kormos füst a kupéba. Együtt szállásoltak el a költővel. Reggel kölnit kért a nagymamától. Nem messze tőlünk hegyek voltak. Az udvaron csirkék. Nem vagy tiszta, mondtam. Akkor akart megütni először.

A falusi kocsmában szlovénül énekeltek. Habzott a szép, sárga sör a korsókban. Tanárunk rossz történeteket mesélt. Velem szemben lányok ültek. Tudtam, forró ott lent minden. Így kell lennie.

Valami polkaszerűt táncoltunk. Pörögtünk, düledeztünk. Meleg volt és izzadságszag. Kint csillagok, tiszta ég. Szentelenül friss levegő. Meg mezők odébb.

Az egyik fiú lefektette a legricsajosabb lányt az ablakunk alatt. Magas volt a fű. Néztem egy ideig. Legszívesebben elindultam volna. Úgy, neki mindennek.

Idős emberek meséltek nekünk. Közben tűzött a nap. A pincékben maradtunk, ha lehetett. Ittuk a halványrózsaszín könnyű bort.

Vezetőnk fűzőld korsókkal fölpakolva érkezett a márványhideg állomásra. Hajnal volt. Szemerkélt az eső.

Új lakásba költöztem. Egy egészen öreg néni lakott fölöttem. Süket volt. Állandóan bömbölt nála a rádió. Szájról olvas, mesélték. A hangos, vastag szájról. Naphosszat az ágyában feküdt. Az ablakomról a parkra láttam. A padlásszobában füevők laktak. Oldalt, a földszinten egy középkorú pár. A férfi táskákat csinált, a nő télen is nyitva hagyta az ablakot, a hideg, a hideg melegít, suttogetta nekem, ha találkoztunk a közös

konyhában. Óránként cserélt ruhát. Mindjárt jövök, vihogott, és már másik ruha volt rajta. Kék szemei majd kibuggyantak az arcából.

Tanulnom kellett. Újból rügyeztek a fák. Kigombolt sliccű férfiak sétáltak a park ösvényein.

Mária itt hagyta a várost, mesélték. A lábam már kevésbé fáj. A pap, akit itt ismertem meg, úgy nézett a lányok után, hogy engem is felháborított.

A táskás férfi egy nap késsel rontott be a szobámba. Az asszonyt kereste. Kék könnyei lesznek, ha megtalálja. A nőnek. Ez biztos. Ordított. Hadonászott. A fűevők megzöldültek félelmükben. Hallottam, ahogyan sikonganak odafönn a magasban.

A néni meghalt. Ékszerekről meséltek egy ideig a lakók. De ez is elmúlt.

Letettem az utolsó vizsgám. Már úgy éreztem, akár maradhatnék is. De ez csak szemtelen áltatás volt. Jött a sárga kocsi értem. Néztem jobbra is, balra is útközben. Láttam a fákat, a tanyát. A futó falvakat. A külvárosban mégsem dobbant meg a szívem. Nem baj, ennek is vége lett talán.

SOR, VÉGTELEN

JÓDAL RÓZSA

Hajnal az épületkolosszus előtt. Csípős a hajnal az épületkolosszus előtt. Talán ma. Ma talán sikerül. Topogó lábak. Fázósan topogó lábak félcipőben, túsarkú cipőben, kismamacipőben, mamuszban. Lábak. Karcú, sudár, visszeres, izmos, öregesen petyhüdt lábak. Topognak. Táncolnak. Apróznak a lábak. Vakarják egymást a lábak. Ma? Minden hétfőn és szerdán. Nem. Minden kedden és csütörtökön. Nem. Váltakozva. Váltakozva? Egyik héten hétfőn és szerdán, a következőn kedden és csütörtökön. Biztos? Biztos. Talán. Talán biztos. Ma. Csak menni előre. Csak előre. Nem kiállni a sorból, nem elbambulni, nem lazítani. Csak szorosan felzárkózni, mert a későn jövők veszélyesek. Nem engedni a betolakodók nyomásának. Fáradt vagy? Álladat támaszd meg az előtted toporgó hátán. Bocsánat. Mit bocsánat? Baszom az anyád, alig állok a lábamon! Egy lépés előre. Egy lépés előre? Hát megkezdték az osztást? Már nyolc óra lenne? Elnézést: nem tudja, hány óra van? Nem tudom. Két éve fiókban hever a karórám. Nincs pénzem megjavíttatni. Megkezdték! Megkezdték az osztást! Két lépés előre. Három lépés előre: nyomás! Vissza! Egy lépés vissza. Két lépés vissza. Három lépés vissza. Mi van? Ha tolakszanak, nem osztanak. Fentről azt üzenik, ha tolakszanak, nem osztanak. Csak a lépcsőházba bejussunk. Csak bejussunk. Ott már könnyebb. Könnyebb? Bent százan vannak. Százan? Kétszázan, ha gorombán számítom! Érdekes, innen nem látszik. Innen semmi sem látszik. A lépcsőházban tengernyi vannak! Hiába tartjuk itt kint a sort, bent tengernyi vannak. Egy lépés előre. Két lépés előre: nyomás! Vissza! Egy lépést vissza. Két lépést vissza. Mi van már megint? Ha tolakszanak, nem osztanak. Hát nem értik? Nem osztanak. Egyszerűen abahagyják az osztást. Csend. Ijedt, pisszenéstelen, szolgálai csend. Abba-

bahagyják az osztást? Fázósan topognak a lábak. Táncolnak, apróznak a lábak a vékony talpú félcipőkben. A lyukas túsarkú cipőkben. A dagadt, szederjes lábak a kirottolódzott mamuszokban. A visszeres lábak az unokáktól örökölt tarka tornacipőkben . . . Az ajtó. A nehéz, tölgyfából faragott bejárati ajtó. Bent vagyunk! Bent vagyunk! Látják? Százan vannak előttünk. Kétszázan. Lehet. Lehet, hogy kétszázan. Tömeg. Pusmogó, mozgó, lökdelöző, vaskos, tömör emberhalmaz. Csend! Csend ott lent! Álljunk egy sorba. Ne kettesével. Egy sorba. Libasorba, az áldóját! Így haladunk leggyorsabban. Csak szakszerűen. Én már ötödször vagyok itt. Mindent tudok. Fegyelem kérdése az egész. S a szervezetségé. És – van? Talán. Talán van. Várni kell. Türelmesen. Türelmesen. Várni . . . Lassan kialakul a sor. Végig fel a lépcsőn. Végestelen végig. Hol a vége? Hol a vége a lépcsőnek? Valahol fent. Ott osztanak. Ne köhögjünk! Ne krákogjunk! Megzavarhatjuk őket. Ott fent – osztanak. Egy lépés előre. Milyen fojtó itt a levegő. Nem lehetne ablakot nyitni? Akinek nem tetszik, kint tágasabb! Nem bír már a lábán megállni? Nem bírja az ácsorgást? Akkor menjen! Menjen. Hagyja a többit. A többi haladni akar. Előre. Csak előre. Egy lépés. Megint egy lépés volt! Fulladok. Emberek! Fulladok! Nem kell vele törődni. Kerüljük ki. Ez már az első lépcsőfok. Már az első lépcsőfokig jutottunk! Hány van? Hány van belőlük? Az első lépcsőfokig már eljutottunk. Tompa puffanás. Valaki kihullott a sorból. A többi rendületlenül tovább menetel. Hátak. Fáradt, púposan megbukó hátak. Sovány nyakak. Ráncos, kivörösödött nyakak. Valaki megfordul. Nyakában talizmán. Sovány kamasznyakában talizmán. Hát te is?! Mit látsz? Közel vagyunk már? A fiú, nyakában talizmánnal. Látod már őket? A fiú, nyakában talizmánnal. Mit látsz? Üres tekintet. A talizmános fiú üres, befelé forduló tekintete. Tompa puffanás. Valaki megint kihullott a sorból. A többi rendületlenül tovább araszol. S megint a hátak. Sok hát. Sok lötyögő kabát. Elvékonyodott, molyette sálak a vékony nyakakon. A csapott vállakon. Ez már a harmadik lépcsőfok. Hány van? Hány van belőlük? Csend ott lent! Megzavarhatjuk őket. Ott fent – osztanak. Egy lépés előre. Kettő. Már nincs lökdelőzés. Ott fent – osztanak. A fiú a talizmánnal. Hol van? Ő már feljutott? Hol van? Miért nem fordul meg? Nem látom. Ő már feljutott? Ott van. Ott lépked a sorban. Már nem fordul meg. Már nem néz vissza, nem méricskéli, hányan vannak még mögötte. Nem néz előre se. Lezsapta a fejét. Halad a sorban. Ő is fegyelmezetten halad a sorban. Ritmusban. Egy lépés. Milyen csend lett! Pedig itt vannak. Mindannyian itt vannak még. Előttünk és mögöttünk. Szorosan. Összezártan. Érezzük egymást. Már nem halljuk, nem nézzük, csak érezzük egymást. Egy lé-

pés, egy lépcsőfok. Hány van? Még hány van belőlük? Emberek! Hát hol a vége? Emberek! Hiszen itt senki nem jön – vissza! Mi van ott fent? Van ott fent valami? Valaki!? Egy lépés, egy lépcsőfok. Emberek! Hát nem látjátok? Még senki nem jött vissza! A lépcsőnek . . . van a lépcsőnek vége? A sornak . . . a sornak van vége? Valahol. Egy lépés, egy lépcsőfok. Hátak. Fáradtan megbukó hátak. Sovány nyakak. Mellre bukó fejek. Emberek? Hát senki nem fordul hátra? Hát senki nem néz előre? Senki nem kérdez, nem követel, nem rimánkodik? Emberek! Meddig megyünk még? Talán . . . talán ennek a lépcsőnek . . . talán ennek a sornak. Emberek! Hallotok engem? Emberek! Figyeljetez rám! Csend ott lent! Megzavarhatjuk őket. És akkor abbahagyják. Akkor minden hiába volt. Ott fent – valahol ott fent – a lépcsősor legtetején – talán osztnak.

BARANOVSKY EDIT VERSEI

PALACKPOSTA

I. levél

pá
dá

II. levél

párom
várom

III. levél

kívánlak
halásznak

IV. levél

kifoghatnál
visszadobnál

V. levél

nem jó egyedül
jöjj és menekülj

VI. levél

látalak álomban
fogtalak hálóban

VII. levél

mi lenne ha itt lennél
a cápákkal etetnél

VIII. levél

szeretném ha megtalálnál . . .
jobb lenne ha ott maradnál . . .

IX. levél

ezt a szigetet nem találod
ha mégis ám legyen fogásod

X. levél

akkor gyere értem kérlek szépen
ha ezt valaha is tőled kértem

Palics, 1994. június 11.

AKKOR

F. D.-nek – Desirének

akkor nem tudtam akkor másra figyeltem
értelmetlen szavak kis fénytorlaszok á-
csorogtak ágaskodtak az úton vajon mire
vártak mire voltak kíváncsiak láttam mi-
kor a temetőn át kísértél jöttek követtek
körülvöttünk a kövek márványállapotukban
megejtőek voltak nem hiszem hogy láttad
észre sem vetted mennyire meghatódtam a

kövek láttán azon hogy élettelenebbek
 voltunk a temetőnél a köveknél az élőknél
 akkor mintha mozdult volna az élet arcodon
 mikor a halálról beszéltem és mondtam nem
 kell az élet nélküled ez eszembe sem jutott
 volna de a kezed érintette a kezemet mégsem
 tudtam akkor mit gondolsz elköszöntél mentél
 néztem utánad akkor szólni akartam de nem
 fordultál vissza nem láthattad már hogy
 akkor helyet cseréltem a hozzám legközelebb
 nyugvó halottal ott a temetőben akkor meg-
 értettem a köveket a kort amelyben élünk
 éreztem súlytalan arasznyi fekete létünk
 és újból meghatódtam a márványok anyagán
 kikezdetlenségén hűségén a fehér kövek
 életén biztonságán hát most elmondtam amit
 nem tudtam neked elmondani
 akkor

Palics, 1994. május 31. Születésnapomon

MAGAM ENGESZTELŐ

Honnan szólok?

Innen.

Nem láthatod, nem hallhatod.

Mint parázs izzik a szó számban, de mire kimondanám,
 kialszik. Elüszkösödnek a napok is, ez a hely is, a
 salakra nem rakhatsz új tüzet, homokra hiányos téglát.

Értelmetlen. Salakra salak. Ablakra ablak. Ajtóra ajtó.

Meddig rakod? Rakhatod. Se tűz, se fény, se kijárat.

Hiába, kiabálhatsz . . . Mégis szólnom kell, varázsütésre
 jól mennek a dolgok, kétlem, hogy meghallod, olyan
 letről szólok. Ablak nincs. Ajtó nincs. Csak a helye.

Mit gondolsz, ajtó lehetett itt valamikor vagy üresen
 tátongott, mint a barlang szája? Hazátlan lehetett a
 lakója, mint én. Nem lehetett végleges az állapota,
 mint ahogy az enyém sem. Szédületabroncsok tartották
 fogva, szorították a fejét, a pántok nem engedték.

Szédült. Kiabált, mint most én. Van, akinek hangja sincs,

a szorítást sem érzi. Az értelmetlent tetézi. Vagy úgy tesz, mintha itt sem lenne. Elodázik. Nyálkabevonatot húz maga után, mint a csiga. Eredeti nyom. Állati. Neszelsz valami után, ami nem állati. Porfogókba botlasz. Évezredes pókhálók, motívum nélküliek, amerre csak mész. Hiányos enciklopédiák a polcon, a szerzők neve az ólombányákban rekedt. Addig beszélj, míg lehet. Pontatlan diagnózis. Nem csoda. A valamirevaló orvosok a fronton. Össze kell rakni a hiányzó testrészeket. Ki kié? Ortopéd-archeológusok mondják meg, teszik össze. A lelkek meg szállnak, lábakra, járásra semmi szükségük. Beszédre sincs, mint nekem.

Kijebbn nyomulok, bent rian a csend. Jégzajlás-imitáció az egész, nem igazi. Álképzetelek koppannak az ablak helyén. Reményjáték-variációk a nyeresre. Számhalmazok, vigasz-érvek. Nem dönthetsz egyedül. Nem tudsz. Élni-lendületet végy.

Ki kell menni. Nincs hely, hova lépj.

Állsz az üresen tátongó, egyszemélyes barlang szájánál. Gondolatfurdancsok lyuggatják agyadat. Fáj. Ettől az örök-döntetlen játszmától.

Megkímélhetted volna magadat. Vagy valaki más.

A másság. Igen. Arról van szó. Nem akarhatod, hogy egyedül döntsek, ennyire más nem lehetsz.

Vagy visszaküldenél, oda, le?

De ha időben érkezel, a hajamhoz érsz, megsimogatod: gyengébb leszek, mint Sámson miután Delila levágta bűverejű haját.

Ez már más. Kell, hogy más legyen. Tudod.

Költészet. Érzed?

Te, magamengesztelő. Húzod a hajamat. Engedj.

Jó?

Palics, 1994. május 31. Születésnapomon

VÉGRENDELET

Leányomnak, Mónikának

Testamentumot kéne írni
Jajjal, könnyekkel telesírni.

Nem, azt nem lehet, hallgatni kell,
Szánalmas, gyenge, ki esdekel.

Mért szégyelljem gyengeségemet?
Krisztus is vérzett, sírt, könnyezett.

Unom a kegyes hazugságot,
De hogy ezért szerettek, bántott.

Őszinte is voltam, ami fáj,
Nem kellett, magadra maradtál.

Lehet nekem végakaratom?
Nincstelenségem, kire hagyom?

Apám s anyám, ők, mit hagytak rám?
Tigris és galamb a családfán.

Én, az ötvözet, kemény anyag,
De a szívem lágy, röghöz ragadt.

Utódomnak végrendelkezem,
Őrizze víg „eretnekségem”.

Palics, 1994. május 26.

HUSZÁR ZOLTÁN VERSEI

ÜVÖLTÉS VIJOGÁS

Tíz kardos és borzas peremizs
s a kerti rezeda dárdája
nem védi meg és nem ijeszti el
sűrű aranyeső
a házi kövirózsa
bíborszínű ördögszeme nem
és nem segít itt semmi csak az íj
csak a szivárvány íve
az égi íj
a zord ködből is tejfehéren izzó északi fény
tajgák fölé feszített sátra
a mamutcsontokat rejtő nagy égi sátor
és nem segít csak a még távolabbi felkelő nap
ijesztő tűzvörös korongja
az égi pajzs
s a gyermekien kéklő égbolt görbe kardja
meg egy halvány csillag
a kinyújtott tenyér
nem segít a turbékolás
a dűrögés sem nem
és nem segít itt semmi csak a csoda
a szemfüles veréb szárnyán felcsillant pávaszem
meg egy történet
a lekaszált fejű fürjről
s a tátogó kislejtről az aratók szoros gyűrűjében
nem segít az üzekedés

a fialás sem nem
 és nem segít itt semmi csak a szürke nádas
 a szürke nádas csirregése csérogása és a jég
 a hó
 a végeláthatatlan lengedező fű
 zöldjében megbúvó szöcskék ciripelése
 a kő s a kő porában
 sütkérező csíkos hátú gyík
 és az a tompa kiáltás a kövek alól
 jajszó a fűszálak közül
 a gyöngyfűzéses pókhálón át
 méhzümmögésben iszonyú
 deszkákon koppanó
 iszonytató zuhanások
 és nem segít a lehajlás
 a kiemelkedés sem
 a dermedtség-mimikri
 a szélkakas-kukurikú sem
 sem a fohászkodás
 sem a törleszkedés
 a félkegyelműség sem
 sem az erőfitogtatás
 sem a hajbókolás sumákolás
 a lázadás sem
 az elmélyültség sem
 a megfutamodás sem
 a gyengeség sem
 és nem segít itt semmi csak a csoda.

1990. okt.

MINDEZ CSUPÁN

egy árva szóért és dalért
 egy intésért kerekded mosolygásért
 mindez amiért még élni mersz
 beszélsz vagy nem felelsz
 a helyszín egy községháza alatti pince
 az időpont ki meri elszuttogni négy-öt

évtized után még közeli rokonnak is
mert törpe tükörben szemléli
magát
a lesütött szemű
mert vak tükörben
mert bádog az a tükör
mert összetört szilánk csak
s repedezett
repedezett arcú isten fia a kőkeresztben
akit ledöntöttek mert útjában álltál valakinek
mert szemébe tűntél a szemet szűrőnek
te szólj a hebegő helyett
a nyöszörgő helyett te szólj
s kiálts a kis nesztől is mint a falevél októberben már reszketni
kezdők helyett
mert előjött
csak úgy előjött egy rozsdás tokból
a vakító fényű
csak úgy előjött mint játékszer
és lecsapott
kegyetlen öklök zúzdájában
lecsapott egyszer kétszer
mert nem sebészkes volt az
nem papírvágó dísztőr
és lecsapott ott
ahol már nem ember az ember
csak nyüszítő cafat
rongy oktalan célpontja
az ádáz gyűlöletnek
vak gyűlölet?
vak
tükör a nyelv
vitatkozz hát lesütött szemmel élcélődő
áradozz bevérzett szemmel kunkogó
vázold fel terveid higgadtan ahogy illik
ütéstől feldagadt szemű
s karattyolj lábadon madzaggal
bevarrt szemű.

ÍRÁSTUDÓ

földink ha egy szűk teleknek a
lábjában fél lábon megállasz
mert alacsony a mérce
bizonyára emlékszel még arra az esetre mikor maga
a helytartó úr tisztelte meg rangos jelenlétével
a kötelező októberi ünnepséget
melyen zsinóros zöld kaftánban
vezényelted az ágrólszakadt verebek kórusát
tudjuk ilyesmire nem érkezhetsz válasz
most karcsú sirályok közt lobogtatod az ősi
kaftán kifordult ujjait és böngészel egy tanulmányt az
ószanszkrit nyelvű bulvárlapban mint csillog
a távoli szikár sziklák dús gazdag érce
ne fájjon ezért a tarkónk sem másért
amióta tudjuk hogy a mese nem mese de igaz történet
hogy a sárkánynak bizony legalább hét feje van
mely ha egyenként hull le újra kinő
kinő bizony s hogy a népdal magamagát sirató ének
hogy a ballada szörnyűségei megtörténtek
hogy a provanszált nem lehet irodalmi
azaz hivatalos szintre emelni helóta népe nélkül
hogy legjobb volna hallgatni csak a
madarak vidám énekét hallgatni
egy varázslatos kertben ahol nincs ragadozó
csak az okos halak halk beszédéről elmélkedni s mindez
mindentől távol
lármától zajtól közel az álombeli vízhez
bizony gyakran kízó görcs fogja görbülő tarkónk
amióta csalódást szükségszerűen csalódás követ
amióta tudjuk hogy az ütés helye megkékül
örökre a lelkié is
de fel egy kis homokdombra azt a követ
talán megáll ott most az egyszer
és nem robbantja szét akna nem lövi le fegyver
és mert aki egyszer át mondott mondjon bét is.

SZÓ ÉS EGYÉB

Szófalak közé zárt rab
aki itt él hosszabb ideje
szóvirágok közt
szóköveken bukdácsol aki erre jár
csak a szótlan szabad
az még irháját megmentheti
ha szerencséje van
és nincsen emberfia egy sem
ajtót nyitni melyről hiányzik a kilincs

szófalakon belül
szóvirágok közt szóköveken
kinek van ereje megtörni ezt az átkozott
szóvarázslatot
van-e olyan lepkeszárnyú
jelenség mely súlyos mondandójával
betöri kívülről a szófalat
átszakítja cementburkolatát.

szómenés vagy csak a szómenetelők
tisztelgése miatt rándul merevvé aki a mulandóság
kanyargós útjairól az érkezők meg indulók főterére ér

de akárhová megy bárhová jut is
viszi magával szócsigaházát

mert szófalba
ütközik a lehelet
és karnyújtásnyira már nincs levegő.

1993. nov.

NÉGYSOROS

SZŰTS ZOLTÁN

Messzeségben elvesz arcom
méla már a muzsikám
hidegháború önmagammal harcom
s harmat ül a hajnal homlokán

VARIÁCIÓ APÁKRA ÉS AZ IDŐRE

MIRNICS L. ZSUZSANNA

Az udvarba bepördül a porfelhőben pácolt, rozsdabarna szél. Az eltaposott pillanatok porcukormáza jó ideig ülepszik még a lyukak, por, játékroncok és felmagzott gizgaz udvari képtárában. Az ablakpárkányon galambpiszok, a kerti asztalon fél évtizedes viaszosvászon lyukai világítanak feketén, kopottan, kopottfeketén, fekete-fehéren, hasonlatmentesen, igazság-mereven.

A kutya rövid pórázon csahol, nyüszít, sivít a deszkaházikónál. A kutyaozlak prototipikus alakja lehetne ez a tákolmány, készítőjének gondolatái már szinte sohasem futnak az asztalon túl, ezen az üvegen túl, a szerszámok, a por és a bolhapiaci vizes-füstös dugibenzin útvesztőjébe.

A viaszosvászon résekből néha szárba szökken egy-egy bevásárlócédulányi számadás. A por, a pálinka, a színek villámtenyere, áttántorgott hajnal a Nagyárok mellett, ujjpöccintésnyi fénypontok, pálinkapor, porpálinka, a kölyök, a kutyája, kölyökkutya, egy korcs, egy fattyú, egyremegy. Aztán vasbot. Szédülés és zuhanás és csengő hangú üvegek katonái a háttérben. A kutya nyüszítve rohan át a csapások nyomán az elhanyagolt udvaron, amíg lánc engedi, aztán már csak ordít, vonít. A részeg a székhöz támolyog, és fejét az asztalnak támasztja, tarkójára helyezett kezének résein átbújik itt-ott a napfény visszaverődése egy-egy foltnyi viaszosvászonról.

S ahogy a viaszosvászon egyre szürkülő, egyre szétfosló réseit kutatta, néha az asszonyra emlékezett. – A viaszosvásznat ki kellene cserélni – gondolta homályosan, halogatva a sohasem eljövőt, halogatva a tehetetlenséget. Ki kellene cserélni, az asszony sokszor mondta ezt, valahonnan Felvidékről vagy Újvidékről érkezett. Az asszonya volt, és ropogósra vasalta az ingeit. – Az udvart fel kellene locsolni – emlékezett a szavára

újra, és az apró, piros ajkára, fehér, nagyon tiszta bőrére májfoltbarnás arca mellett. – A gízgázt ki kellene tépkedni. – Nem, nem mondhatta így. Kéne, kéne, ez a szó volt az asszony.

A por és a román dugibenzin szaga beleágyazódott a viaszosvászonba, az örökösen kacskaringós nótákba, az udvar felett szállongó folytonos nótákba és a kölyökbe, a kölyök hajnalaiba. Örök időtlenség alkotta ezt a képet, s csak a vágyát, kiegészülési vágyát örököltette a kölyökre, és egy lányra, egy sehonnai lányra (talán-talán a Felvidékről, talán Újvidékről?).

Fogkrémíze volt a szájukba mártott éj-rongynak. Kocogott tőle a foguk, P. köpködött, mintha ki akarná magából vetni összes nevetéses, kisezerszer kinevetett csillagkép rendszerét, a Tejutat, az éjszakát, a ködöt, sok-sok pénzérme mindig másik oldalát. Két gyerek a tejüveg égőkbe mártotta kenyér-arcát.

– Az apám ács volt – mondta hosszú hallgatás után P. A belváros pofonképén két fakó, kiégett szemű villanyrendőr viaskodott a sötétségel.

B. már egy félórája egy régi bérház poros ablakmélyedésében kuporgott, és kalimpált a mély felé, ahonnan most P. is mellékapaszkodott. Előttük egy undorító fűzfát csapkodott a szél, mint a nyálkafonalak, úgy hajladozott a szélben. B. fázott.

– Magasan vagyok – gondolta a mélybe nézve. – Magasan vagyok, magasan vagyok, jó magasan lenni, á, nem vagyok magasan, a frászba.

– Ősz volt a haja, fehér, mint a tollas csirkebolyhok a baromfiudvaron. Nem tudom, mikor történt, nem tudom, megtörtént-e, de a hajával játszottam. A szeme olyan volt, mint – Láttál már tengersizemet? – mondta P.

– Tengersizem, Svédország, térkép, papír, porszag – zakatolt B-ben. – El tudom képzelni – mondta hangosan.

– Mindig ökörködött velem – folytatta P.

– Nyugodtan káromkodhatna – mondta B. – Miért a frászéért nem káromkodik velem? Azt kéne mondani, hülyéskedett vagy cseszegetett. Miért nem? Nagyon jó lenne, nagyon jó lenne igazinak lenni.

Csend és spirituszszag tépődött ki a Nagyarok felőli levegőből, részek gagyogását hozta a szél, és a ruhájukra ragasztott még egy éjszakát. Nem ugyanolyan éjszaka volt, lepkeszárny-nyílásnyival több, mint a hallgatás. Valami most más volt. – Most valamедdig más lesz – gondolta P. – Ma megszólaltam.

– Egyszer a Fahídon mentünk át – mondta. A fűzfa levelei túláncként táncoltak a szélben. Napernyők, sergő-forgók, apák – mormogott magában B.

– Nem volt óránk – folytatta P. – De tudni akarta, mennyi az idő.

– Minek? – gondolta B. – Most és egyáltalán: már évek óta semmi szerepe itt az időnek. Megállt, cserbenhagyott. Néha nem is bánom. Néha arra gondolok, hogy nem akarom, a világon egy pillanatig sem akarom tudni, mennyi az idő. – P.-re nézett. – Időtlenység. Vele lenni. Elveszíteni az időt. Valahanyadik nap, valahanyadik óra, valahol egy bérház ablaka, kihalt minden. Az idő. Marakodjanak rajta a könyvek.

– Megállt, és a vízbe köpött – mondta P.

– A vízbe köpött? – ismételte B.

– Én is a vízbe köptem, gépiesen – idézte tovább P. – Anya mindig szörnyülködött azon, hogy köpködök. Ma is. A bagótól van meg a fűtől.

– Szeretek vízbe köpni – mondta B. – De azt is szeretem, ha a víz tiszta. Nem tudom. Azt nem szeretem, ha mindegy, mindenkinek mindegy, hogy vízbe köpök-e vagy sem.

– Szeretem az apámat – mondta P. – Azt mondta akkor: Ahány gyűrű lesz a köpés körül, annyi óra van. Akkor . . .

– Szeretem az apámat – ismételte B. gépiesen.

A szomszéd utcában alakok mozdultak, jöttek valahonnan. P. azon bosszankodott, hogy mára már nem jut se bagó, se fű, mert egy árva fityingje sincs. Nem tudta felidézni, nem tudta elképzelni a könnyedséget, amely egy-egy szippantás nyomán támadt benne. Most valami más volt, máshogy volt más, és valaki talán végighallgatta, végighallgatott valamit, ami éppen azért volt fontos, mert egyikük sem értette. B. a házfalhoz tapadt, fázott. – Köpni, de minek, gondolta. – Köpni ugyanaz, mint nem köpni. Csak a házfal van, és az idő van-meg-nincs. Néha jó, ha magunk teremtjük az időt. Néha jó, ha elveszítjük. Néha rossz.

– Az apám ács volt – szakadt ki most B.-ből. – Ősz volt a haja, és néhol elvegyült bele egy kékesfekete szál. Lehet, hogy valaha simogattam a haját, vagy nem. Valamikor nagyon szép lehetett. A göndörségére emlékszem.

P. egész testében összerándult a gondolattól, hogy mégis, mégis halotta valaki, és tudja valaki az udvart, a pálinkát, a viaszosvásznat, a kutyát, és a lépteit, amelyek ugyanannyira a Nagyárokba botlanak most, mint azé az emberé a viaszosvászon előtt. A lendülettől vékony teste az ablakmélyedés szemközti falának csapódott. Porhanyós vakolatfelhő zuhant a fejükre.

– A göndörségére?

– A szemére?

– Ács volt?

A fűzfalevelek mintha megnyúltak volna, nyálfolyamként csüggtek egy váratlan légfolyamon, nem is nyál, gondolta B., igen, azt hiszem, rágógumi, villanyrendőrök átszúrt szemhéjjal rágszált örök rágógumija.

– Szeretem az apámat – mondta P.

– És akkor harangoztak – folytatta B. a mesét. Dél volt. Haza kellett menni. Vasárnap. Ebéd. Csirkehús. Sült krumpli.

– Süti. Anya. Apa. Idő.

– Dél volt, pedig csak hat gyűrűt számoltam. Elnéztem volna?

– Én szeretem az apámat – mondta P.

– És ez nem volt igaz.

– És ez nem volt igaz. Ez nem történt meg – hajtotta le a fejét P. – Hát persze. Nem emlékezhetem a sütire, és ami a legfontosabb, megálltak az órák is, csak ennyi. Megállt az órákban az édesanyám is, és mögötte darabjaira nyílt az udvar és a mestergerendák füttye minden, minden sosemvolt ács szájában.

Hat óra volt, valamikor, időtlenül, spirituszzag és egy merev fűzfa. Soká hallgattak, aztán a merev levelek újra hajlottak, csapódtak, mindent összenyálaztak. Szélroham ütődött az ablaknak. – Nem csattant – gondolta B. – Hát persze, el van törve az ablaküveg, biztosan azért. És lehet, hogy azért nem akarok vízbe köpni, mert lány vagyok.

Annyira felejték, gondolta a fiú. Reggel lesz, és elfecséreltem egy napot. Egyáltalán ki ez, akivel beszéltem, és miről beszéltem? Nem tudom a nevét, csak arra emlékszem, hogy nem idevalósi. Talán felvidéki, talán újvidéki.

– Most elmegyek – mondta.

DIÁKKÖLTŐK VERSEI*

16. PONT A FIZIKUSOKHOZ

S Z Ö G I C S A B A

Kínpadra feszül a téboly, még nem félek,
de az örület gombfocit játszik, sötét van,
kihúynak a fények, szép vagy, hangod
rózsaszínnek látszik. Gépillata hallik
a szélnek. Elmerül a lélek, marad
a hang, s a néma sikoly, O-alakú
ajkak tömkelege tipor, lábodon nem
nő köröm, fázol, hagymaszagú öröm,
radioaktív magány húzza vakító lep-
lét automata koporsód hangszigetelt
falára, helyben vagyunk, elég volt
hát mára, megcsókol egy gép, tapsolj
utoljára. Ember, ezt akartad, szép
volt, míg bal füled vakartad, a Rosseau
álom megholt. Sőhajtva elnyúlok az ágya-
mon: Jó éjt . . . kikapcsolom az ekránom . . .

* A szövegeket a Középszintű Művészeti Vetélkedőjének anyagából válogattuk

KRIZSÁN SZILVIA KÉPVERSEI

HAJÓRABLÓ

Tudta d
 hogy
 hajómon
 békésen
 megvagyok
 mégis betörtél, de nem engem
 raboltál ki rajtad ringó
 hajómon csak a hajómat
 vetted el és nézted

a h o g y b e n n e d
 m e g f u l l a d o k !

VÍZRINGÁS

Az apály szavakat hagy neked
 hogy kövekkel s gyöngyökkel
 nyakad köré válogasd míg
 partra úsznak a
 sóhajok verte
 örvények.
 A dagály
 elviszi összes
 versedet. Apályig
 most neked megint
 csak a csönd
 marad.

MARKULIK JÓZSEF (1935–1994)

SZOMBATHY BÁLINT

1970–71-ben jelent meg Markulik József* a Bosch+Bosch csoport egyik tárlatán, hogy megismerkedjünk. Vonzódott az anyagtalanított formák iránt, még nem volt kialakult festészeti ikonográfiája. A hetvenes évek elején egy csantavéri vállalat az akkori viszonyokhoz képest korszerűnek nevezhető, pozitív-negatív kópiát adó fénymásolót helyezett forgalomba, szakmai célokból. Markulik segítségével számos alkotásunkat realizáltuk azon a készüléken, s ő maga is kísérleteket végzett az új médiumon. Főképp a fotó konceptuális lehetőségei foglalkoztatták, 1975-ben több kézilleg összerakott koncept-füzetet adott ki. Első tárgykönyvét 1974-ben állította ki a jugoszláv szerzők újvidéki művészkönyvtárlatán, Bogdanka Poznanović műtermében. Híres fakönyvével szerepelt, melynek oldalnézeti lapjait fotóval, vagyis pszeudóval helyettesítette. A mű egy lapozhatatlan fatömb volt, könyvnek álcázva.

1976 májusában a stuttgarti Galerie-Umwelt *Experiment-Bücher* című, általam szervezett tárlatán tizenöt jugoszláviai szerző harminchárom művészkönyvet került bemutatásra, köztük Markulik hat alkotása: a *The Book* című fakönyv és öt koncept-füzet, név szerint az *Information 1* és *2*, az *X, the Visual Sign*, a *Processus* és a *(DAL)*. A tárlat anyagát sohasem kaptam vissza. A galériát képviselő Vidolovits László azt állította, hogy a postán kallódott el, de nem tudta bizonyítani, hogy az anyagot valóban el is küldték. A többivel együtt így vesztek el Markulik József öt–tíz példányban készült alkotásai, amelyek konceptuális periódusának csúcán születtek. Amikor ez év márciusában Markulik József özvegyénél jártam, már csak egyetlen fakönyvet tudott mutatni, valamint az *X, the Visual Sign* című füzetnek egy borító nélküli, kapoccsal összefogott példányát.

*1935. május 6-án született Csantavéren. Az iparművészeti középiskola dekoratív festészeti szakát 1959-ben fejezte be Szarajevóban, s 1967-ben diplomált az újvidéki Tanárképző Főiskolán. Szülőfalujában volt általános iskolai rajztanár. 1953-ban állított ki először a szabadkai festők egy csoportjával. A művésztelepek munkájába 1960-ban kapcsolódott be. Vajdaságban és Magyarországon állított ki kollektív tárlatokon.

Markulik tudatában volt csantavéri elszigeteltségének. Jólesett neki, hogy művei által bekapcsolódhatott az élő művészet hazai vérkeringésébe, hogy alkalmakként kimozdítottuk alkotói magányából. 1973 júniusában ő volt a sofőrünk, amikor Csernik Attila és Slavko Matković társaságában megtekintettük a ljubljana-i Grafikai Biennálét, s ugyancsak ő vitt el bennünket Budapestre, amikor a vajdasági alkotók egy alkalmi csoportjának tárlatát nyitottuk meg a Műszaki Egyetem „E” épületében.

Többször tervezte, hogy otthagyja a falut. Bizonyára érezte a mellőzöttséget, melyet nemzedéki pályatársai tanúsítottak iránta, talán azt is rosszállva, hogy kételyeket támasztott a festészet időszerűsége iránt. Inkább hozzánk vonzódott, fiatalabbakhoz, úgy érezve, önzetlenebbek vagyunk nemzedéktársainál. Becsülte a nyitottságot, azt a gesztust, hogy a hazai és a nemzetközi művészeti élet információival láttuk el, s hogy egyáltalán meglátogattuk csantavéri magányában, fontosnak tartottuk személyét. Megláttuk benne a tehetséget, amelyet sohasem tudott igazából kibontakoztatni, mert mindig hiányzott a döntő lépés, hogy valóban meghatározó alakja lehessen művészetünknek, aki ötvözni képes a gyakorlatot és az elméletet. Jó íráskészsége volt, s leleménnyel látta meg a művészet időszerű áramlatainak filozófiai viselkedését.

Torzóban maradt pálya maradt utána. Utolsó éveiben verseket írt, naplót vezetett. Mintha Csantavérről tisztább optikán át látta volna a külvilágot, s benne önmagát (lásd sorokba foglalt alkotói hitvallását). Festményeket, grafikákat, rajzokat, szobrokat, művészkönyveket, konceptuális munkákat hagyott hátra. Önálló tárlata nem volt. Amikor elszánta magát, hogy összegezi a megtett utat, bürokratikus gesztussal elutasították. A lelkileg túl érzékeny ember, érzésem szerint, ezt a lekezelő és lealacsonyító magatartást nem tudta kiheverni. A történetek nyomán még inkább elhatalmasodott benne a kétely, amely amúgy is végigkísérte élete útján.

LÁNGOLÓ LELKŰ EMBER VOLT

Férfjére emlékezik özvegy Markulik Józsefné Zakar Rozália

„Jóska január 19-én halt meg, és ez nem véletlen, mert – ahogyan naplójegyzetei tanúsítják – álmai is rendszerint 19-én jelentek meg. És hát szeptember 19-én esküdtünk, itt helyben, a templomban, majd másnap Ókérén.

Úgy ismerkedtünk meg, hogy 1962-ben ide jöttem tanítani. Jóska pedig, aki már állásban volt az iskolában, a katonaságból érkezett. Az iskolaigazgató bejött az órára, és felrótta, hogy felületes vagyok. Pedig csak, amolyan fiatalosan, puhítani kívántam az órát. Elpityeredtem, és Jóska hozzám lépett, bemutatkozott, és vigasztalni próbált. Ebből a spontán közeledésből alakult ki a kapcsolatunk, ami talán a szerelemnél is több volt. Nagyon gyorsan, három hét után összekerültünk. Mindenki csodálkozott, lehetetlennek tartották, hogy

ilyen rövid idő után összekerüljenek emberek. Házasságunk harminc évig tartott, és csak a halál szakította félbe.

Szüleim szellérekből lett kisparasztkok voltak Ókéren, a falu szélén, az úgynevezett Gödörparton. Csak azért tudtam tovább tanulni, mert egyke voltam a családban. Meg aztán az ősök igyekezete is arra ösztönzött, hogy többet akarjak. Anyám vonalán kereskedők és tanítók találhatóak, apám vonalán pedig a nagybácsi pap volt. Engem is a szellemi dolgok vonzottak.

Jóska édesanyja kevi származású. Muzikális család volt, tanult emberek nélkül. Az édesanyja testvéröccse hegedűt faragott magának, és megtanult rajta játszani. A másik báty szintén ezermester, a gyakorlati dolgokban igen jártas ember volt. Ezt a hajlamot Jóska tőlük örökölhette. Apósom Dél-Szlovákiából, Besztercebánya környékéről települt ide. Anyóssommal úgy ismerkedett meg, hogy az első világháborúban itt volt katona, s Kevi környékén állomásozott. A háború befejeztével visszajött, és feleségül vette őt. Lassan-lassan, tanyáról tanyára haladva kerültek be a faluba. Szlovák szücsmester volt.

Lánykori nevem Zakar. Őseim – apám oldalán – lengyel birkapásztörök voltak, valószínű, hogy úgy telepítették őket ide, Kotek gróf birtokára. Utána a gazdagabb családok béreseivé lettek, s csak később verekedték be magukat a faluba. Édesanyám pedig szlovák származású, Jávorka lány. Őseim közül csak a két dédanya, Szekeres Ágnes és Barát Anna, aki magyar. A többi lengyel és tót, mi pedig magyaroknak valljuk magunkat. Számunkra a nemzeti öntudat, éppen azért, mert ilyen keverékek vagyunk, olyan csodálatos valami. Amikor a nagyobbik fiam hazajött Miskolcra, azt mondta: tudjátok, ez a Markulik név nem egy ajánlólevél egy magyar egyetemen. Ekkor merült fel bennünk a névváltoztatás lehetősége, amiről Jóska azt mondta, aki nevet változtat, változtatson jellemet is. Azt pedig nem lehet változtatni. Hozzátette, hogy ha mégis arra kerülne a sor, Csantavér nevéből kifolyólag Csontira cserélné fel vezetéknevét.

Jóska nagyon lángoló lelkű ember volt. Már amikor megismerkedtünk, nyakig benne volt a művészetben. Amellett hogy festett, ő volt az, aki értett az irodalomhoz. Én anyanyelvet és franciát tanítottam. Idővel a francia megszűnt, és csak magyar nyelvet és irodalmat adtam elő, aminek nagyon örültem, mert szebb volt.

Még ismeretségünk előtt, 1954-ben vagy 1955-ben, művésztelepet létesített Csantavéren, melyet anyagilag a község karolt fel, de csak egyszer került sor a lebonyolítására. A művészek közül Dobó Tihamér, Deák Ferenc és egy smedereói barátja jött el, az írók közül pedig Fehér Ferenc, aki frt is egy verset a helyi strandról.

Egy másik kísérleténél, 1969-ben, már én is jelen voltam. Deák Ferenc, Hornyik György, Baráth Ferenc, Maurits Ferenc, valamint jövődóbeli felesége, továbbá Faragó Endre, Benes József és Pándi Oszkár jelent meg az egy hónapos alkotói táborozáson, amely – részvevőinek összetételét és műfaji érdeklődését tekintve – igazán komplexnek mutatkozott. De ennek sem lett folytatása.

Mint említettem, olajjal kezdett dolgozni, kedvenc témája a ló volt. Már sokat gondolkodtam, mikor következett be nála, amikor azt mondta, el kell dobni az ecsetet. Állandóan vergődött, szinte felőrölte magát, hogy festeni vagy nem festeni. A hatvanas évek végén és a hetvenesek elején a konceptuális művészet hatására időlegesen abbahagyta a festést, amelynek jogosultsága felett mindvégig nem tudott pálcát törni. A konceptuális művészet indította el benne az elméleti hajlamot. Volt hozzá adottsága, Ács József számtalanszor biztatta és kérlete, írjon minél többet. Közölte is kézíratait az újságban.

1960-ban járt először a Zentai Művésztelepen, huszonöt évesen. Számomra is fontos volt, hogy jelen legyen, néha meg is látogattam a gyerekekkel. Nem gátoltam a művészetben, csak nem tudtam neki segíteni. Topolyára is járt, általában télen, Áccsal, Csernikkel. Ácsot nagyon szerette, mert ő elnézte minden hibáját, azt is, hogy elutasítja, taszítja magától az embereket. Ő minden szúrását ki tudta védeni, mert Jóska szúrni is tudott, miközben saját magát sértette meg legjobban, mert utána visszahúzódott, elszigetelődött.

1992 őszén összeállította önálló tárlatának anyagát, s elment a szabadkai Képzőművészeti Találkozó egyik illetékeséhez, hogy kérjen egy kiállítótermet. Azzal utasított el, hogy nem tagja a képzőművészek egyesületének. Így munkáinak megtekintésére nem került sor, pedig már a katalógus előszavát is megírta.

Azért ment nyugdíjba, hogy ezután majd csak művészettel foglalkozzon. A »művészkedés« számára szent dolog volt. Sok terve volt még, de nem volt nap, hogy ne került volna szóba a halál. Baráti köröm szóvá is tette: hogy lehet az, mi annyit beszélünk a halálról. Nagyon fekete humora volt, és sokszor eljátszotta nekem a halálát.

A falu népe kedves, vidám, bohém embernek ismerte. A maga módján ő is szerette őket.”

Csantavér, 1994. március 15.

Lejegyezte: Sz. B.

MARKULIK JÓZSEF ÍRÁSAIBÓL

1989. JANUÁR 10-ÉTŐL A MŰTEREMBEN DOLGOZOM

Nagy rezervátum a világ. Egy lócitrom tiszavirágai vagyunk. A világmindenség egy szép pillanatában születünk, de nyiffanunk is ki elerőtlenedve. Szopogatjuk a hónapoknak vélt perceket.

ERETNEK GONDOLATOK

„A bátor ember egyszer hal meg, a gyáva többször”, tartja a szólásmondás. Nos, én az utóbbiak közé tartozom szívvel-lélelkel, mert többször meghaltam már. Nem tudom, gyávaságból-e, de meghaltam. És nem is a színpadon; nem

vagyok színész. Ha ez gyávaság, akkor éppen neki köszönhetően most már tapasztalatból tudom, milyen szépnek tűnnek az élet legnehezebb mozzanatai is a halál pillanatában. Többek között ez ad erőt az élethez.

Ismerem továbbá a föltámadás gyönyörűségét, amiben a bátor ember, a közmondás alapján, sohasem részesülhet. Márpedig e két tapasztalat hiányában az ember nem értékelheti az életet, hiszen nem is ismeri azt igazából. Talán ezért játszik a bátor ember oly könnyelműen a halállal. Ő egyszer hal meg csupán, de mindörökké, már csak azért is, mert a világot nem a góg, hanem az alázat mentheti meg – állítja egy nálamnál okosabb ember.

A gyáva tehát élni akar, a bátor pedig játszik az élettel, gyakran mások életével is. Mert hogyan élvezhetné saját bátorságát, ha önmagát áldozta. Abban bátor tehát, hogy másokat küld a halálba . . .

Nekem csupán ahhoz van bátorságom, hogy mindenkit élni hagyjak. Kell-e ennél több? (. . .)

(1991 őszén)

HAIKULIK

ŐSZ 1.

fácán röppen
fegyver dörren
földre zuhan a vadász

ŐSZ 2.

levelek
és fejek
hullanak

ŐSZ 3.

szőrös varjak
ima helyett
vért bugyognak

HAJNAL

hasad a beton
hasad a test
hasad a tudat

TÁJKÉP

zöldellő aknamezón
céklalébe mártott
bádogkrisztus

MENÜ

aknamezei
nyúlsült
szilánkkörítéssel

CÍM NÉLKÜL

a szeméttelepet
pirosra sült
emberalkatrészek
tarkítják

(1991 novembere)

A kézirat aljára kézzel beírva: „Ezekon az éjszakákon Csantavérig hallatszott az ágyúdörgés Baranyából.”

FESTŐI SZEMMEL NÉZVE

A fej: a szív péniszkarja
általa a testben rabul ejtett szív
kapcsolatot tarthat a külvilággal.
A zenész számára: radar.

A MŰVÉSZETRŐL

Én nem akarom megerősokolni a véletlent, csupán mellé szegülök. Valójában nem is lehet tudni bizonyossággal, kettőnk közül ki kit követ.

(1992. április 25.)

SÁRGARIGÓ

nótád a reggelim
csordul a piros bélű
rostos falatok leve
rágom staccatóban

csattog a fogam
vicsorítok rád
mostanában
ez a mosolyom

(1992 július)

VÁMOSNAK

az őserdőknek immár
nincsenek félelmet rejtő
titkaik:
a vadak az aszfalton
pusztítanak

(1992. szeptember 21.)

NAPONTA

naponta lejárok a pincébe
fűteni a központiba
naponta mert elmúlt a nyár
és csak most jut eszembe
sok év és néhány temetés után
hogyan ott lent az alagsorban
egy szinten vagyok
a halottakkal

(1992 tél)

ÁLMAIM

JÁNOS KODAI

Ezt a számomra ismeretlen nevet álmodtam, és a következő számjegyeket:
2, 5, 7.

Ismét számok: 230, 330. (1991. febr.)

Ismét egy szám: 57-es. (1992. január 19-én)

Egy gazella ára volt. Angolul beszélő elárusító.

A p r o p ó: ÁLOM

Mennyivel csodálatosabb tud lenni olykor egy álom a valóságnál. Egész nap érezzük hatását, feldob bennünket. Olyan érzést kelt bennünk, mintha előző nap valamilyen sikerélményben részesültünk volna . . .

Vajon milyen (szép) álmuk lehet azoknak (a lényeknek), kiknek a mi álmaink a valóságuk?

Vagy elmém kalandozása nem egyéb, mint menekülés az aljas, embertelen valóságból?

(1992. október 23.)

Ma küldtük vissza J. fiam katonai behívóját – mozgósítják errefelé az „önkénteseket” –, mellécsatolva az igazolást arról, hogy a fiam a miskolci magán-egyetem rendes hallgatója.

Ugyanezt tettük B. fiam behívójával is, néhány hónappal ezelőtt. Ő a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola másodéves hallgatója.

ÖREGSÉGEMRE

(M. J. ARS POETICÁJA)

Öregségemre most már tudom,
miért nem vagyok vérbeli alkotó.

Hosszú, kínos önvállalás után
elárultam magamnak

önmagamat.

A rejtély egyszerű: tériszonyom van.

Sohasem mertem igazán beledobni
magam a semmibe;

a feneketlen, fekete semmibe.

Pedig tudtam,

hogy ott színes, tarka csodák

várnak rám.

Nincs belenyugvás:

titokban újra meg újra kikúszom

értelmem jeges ugródeszkáján,

a biztonság kedvéért hasra fekve, ki, a deszka végére.

De valahányszor ott ragadok

begörcsölve, odafagyva a fosznira,

néha már úgy érzem,

nem is az ugrás a művészet,

az oda-vissza kínlódás

a deszkán. Ez az élet, ezt kéne

megénekelni.

Közben vásárfiákra gyűjtögetek,

csokoládéházra, mézeskalácsra,

hogy meglepjem vele az utódaimat.
De titokban még mindig várom az alkalmat,
hogy pofájába vágjak egyszer a semminek:
kieresszem a belét, igyak a véréből.
Bátorságot az ugráshoz most már
majd az öregség ad.
Úgyszincs már mondanivalóm:
mindegy, melyikünk kerül ki győztesként:
én vagy a halál.

(Olvashatatlan dátumozás)

FUTAMOK

HERCEG JÁNOS

Izgalmas témakört ölel fel, mint a magyar médiák jelentik, egy posztumusz kiadásra váró könyv, Antall Józsefé. Egy rendszer búcsújával a történelem átmeneti korszakában, amelynek utolsó mohikánja ez az Antall József volt, a magyar kormány miniszterelnöke 1989-től 1993 végén bekövetkezett haláláig. Eredetileg könyvtáros volt és muzeológus, s közszereplésének ez adott különös jelleget. A magyar liberalizmus keresztény szellemmel átitatott világnézetével, amelyet a kitűnő történész, Szekfű Gyula alapozott meg olyan jellegzetes alakjával a magyar közéletnek, mint Teleky Pál volt. A két világháború között, a magyar történelem legválságosabb időszakában, jobb- és baloldal állandó támadásai között küszködött ez a rendszer a megcsontított ország ezer más bajával, százezer holdas nagybirtokok és hárommillió koldus állandó társadalmi harca között, hogy aztán majd a szovjetorosz megszállás vessen véget ennek az állapotnak, s az osztályharcot saját mintájára fejezze be. Ami addig volt a magyar szellemi életben, tragikus formák között ért véget. Teleky Pál miniszterelnök öngyilkos lett, mert a hitleri hódítás azzal a Jugoszláviával fordította volna szembe, amellyel Teleky örök barátsági szerződést kötött. Szekfű meg fasisztaellenes magatartása folytán Magyarország nagykövete lett Moszkvában. És aztán negyven éven át a zsarnokság olyan pusztító rendszerét kellett átélnie a magyar társadalomnak, amelyet Sztálin vezetett be egész Kelet-Európában. Amikor aztán végül az olvadás időszaka érkezett el Magyarországra is, egy olyan rendszer bontakozott ki Antall József kormányával, amelynek hagyományai Szekfű és Teleky világnézetének jeleit viselték magukon. Nem volt ideális megoldás a kormánypárt, a Magyar Demokrata Fórum győzelme. A négy évtized alatt végbement osztálytagozódás időszerűtlenné tette azt az örökséget, melyet mindenekelőtt intellektuális erők hatottak át, miközben a gyakorlat szóhoz juttatta a korábbi mélyrétegek igényét. Antall József személye a maga intellektuális tulajdonságaival nem látszott elég erősnek az ország bajainak megoldására. Az infláció megállíthatatlanul nőtt, a munkanélküliek száma gyarapodott, s kialakult egy baloldali ellenzék, amely a társadalom mélyrétegeit hatotta

át. „Ártatlan piszkálódásnak érzem – mondta egyik nyilatkozatában a miniszterelnök – ha azt mondják, hogy múzeumigazgatóból lett csetlő-botló politikus vagyok.” De nem volt ártatlan piszkálódás, általános kritika lett nemcsak a parlamentben, a nép körében is. Ugyanakkor, amikor ő maga halálos betegségét hősiiesen elviselve végezte a dolgát az utolsó napig. Halála kis időre még mintha őszinte részvétet is keltett volna, temetésén példátlanul nagy tömeg kísérté utolsó útjára, hogy aztán majd a választásokon óriási fölényrel buktassa meg a pártját. Persze, megjelenésre váró könyve sem a politikust örökíti meg, hanem a szellem embeérének alakját. Szűkebb hazáját is nosztalgikusan felidézte a könyvében, amint azt a kiadója jelenti, szülőföldjét, a Dunántúlt a Somló-heggyel, eközben az embert előtérbe hozva, aki romantikus emlékeivel háttérben hagyja azt a politikust, aki négy nehéz esztendőn át egy szegény, súlyos gondokkal küzdő ország első embere volt.

Az idei nyáron egyéb bajaink közepette egy fájdalmas emléknél is kénytelenek vagyunk elidőzni. Az idén ötven éve vitték el embertelen körülmények között haláltáborokba az itteni zsidókat. Addig még csak félelemben éltek közöttünk, hiszen 1944-ig már Európa-szerre kiirtotta őket a nemzetiszocialista téboly. Nálunk kezdetben a fiatal férfiakat sorozták büntetőszázadokba és vitték ki a keleti frontra. Az itthon maradottakra 1944 júliusában került sor. Nőkre, gyerekekre és öregekre, mindenkire, aki zsidó volt. Az akkori magyar rendszernek addig sikerült ezt a történelmi szégyent megakadályozni. Amikor azonban a hitleri armádia Magyarországot is lerohanta, ennek a kivételnek is vége lett. Nekünk, magyaroknak az általános emberi együttérzésen túl még külön is fájdalmas volt ez a szerencsétlenség, hiszen az itteni zsidók is magyarok voltak. Anyanyelvükben, kultúrájukban szorosan beépültek a magyarságba, részt vettek a magyar szabadságharcban, a polgárisodás folyamatában, úgyhogy Budapest nélkülük nem lett volna az, ami lett. S közben számtalan nagy ember, tudós, művész és egyéb alkotó került ki a magyar zsidók közül, hogy itthon és idegenben, Európában és a nagyvilágban legyen büszkesége a magyarságnak. Ady korát a magyar szellemi életben el se lehetett képzelni nélkülük, míg a magyar kereskedelmet és gyáripart ők emelték magas színvonalra. Nem éltek elszigetelődve, mindenütt ott voltak, a falusi boltok is elképzelhetetlenek voltak nélkülük. És közben személy szerint bensőséges barátok tudtak lenni, mint nekem magamnak is. Az első világháború után velünk együtt vállalták a kisebbségi sorsot, gyerekeiket magyar iskolákba fratták, amíg ilyen iskolák voltak. Az, amit vajdasági magyar irodalomnak nevezünk, az ő részvételük és szervezőkészségük nélkül szegényebb és parlagibb lett volna. Radó Imre, Havas Károly s később Debreczeni József meg Gál László irodalmunk élvonalát jelentette sokáig. Anélkül hogy különbséget éreztünk volna vallást vagy származást illetőleg ebben a testvériséget kifejező viszonyban. Félek a számoktól, de hiszem, hogy az itteni magyarság lélekszáma jelentősen csökkent nélkülük. Viszonyunkban a *mi és ők* árnyaltabban sem fejeződött ki soha. Veszteségünk éppen ezért lett pótolhatatlan. Most, hogy úgy mondjam, hivatalosan is meggyászolják őket, s kellő részvétellel szólaltatják meg egy-egy ritka túlélőjét ennek a borzalomnak, hadd mondjam el: én az évforduló nélkül is sokat gondoltam

rájuk az elmúlt fél évszázadban, hiszen a legjobb barátaim közül is ott van felejtethetlen emlékeim között néhány, akik az időszerűség alkalma nélkül is velem voltak máig.

Kritikussal nem illik vitatkozni. Én is inkább köszönettel tartozom a régi dolgainkról szóló könyvem méltatásáért, amelyben még elfogultságom is dicséretben részesült. Mintha csakugyan minden út „Zomborba vezetne”, ahogy tér és idő megszépült az emlékeimben. S így mégis úgy tűnik, hogy szülővárosom iránti elfogultságom erősebb lett, mint a tárgyilagosságom. De abban az időben, amelyből visszaidézem, legalább hivatalosan a vidék központja volt. Megyeszékhely, ha például Szabadka szellemi élete szabadabb és mozgalmasabb volt is már a századelő éveiben. Az út Bajától Újvidékig s Zentától Titelig Zomboron keresztül vezetett, s legalább közigazgatás tekintetében megkerülhetetlen volt. Bács-Bodrog vármegye központja. Népi és nemzetiségi összetételében is, amíg át nem szabták az egész vidéket, hogy földrajzi és történelmi szerepét elveszítve a húszas évek második felében a „nyugdíjasok városa” legyen. Az addig eltelt időben is a BBB – Bácska–Bánát–Baranya – központja. Vajdaság még nem létezett, történelmi fikció volt, a magyar szabadságharcot követő átmeneti időszakban kapták a szerbek jutalomként, s inkább csak névlegesen létezett, Sveztar Miletić meg elmarasztalóan szólt róla.

Ami a régi Zomborból mégis megmaradt az impériumváltozás után még egy darabig, az a város népi összetétele volt, nyelvi és vallási megoszlás szerint, de egy olyan társadalmi szimbiózisként, amelyben németek, bunyevácok és magyarok képeztek egységet, s így számbelileg is egyensúlyban tartva a szerb főlényt, nem szólva a zsidóságról, amely a magyarság soraiban egyféle szabadabb szellemet képviselt.

Külön színe, sajátos levegője volt a régi Zombornak ez a „bácskaisága”. Éppen csak az irodalomban és művészetben nem alakulhatott ki valamilyen tudatos kifejezése. Hacsak nem vesszük figyelembe az olyan magányos teremtmő egyéniségeket, mint amilyen Papp Dániel és Veljko Petrović volt. De magatartásban, viselkedésben, szokásban, ha így visszanezünk, nagyon is szembetűnő volt. Például a szerb „szvecsárok”, a védszentünnepek általános tisztelete s az, hogy a folklórban átszivárogtak a hatások, s a dallamok egy-egy közös kicsengésében máig, „u tom Somboru . . .”

Elfogult vagyok? Meglehet. Pedig sosem ragaszkodtam Zomborhoz. Időm nagy részéből közel negyven évet falun töltve, s inkább a messzeségnek, a nagyvilág vonzásának engedve egy-egy kis időre. Közben a város már régen nem az, ami volt. A zsidókat elvitték, a németeket kiűzték, s akik a helyükbe jöttek, azok között én már nemigen találtam nekem való barátokat. A könyvem is ezt a letűnt időt idézi vissza. Ahogy más történeteim jelentős része ebben a régi Zomborban játszódik, magam se tudom, miért. Talán a hely szelleme, színe, valósága oltódott belém, ahogy az embernek az anyanyelve egész életére szól. Ezt kellett szorgálni nekem is. Ahogy barátom, a festő Konjović otthagya Párizst, hogy a zombori utcákat fesse egy életen át, s a búzaföldeket, háttérben a bezdáni erdővel, meg a topolyai Hanyattlőki csárdát. S ha csakugyan úgy van, hogy az én írásaimban és emléke-

imben minden út Zomborba vezet, talán azért van, mert gyökeréből nő ki a virág, bocsánat az olcsó költői frázisért.

Marcali nem a világ közepe, csak egy kis somogyi falu Magyarországon. Most mégis olyan tanúságot tett, hogy Európa távolabbi részein is példát vehetnek róla. Pedig csak borkóstolót rendezett Künzelsauban, Németországban, amelyre messzibb vidékről is jöttek vendégek. És mint egy pesti lapban olvasom, hibátlan magyarsággal köszöntötték vendégeiket a künzelsauiak. Mert hát nem is először találkoztak, többször jártak már itt egyéni látogatóban, de most Marcali polgármestere is elkísérte a küldöttséget. És kiderült, hogy ezek a künzelsaui németek ugyancsak többször jártak már a háború óta Marcaliban, Magyarországon, hiszen az volt a hazájuk. Persze, idővel megfogytak ezek a németekké lett marcaliak, hiszen közel ötven év telt el azóta, hogy egy batyúval kitelepítették őket. Szülőföldjükről, ahol elődeik kétszáz éven át éltek, ott kellett hagyniuk mindent, s előlről kezdeni az életet Németországban, mert németek voltak. Sorsuk, tudjuk jól, nem volt kivételes jelenség, egész Kelet-Európából el kellett jönniük, kollektív kitelepítése volt ez a németeknek, teljes vagyonelkobzással, és ahova megérkeztek, idegeneknek tekintették őket. Mert mások voltak a szokásaik, a beszédük, egész megjelenésük, ahogy magukon viselték a táj sajátosságait, ahonnan jöttek. Addig „schwabische Türkei”-ként emlegették gúnyosan ezt a vidéket, amelyen a németek által lakott falvak voltak a Dunántúlon. És persze nem voltak egyedül üldözöttek. A Felvidékről például a magyaroknak kellett elhagyniuk szülőföldjüket. Ahogy itt a mi vidékünkön még csak nem is szervezett kitelepítéssel állt bosszút a rendszer, folyton a demokráciát hangoztatva, hanem gyűjtőtáborokba hurcolták őket, s aki megmaradt, úgy menekült át a határon, ahogy tudott. De Magyarországon mégis maradt egy rétege a nincstelen németeknek máig. Nagy német nyelvű irodalma van ennek a történelmi bosszúnak. Mert ha mindenről le is kellett mondanunk, az emlékeikről nem mondtak le, a szülőföld ott maradt továbbra is a tudatukban, a falvak, az utcák, a temetők, s az elhagyott haza megannyi emléke. De hát az idő múlásával az egész fájdalmas megpróbáltatás is elmúlt, ahogy a somogyi németek mentek „haza” látogatóba, s az otthoniak keresték fel őket Németországban, úgy alakultak a viszonyok nálunk is. Harag és bosszú sehol a világon nem marad meg örökre, éppen csak olyan testvéri viszonyok nem alakultak ki, mint Marcali és Künzelsau között. Mert utóbbiban már évek óta magyar műsoros esteket rendeznek, nyáron meg évek óta német nyelvtáborok várják a magyar gyerekeket. A mai nemzedékek teszik jóvá, amit elődeik elrontottak. A „somogyi németek”, ahogy új hazájukban nevezik őket, megannyi magyar tulajdonságot honosítottak meg odakinn. Künzelsau lankáin magyar szőlőfajtákat telepítettek, s keresett bor lett a kadarka. Mindezt országos viszonylatban egyelőre nem méltányolták sem itt, sem ott. De sem a marcaliak, sem a künzelsauiak nem várnak ilyesmit. Ez az ő magánügyük, s ha utóbbiak komplett tűzoltókészüléket visznek ajándékba Marcaliba, azt csak az érdekeltek köszönik meg. Ahogy Künzelsauban telt házban tapsolnak a magyar énekesnőnek. Igen, magánügy, de idővel talán mégiscsak ez lesz országok és nemzetek útja egymás felé.

HALMOK

CS. SIMON ISTVÁN

Észak-Bánátban sok halom látható. Többségük egyedül áll az utak mentén vagy a hajlatok fölött, de vannak kettős és hármas halmok is, meg vonulatba rendeződött, úgynevezett dombsorok is láthatók. A halmok, dombok többsége névtelen, de jó néhánynak neve is van, például Aranyhegy, Ankahalom, Nagyhalom, Kardosdomb, Kéthalom, Sárgahalom, Feketehalom, Vujana stb.

Nagyságukra nézve is különböznek egymástól. Vannak háromtól tíz méter magasságú és negyven, hetven, sőt még ennél is nagyobb átmérőjű halmok. Az alföldi halmok, kunhalmok eredetével kapcsolatban nem alakult ki egységes állásfoglalás a tudósok körében. Gunda Béla közlése szerint „ma már valószínűnek látszik, hogy a halmok legnagyobb részének kora a neolitikumig nyúlik vissza, s a későbbiekkel együtt – a régészek megállapítása szerint – vannak közöttük őstelepek, lakó- és temetkezőhelyek, határjelek, áldozó- és őrhelyek stb.” Ugyanaz a halom különböző kor emberének volt lakó-, illetve temetkezőhelye. Egyes halmokat fokozatosan hordtak össze és időszakonként tanyáztak rajtuk az emberek. Többféle rendeltetésük volt, vesztőhelyül is szolgálhatott a halom. A hagyomány szerint a Kikinda délnyugati részén emelkedő homokdombon végezték ki az elítélteket a régi időkben. A Monostortól délkeletre, az Aranka partján fekvő s felerésztt fölszántott halomról, amely tele van szórva szalagdísztésű és egyéb cserépdarabokkal, az öregek azt mesélik, hogy a törököknek kikötőjük volt. Egy másik halomról pedig azt tartják Törökkanizsán, hogy azt a török fővezér hordatta össze, hogy magaslaton álljon a sátra. Délebbre Surján mellett, a Temes partján levő s a kubikosok által a harmincas években megbolygatott gazdag leletanyagú halomról is hasonlót hallottam – ékszerék, fegyverek stb. kerültek elő. (Olyan halom is van e vidéken, ahol a hagyomány szerint hétvéenként az arany tisztulni, lángolni szokott (pl. Padénál a barnaháti). A szanád–feketetői nagyút mellett levő kéthalomról (Kettős Halomról) azt hallottam az ottani tanyavilágban, hogy annak a tetejéről tűzjeleket adtak le a törökök. Ugyancsak a török időkhöz kapcsolódik a Csóka és Szanád

közti (az egykori Varsány halászfalu térségében levő) halomnak, a Vujanának az eredetmondája. Eszerint ott nyugszik Vujana, a zentai csatában részt vett török fővezér neje. A szultán elrendelte katonáinak, hogy a halott Vujanára mindenki egy marék földet hintsen . . . És hát sok katonája volt a szultánnak, dombnyi lett a sírhely. Mások viszont úgy tudják, hogy a szultán lányát temették el ott, drága holmijaival, kincseivel együtt. A harmadik változat szerint a török fővezér neje erről a halomról nézte a csatát, és így róla nevezték el Vujanának. A név máig fennmaradt, ám a domb megfogyatkozott, jócskán elhordtak belőle.

Az említett halmokkal kapcsolatos szájhagyomány leginkább a török időkig nyúlik vissza. De a vízmosás, földhordás, rókakiásás, lőtérlelésítés, útépítés, próbaásatás, régészeti feltárás és egyéb alkalmakkor megbolygatott halmokból előkerülő nagy mennyiségű csont és különböző agyag, kő, réz, vas, arany stb. tárgyak (amelyeknek csak egy bizonyos része található meg a múzeumokban), távolabbi korokról tanúskodnak. A kőkort jellemző zsurgított temetkezést több helyen, pl. Csókán, Kumádon és másutt is észlelték. A bukovai nagyhalomból előkerült csontváz például festve volt, mint a dél-oroszországi neolitikus kurgánok meg a trákiai halmok csontvázai . . . De mivel túlságosan is hosszúra nyúlna az észak-bánáti leletek ismertetése, ezért szorítkozunk csak a csókai ásatásokra, ott is főleg a Kremenyákra, amelyet nagy kopasz halomnak nevezett Móra, aki 1907 őszétől az első világháború kitöréséig több alkalommal és igen eredményes ásatást végzett az említett helyen. De előtte is végeztek ásatásokat, ezekkel kapcsolatban a következőket közli Torontál vármegye monográfiája.

„Csóka. A leletek bizonyítják, hogy már az őskorban emberek tanyája volt az itteni síkságon látható halmok és az úgynevezett Kremenyák földhát. A helység keleti szélén egy bronzkori sír, amelynek bronz mellékletei lehetnek: hat korong alakú lap, ruhadísz vagy mellvéd, a négy nagyobb példány körídomú díszítéssel és a belső lapon apró fülekkel: töredékes kardmarkolat és penge, amely kétélű, rajta tűz okozta olvadás; egy hengeres háromtagú tárgy, melyen a középső ág törést mutat, rendeltetése ismeretlen. Dudás Gyula több neolitikus tárgyat talált a Kremenyákban u. m. rosszul égetett korongozatlan vastag cserepeket; egy kétélű, csiszolt átfúrt, serpentin-baltatöredéket, egy ék alakú serpentin-kövésőt, egy szarvasagancsot és egy hosszú csonttűt. 1905-ben a Kremenyák őstelepről ötven db ajándék régiség került a budapesti Nemzeti Múzeumba, többnyire agyagkészítmények. A cserepeket többször szalagos minták ékítik. A Kremenyákot Branovácsky Tódor (Todor Branovački) nyugalmazott görögkeleti tanító fedezte fel. Vizsgálat alá először Szentkláray Jenő dr. vette és vezette be az irodalomba. Gubitza Kálmán 1904-ben ásott itt és putrilakás maradványaira bukkant sok cseréppel.” A díszítések, motívumok között gyakori a párhuzamosok közé osztott és szaggatott pontdísz, futó kutya dísz, zezgugos vonalpárhuzamosok közé osztott és szaggatott vonaldísz stb. A putrilakással összefüggésben feküdt egy emberi csontváz, kétrét görnyedve. Mellette egy tört szárú, kétszakállú 5,3 cm hosszú csontszigony volt. A zentai múzeum a Kre-

menyákról vagy harminc darab kőkést és szilánkot szerzett, továbbá számos csiszolt kővést, mély lyukas baltatöredéket, orsógombot, díszes edénycserepet és tapaszrögöt. Már előzőleg Orosz Endre is gyűjtött az őstelepen több neolitikus tárgyat, s a ritkábban előfordulni szokott *Bison priscus*, a magyarországi ősbölgény egy zápfogát is megtalálta. 1904-ben Birovsky Mihály Csóka határából való 10,5 cm magas mozsár alakú fületlen bögrét ajándékozott a Nemzeti Múzeumnak. 1905-ben a Nemzeti Múzeum a Kremenyákból 42 db cserepet vásárolt, ezek a butmiri telep keramikájára emlékeztetnek.

Az említett feltárásokat a Móra által végzett ásatások követték. Ezek során előkerült ezer kőeszköz, 1200 csontszerszám, 2000 cserepdarab, 50 ép edény, melyek között óriási lapos tálak is vannak. Továbbá négyezernél is több gyöngyszem meg rengeteg csontváz. A kőemberek „házából” tizenhétnek a sírja is előkerült. Az egyik rögdarabon egy tenyérnek a helye látszott: a tapaszto ősember tenyere. Abból a korból talán az egyetlen daktiloszkopikus emlék az egész világon . . . De népvándorlás kori sírokat, aranyboglárokat, aranytalizmánnt, orsókarikát stb. is feltártak az ásatások során. Móra után is kutatták még a Kremenyákat (pl. Krsopogačin Vlado, Móra egyik itteni segítőtársa is, de halála után az általa gyűjtött régiségeket behányták abba a gödörbe, ahonnan a szomszéd Keszégék házáat fölverték, és az öreg hozzátartozói Mórának a Vlado bácsihoz írt leveleit is betűzelték. A Kremenyák közelében, a téglagyárnál, amíg (a hetvenes évek végéig) hagyományos módon folyt a föld kitermelése, számos őskori lelet s több putrilakás (huszonöt veremlakásból álló sort is láttam ott) került napvilágra. A leletek egy része a kikindai múzeumban van. Újabban a korszerű munkagépek összezúzzák, megörlik a régi korokról tanúsító leleteket.

Igaza volt Mórának, amikor azt mondta, hogy Csóka évezredek temetőjén nyugszik . . . Az ásatásokról írt tudományos munkák folytán Csóka bekerült a világ régészeti szakirodalmába . . .

Podlokány közelében egy nagy földhátton, amelyet Kerekmonostornak neveznek, tele van szórva a föld régi cserepekkel, építőanyag-maradvánnyal. A határrész nevének, a tárgyaknak, a régi térképeknek és a monográfiáknak a tanúsága szerint a középkorban ott valahol állhatott Kanizsamonostor . . . A majdáni régi temetőnél levő halmokon is sok a csont és épületanyag-maradvány. A monda, a hagyomány szerint ott állt a hajdani Oroszlánmonostor, amelyet állítólag az Ajtonyt legyőző Csanád építtetett, fogadalmát betartva győzelme jeléül. A csatát megelőző éjszaka ott, azon a halmon álmában egy oroszlán azt sugallta neki, hogy az éj leple alatt támadjon, győzni fog. A vezér álma beteljesült. Győzelme után Csanád fölépítette a kolostort, amelyet az oroszlános álomról Oroszlánmonostorának neveztek el. De nézzük az előzményeket, szóljunk néhány szót a vidék egykori teljhatalmú uráról, Ajtonyról is.

A történelemből tudjuk, hogy nem mindenki értett egyet Szent István hittérítő és országalapító politikájával. Az első ellene lázadó nagyrít Gyula vezér volt (akinek valószínű, hogy Erdélyben voltak a törzsbirtokai). Gyula cselekedetétől Ajtony is vérszemet kapott, aki Marosvárában székelt, s mind nagyobb

hatalomra tett szert. Gyula vezér leverése után a királynak tehát Ajtonnyal kellett leszámolnia. Íme mit mondanak erről az írásos dokumentumok. Ajtony emléke úgy maradt fenn, mint aki Viddinben a görögök szertartása szerint felvette a keresztséget, mindamellet a keresztény hitben nem volt tökéletes, mert hét feleséget tartott, de azért Maros várában Keresztelő Szent János tiszteletére monostort épített, „apátokat helyezvén bele görög barátokkal, az ő törvényük és szertartásuk szerint”.

Az Ajtonnyal való leszámolás azonban azért is sürgős volt a királynak, mert az említett nagyúr, „a Maros révein, egészen a Tiszáig, vámszedőket és öröket állított fel, s a birtokain keresztül vitt só után vámot szedetett”.

Az Ajtony elleni harc vezére, amint már említettük is, Csanád volt, aki Gyula leverése után Ajtonyhoz menekült, de ott nem volt maradása, mert Anonymus szerint István király rokona volt, és a pogány vezér udvarában sokan áskálódtak ellene. Ezért átpártolt a királyhoz, és Esztergomban felvette a keresztséget. A király, hogy megtért rokona hűségét kipróbálja, őt tette meg az Ajtony elleni hadjárat vezérének.

A királyi sereg Rév-Kanizsánál kelt át a Tiszán, s Marosvára felé tartott, de Ajtony készenlétben várta és megtámadta Csanádekát, akik nem bírtak a túlerővel, és visszavonultak a kökényéri bokrokig, Szőregig és a Tiszáig. Csanád egy halomnál állapodott meg, melyet később Oroszlámosnak neveztek. Ajtony a seregét a nagyószai síkon vonta össze. A döntő ütközetre nem kellett sokáig várni. A már említett oroszlános álom után Csanád összehívta a kapitányait, s meg sem várta a reggelt, támadást vezényelt, katonái szinte észrevétlenül közrefogták Ajtony hadát, s véres tusa kezdődött, a nagy mérszárlásban Ajtony is elesett, seregének maradéka pedig behódolt Csanád előtt.

A győzelem után Csanád vezér Marosvárába vonult, Ajtony levágott fejét pedig István királyhoz küldte. Ezek után – Az Árpád-kori legendák és intelmek című gyűjtemény szerint – Csanád maga mellé vette az említett monostor apátját és néhány testvérét, és arra a helyre ment velük, ahol neki az oroszlán megjelent; a helyet megjelölte, hogy fogadalmát, amelyet Szent Györgynek tett, teljesítse. Még ugyanaznap társainak nagy lakomát rendezett. Azután átkelt a Tiszán, és a királyhoz ment. Már ekkor Ajtony feje a városkapu tornya fölött függött. A király pedig Csanád láttára megörült, de társát, Gyulát, mindenkinél jobban kitüntette. Ezt hallva Csanád mosolyogva így szólt: „Ha a fejet elhozta a királynak ide, miért nem hozta el a nyelvét is vele, aki a király ellenségét megölte?” Gyula hazudott, mikor a fejet bemutatta, azt állította ugyanis, hogy ő ölte meg a király ellenségét. S mikor a fejet, hogy a király megnézzé levették, és száját felnyitva a nyelvét nem találták, Gyulát hazugságért a király udvarából kidobták. Csanádot pedig, aki a nyelvet tarsolyából előmutatta, a király felmaggasztalta. Megtette a királyi ház és Ajtony házának intézőjévé. Ezt mondta a király: „Ezt a várost a mai naptól ne nevezzék már a Marostól, hanem legyen neve Csanádtól. Azért, mert kipusztítottad belőle ellenségemet, te légy ennek a tartománynak az ispánja, és a magad nevééről kereszteld el: nevezzék minden nemzedékig Csanád tartományának.”

Így valahogy történt ez nem sokkal az ezredforduló után, és most csaknem egy évezred múltán itt állok az oroszlános halmoknál, több is van itt az említett temetőnél belőlük. Nézzünk hát szét rajtuk. Kántor József kertjében is van egy jókora domb (meg előtte és mögötte is), távoli korok embereinek épületanyagát, tárgyi hagyatékát és földi maradványait ontják ezek a halmok. Szántás után valóságos csontmezővé válik a Kántorék tulajdonában levő halom. Olyankor négy-öt nagy kosár csontot is összeszedett emberünk, hogy könnyebben megkapálhassák a veteményt. Nagy, lapos téglák, Y-jelzésű épületkő és régi fémpenzék (arany is) előkerültek már a fogyatkozó halomból, mert emberünk az udvarát növelve jókora darabot leszakított a dombból, és amint mondta, két méter mélyen is talált tárgyakat, csontokat. Szerinte alagút is van a halmok között. – Amikor a vizet vezettük be, ráakadtam, azt hiszem az alagút egy része volt, csakánnyal kellett átvágnom magam rajta. . . Az öregek sokat meséltek erről az alagútról, amely fölött nyáridőben gyorsan elenyész a növényzet, és hordáskor üres hordóként kongott a szekerek alatt. A két háború között az egyik tanító föl akarta tární, de a hatóság lefogta és bekaszlizta, azzal közölték, hogy át akart szökni Magyarországra (a föld alatt). Azt is mondták az öregek, hogy kolostor is volt itt nagyon régen. Szerintem a másik halmon, a szomszéd ház mögöttin, lehetett a fő épület, mert ott több az épületanyag, a kő, a habarcs és a téglá. Olyan nagy kövek is vannak ott, hogy egy ember föl se bírja emelni őket. . . És valóban, sok mindent föl kellene a régészeknek emelniük. (A följegyzések szerint a lázadó kunok 1280-ban égették föl Oroszlánmonostorát.)

Töprengve bolyongok a Kiliszának nevezett majdáni alvégen, majd ismert régészünkhöz, Szekeres Lászlóhoz fordulok. Kilisza, azaz Klisza. . . „Ott téglá és habarcs-törmelékkel keverve embercsontokat lehet találni, és ahol ilyeneknek, ott biztosan lehet számítani egy középkori templomra, amely körül temető vagy temető maradványai vannak. Az említettek mellett a kőkecskéről szóló történet is erre utal, amiről az időközben megboldogult Kántor a következőket mondta el. – Sokáig itt hanyódott a határban, az út mellett a kőkecske. Lehetett vagy százhusz kilós. Nehezeknek használták a szántóvetők talajsimításkor. Van annak már egypár száz éve, hogy egyszer hintóval megérkezett két vagy három úr, a kőkecskét keresték. A mit sem sejtő parasztok megmutatták nekik, azok pedig fölnyitották; kincs volt benne, elvitték. . . tudatlan volt a nép. Sokáig itt hanyódott a határban.”

AZ ELSŐ (ISMERT) HEGYESI MAGÁNKÖNYVTÁR

VIRÁG GÁBOR

A könyv, a könyvtár évszázadokon át csak kevesek kiváltsága volt. Csupán a gazdagok engedhették meg maguknak azt a luxust, hogy könyvet vásároljanak, könyvtárat gyűjtsenek. Rajtuk kívül volt aztán néhány vidéki megszállott lelkes, tanító, aki könyvgyűjtésre vetemedett. A kishegyesi egyházközség történetében volt egy pap, aki ezek közé tartozik, aki megérdemli ezért, hogy az utókor megemlékezzen róla. Ez a távlatokban is gondolkodó plébános Kintsey József volt.

Az 1830-ban megüresedett hegyesi plébánia élére a Kalocsai Érseki Szent-szék a tizenkét pályázó közül hármat jelölt bemutatásra a kegyúrnak, a Magyar Udvari Kamarának, első helyen Kintsey József akasztói plébánost. A prezentálás 1830. szeptember 15-én történt meg, s az hagyományosan az érsek által első helyen jelöltre szólt, mire Klobusiczky Péter kalocsai érsek 1830. október 4-én kinevezte és a hivatali eskü letétele után beiktatta Kintsey Józsefet hegyesi plébánosnak.

Kintsey 1780. április 4-én született Somogy vármegye székhelyén, Kaposvárott. 1799. október 26-ától 1803. április 3-áig végezte el a kalocsai hittudományi főiskola négy évfolyamát, majd 1803. május 11-étől kezdve különböző helyeken (Baracska, Zenta, Péterréve, Baja, Jankovác) tevékenykedett káplánként. 1811. február 15-ével Akasztóra került plébánosnak. Itt – öt hónap híján – húsz évig tevékenykedik. Akasztói plébánoskodásának egy kellemetlen családügyi ügy miatt szakadt vége. Bűnvádi eljárást indítanak ellene Zeleszko István akasztói lakos fiának, a huszonhat éves Antalnak „1829. aug. 2-án este 10 óra tájban a plébánia udvarában történt meglövetése tárgyában”. Az történt ugyanis, hogy a túlkoros legény udvarolt a plébános unokahúgának, László Annának, kit ezért a nagybácsi egy időre hazavitt Somogyba. Visszajövele után újból elkezdődött az ostrom, ekkor történt az incidens. A forróvérű ifjancot valaki fenéken lőtte, akiből a söréteket a kiskőrösi orvos szedte ki. A gyanú a plébánosra terelődött, a pert Bács-Bodrog vármegye zárta le, s megküldte az összes

iratokat 1832. február 14-én a kalocsai érseknek, azzal a megjegyzéssel, hogy „azon Plébános úr ellen indítandó Bűn Pernek helye nem lévén”.

Így kerül Hegyesre Kintsey József, és tíz és fél évig, 1840. március 5-ig teljesít szolgálatot, amikor „hirtelen halállal” hatvanegy éves korában meghalt. Még előző napon ő keresztelt, tehát nem volt fekvő beteg. De készült a halálra, mert közvetlenül előtte két végrendeletet is készített: az 1839. június 10-i befejezetlen maradt, míg aztán az 1840. január 30-án írt okmány lett a végérvényes.

Kintsey József hegyesi működésének egyik legmaradandóbb alkotása az anyakönyvekben lévő bejegyzések, amelyeket Gyetvai Péter dolgozott fel százoldalas tanulmányában. Ebben hatszázötvenkét hegyesi származási helyét jegyezte a néhai plébános.

A kalocsai érseki levéltárban levő vastag iratcsomó megőrizte többek között a plébános könyveinek jegyzékét is. A lajstrom kilencvenegy művet sorol fel cím szerint. Ezek legnagyobb része latin nyelvű könyv és az egyházi élet, egyházjog, -történet körébe tartozik. De vannak köztük egyéb jellegű művek is. Látszik, gyűjtője gondosan megválogatta azokat, olyanokat vásárolt, amelyek papi munkájában segíthetik majd őt. Eltekintek ezek cím szerinti felsorolásától, csupán a magyar nyelvűeket említem meg:

Vasárnapi Igék és Orvoskönyv; Három esztendőre Prédikációk; Káldy György Biblia fordítása; Tavaszai rész Alexovitstól; Gál Bernárd Buba kalásza, Bogyai Vasárnapi Prédikátora, Kováts Ágoston: Alkalmas és alkalmatlan; Flóry: Az Israeliták utazásai; Keresztény tudomány; Egyházi tár; A K. Kath. vallás védelke; Mikl Antal: Prédikáció; Nagy Imre: Prédikáció; Kiss János: Magyar Mithológia; Negyedes Pál: Apostoli kalászok; Levelezőkönyv; Török Damascenus: Prédikációk; Somogyi Prédikációk Győrben; Erkölcsei oktatások; Szaniszló: Keresztény K. Relegio; Szakáts könyv; Az anyaszentegyház ellenségei czáfolása és Nagy moralista.

A jegyzékből három könyvet emelek ki: Káldy György Bibliáját. Vajon annak melyik kiadása lehetett? Az 1626-os, 1732-es vagy 1782-es? A második könyv: Nagy Imre Prédikációi. Csányi Nagy Imre könyve a Törvényes ünnepekre való prédikációk. Mellyeket a keresztény katolika népek oktatására közre bocsátott Tsányi Nagy Imre. A kétkötetes mű 1818-ban Szegeden jelent meg. 1805–1828 között Nagy Imre a plébános Hegyesen. Nagy Imre prédikációinak második kötete megvan az újvidéki Szerb Matica Könyvtárában. A könyv így töredékesen is felbecsülhetetlen értéke a hegyesi helytörténeti kutatásoknak. A prédikációk nagy része magas szintű vallási eszme-futtatás, de van néhány egyéni ihletésű és mélyen átélt szentbeszéd a kötetben.

A harmadik könyv Kiss János Magyar Mithológiája. Berzsenyi Dániel felfedezője lenne a szerző? A Magyar Irodalmi Lexikon nem tartja számon művei között. Érdemes volna kideríteni, azonos lehet-e a két egyén.

Milyen hatása lehetett Kintsey könyvtárának? Nehéz kideríteni. A káplánok, a tanítók, jegyzők, postamester, postaügvelő – a két utóbbi aláírását ott találjuk Kintsey végrendeletén – ismerhette, forgathatta a könyvek egyikét-másikát. Elsősorban azonban a hegyesi káplánok, mint látni fogjuk később.

Mi lett a sorsa ennek a hegyesi viszonylatban jelentős és gondosan válogatott könyvtárnak? Maga a tulajdonos, Kintsey plébános végrendelkezik könyvei sorsáról:

„Könyveim nem ugyan kész pénzért, hanem elmondandó Kiss Szent Misékre egy váltó forintban számítva, 's véve, a leg közelebbi Papi Districtuális Congregatió lititáltassanak el; azon Kiss Szent Miséket ött egyenlő Részekre el osztva. 1. rész én érettem magamért. 2^{ik} Rész az én Atyámért. 3^{ik} az Anyámért. 4^{ik} Élő és megholt lelki és testi Jó=Tévőimért. 5^{ik} A' kiket életemben akár Szóval, akár tselekedettel meg sértettem, 's meg botránkoztattam.”

A topolyai espereskerület lelkészeinek 1840. június 2-án Topolyán tartott gyűlésén Kintsey József végakarátának megfelelően árverezésre bocsátották könyveit. A jegyzékben szereplő kilencvenegy könyv egytől egyig elkelt. A könyvek kikiáltási ára egy összegben kétszáznegyvenhét forint volt. Az árverésből származó bevétel ötszáztizennégy forint lett. A könyveket az espereskerület jelenlévő tagjai vásárolták meg. Az árverési jegyzőkönyvet Babay Mihály, hegyesi adminisztrátor, a végrendelet társvégrehajtója vezette. Így pontosan ismerjük a könyvek vásárlóinak nevét is. Tizenhatan vásároltak a licitáláson. Legtöbbet Répásy káplán, tizennyolcat, Furdek páter tizennégyet, Kováts diaconus tizenegyet, Loósz Balázs csantavéri plébános kilencet. A Káldy-féle Bibliát Balaton topolyai káplán vette meg. Babay Mihály hegyesi adminisztrátor öt könyvet vett meg, köztük a Kiss János-féle Magyar Mithológiát is. Ez talán meglehet még ma is a plébánia könyvtárában. Nagy Imre prédikációit Kelemen csantavéri káplán vette meg.

Maradt-e Kintsey József könyvtárából mutatóba legalább egy példány?

Igen! A szerencsés véletlen megőrizte a plébános egy könyvét. Ez pedig Bauer Antal 1825-ből származó kéziratos könyve: Repertorium universorum Terrenum Illustrissimus Comitatus Bács et Bodrog című műve.

Ez a szakemberek által is alig ismert mű a vármegye „földrajzi-történelmi szinopszise”. Bács-Bodrog vármegye statisztikai leírása.

A kéziratos művet Kintsey plébános 1831-ben saját kezűleg lemásolta. A másolatban nem található az eredeti mű ajánlása és a vármegye térképe.

Az eredeti másolat a hegyesi plébánia levéltárában található.

MELLÉKLETEK

1. Részlet Kintsey József könyveinek jegyzékéből
2. Nagy Imre prédikációinak címlapja
3. A Bauer-féle Bács vármegye történeti és földrajzi leírása Kintsey József másolásában

Historico Geographica Synopsis

Provinciae Patsiensis

Superficies arealis Comitatum Baics et Bodicogh articulariter unitorum e tribus mundi Cardinalibus Plagis, Fluvius Regni Hungariae Principalibus, Danubio et Tiberis cingitur. a Scitacione solum in contiguitate Comitatum Pestensis, Csongradensis, ac Districtus Cumania minoris, in terhis majore in parte arenosis, sabulosis, ac uliginosis per certas metas ita defigitur, ut ostendit tota, excepta tamen Plaga notabili ad influxum Tiberis in Danubium extensionem 16^{3/8} milli² Geographica per seferente et ab Anno 1764. ad Districtum Phalangii Napostica / Craicistarum / relate 16^{3/8} Milliaria quadrata Geographica complectatur.

Stus physicus amplis hujus extensionis maxima sui in parte e planitie intermedias lacunine inde protuberantibus collibus et bona qualitatibus globa, demptis in territoriis Matharesicopolitano Pantonepiondi et Bajensi praesistentibus notabilioribus plagis sabulosis, ita quidem consistit, ut exceptis pro numeratis partibus, quibusdam

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

EGY IGAZI SZENTKUTHY-OLVASÓ

Fekete J. József: *Olvasat II.* Újabb esszék Szentkuthyról. Sombor, 1993

Fekete J. József egyetemi tanulmányai során jegyezte el magát Szentkuthy Miklós műveivel. 1980-ban Szentkuthy Miklós módszerei műveinek tükrében címmel írta szemnáriumi dolgozatát a XX. századi magyar irodalom történetéből. Ezt a dolgozatot olvasuk lényegesnek nem mondható jobbításokkal az *Olvasat* című 1986-os könyvében. Ennek az „olvasatnak” „új folyamát” pedig azok az esszék képezik, amelyek 1986 után születtek, zömmel ugyancsak az utolsó majd tíz esztendőben megjelent Szentkuthy-könyvekről – posztumusz kiadványokként. Ilyenek a *Cicero vándorévei* (1990); a *Barokk Róbert* (1991); *Az alázat kalendáriuma* című kéziratának részletei a *Holmi* című folyóirat 1989. évi őszi számaiban és az *Újhold-Evkönyv* 1991. 2. számában, valamint az *Agoston olvasása közben* (1993). Paradox módon, de nagyon is Szentkuthyra jellemzően ezek az egész írói pályagörbét szemünk elé rajzolják. A *Barokk Róbert* 1927-ben (tehát a *Prae* előtt) íródott, *Az alázat kalendáriumát* 1935-ben, az *Agoston olvasása közben* címűt 1939 táján írta, a *Cicero vándoréveit* 1945-ben, az *Euridiké nyomában* címűt pedig 1988-ban, halálának évében.

A Szentkuthyt tisztelő olvasó tehát akár egy új pályaképpel is szembenézhetne, s valóban, Fekete József írt is egy esszécsokrot *Orpheus visszaint* címmel és azzal a zárójeles alcímmel, hogy *Feljegyzések Szentkuthy Miklós életében kiadatlan műveinek megjelenése kapcsán*, valamint egy másikat *A kísértő kéjeből az értelem diadala (Cédulák, gondolatok, jegyzetek Szentkuthy és a nők közötti meghatározó kapcsolat témájára)* címmel, most már a figyelem körébe vonva az 1929–31-es naplójegyzeteket is. Fekete J. József ilyen szövegei közé tartozik a Szentkuthy első és utolsó (a *Barokk Róbert* és az *Euridiké nyomában*) regénye között vont párhuzamokról és az ezek nyomán észlelt eltérésekről szóló *A precíz önismeretől a Creta Polycolorig* címmel. Ha jól nézem, ezek a cím szerint említett frások a legterjedelmesebbek az *Olvasat II.*-ben, s egyik sem szabályos tanulmány, hanem rövid fejezetek együttese valamennyi, ami azt jelzi, hogy Szentkuthy kritikusja nem az okfejtő tanulmány, a szintetikus szemlélet híve, amikor kedves fró-hőséről ír. Az alcímekben találjuk műfaja és módszerei terminusait, így a szövegmontázst, a közbevetést, a feljegyzést, a cédulát, a gondolatot, a jegyzetet. Nem nehéz ezek után az a következtetést megfogalmazni, hogy az *Olvasat II.*-ben a kritikus a részleteknek áldoz, s azok dicséretét zengi, így a Szentkuthy-mű egészére ezekből a részletekből kell következtetni, ezekből a

cseppekből az óceán világának gazdagságára! Hátulütője pedig az ilyen közlésnek a túl általánosnak tűnő nem kevés megállapítás, amellyel alig lehet valamit is kezdeni. „Nem könnyű olvasni, még kevésbé elolvasni és megérteni . . .” – írja. Vagy: „Művei pedig breviáriumszerűek – bármikor és bárhol felülthetjük őket, mindig újak, mindig izgalmasak. Leginkább akkor, ha folyton olvassuk őket.” Vagy: „Szentkuthy mindent leírt; érzéseit, tapasztalatait, benyomásait, gondolatait . . .” Egy másik mondata: „(Teremtő gyűlölet, megsemmisítő szeretet) E kettő elegyből virágoznak ki szédítő botanikával Szentkuthy regényei. Egymásba fonódó eseményindái, rétegeként, kiteljesülő szellem-portréi folyton a szeretet és a gyűlölet végsőkéig fokozott érzés-csúcsait tükrözik; ő egyszerre szereti és gyűlöli az embert, a történelmet, a művészetet, a vallást, Európát, Rómát, Cicerót. . .” Szentkuthy művének breviáriumszerűsége azután mintha a kritikust is az ilyen jellegű szerkesztésre csábította volna, s mi több, engedni látszik a Szentkuthy-tanulmányok gravitációs erejének is – ideálja (is) lehetett például Szentkuthy József Attila-tanulmánya –, az író nőlélményét meg-megmutató írásának mindenképpen. Nem megróni kell a kritikust végső fokon választott módszere miatt, hanem dicsérni, hiszen nem kritikusa, hanem kitűnő, mondhatnánk így is: első számú olvasója a Szentkuthy-szövegeknek, az olvasó pedig benyomásait, szerzett ismereteit, előcsalt képzeletét, szerencsés szemmel meglátott és szerencsés kézzel kiragadott, szinte zsákmányolt Szentkuthy-mondatait mutatja fel. Az ilyen olvasó-kritikusi attitűdnek egyetlen gyenge pontja lehet csak a már említett mellett: az engedékenysége. Szentkuthy ugyanis elfogadásra készen szállította az önmagáról és gondolatairól, módszereiről és világlátásáról tehető megállapításokat, és a kritikust elkábítja, majd varázslata körébe vonja, és észre sem veszi, hogy nem a maga véleményét és mondatait mondja, hanem az íróét, akinek a művét olvasta, és most beszélni kezd róla! Főképpen, ha a kritikus, nem fanyalogva, szenvedőn és kínnal olvassa Szentkuthy Miklós textusait, tehát aki előfeltételek nélkül vállalja az olvasói-bíráói közönséget írja valóban impozáns opuszával. Az *Olvasat II.* ugyanis az alázatos befogadó kritikus könyve – páratlan a magatartásával egy olyan irodalmi közegben, amelyben a Szentkuthy-recepció valójában csak mostanában kezdődött, hiszen húsz évvel ezelőtt a magyar irodalomtörténet-írás fellegvárában is például nyomdafestéket nem tűrő kifejezésekkel illették a *Praet*, szinte az irodalmi közvélemény egybehangzó véleményét tolmácsolva.

Fekete J. József mondatait nem az elutasítás, hanem a szeretet diktálta!

BORI Imre

EPIKUS TÖLTÉSSÉL

Fenyvesi Ottó: *A káosz anygala*. Framo Publishing, Chicago–M. Szivárvány Alapítvány, Budapest, 1993

Hogy Fenyvesi Ottónak a hosszúvers fő műfaja lesz, első verseskötetének, az 1978-ban kiadott *Ezüstpatkányok áttetsző selyemzónákon* címűnek a megjelenésekor is már sejteni lehetett. A kezdő versírókra jellemző, egy kötetbe zsúfolt sokféle verstípus között egyértelműen a nagy lélegzetű szövegek domináltak, bár azoknak még elsősorban ösztönösen szürrealista feléptési technikáját lehetett dicsérni, s nem annyira a tudatos versszervezési eljárását.

A második kötet, az éppen tíz évvel későbbi *Kollapszus* az érett költőt mutatja. A verseskötönyv egységét a hosszúversforma következetes alkalmazása biztosítja, s egyéni

hangja is e forma kereteiben jut érvényre, ezúttal a szürreális mozzanatok mellé epikus elemeket társva. Az alternatív könnyűzenei irányzatok tapasztalatait, urbánus világot közvetíti költészeti eszközökkel, a bluestól a punkig terjed a szövegekben felfedezhető zenei hatások skálája, s mindez képessé teszi Fenyvesi Ottó verseit arra, hogy életérzést szóalattassanak meg, méghozzá egy fiatal, peremre szorult nemzedék életérzését. A *Kollapszus* ugyancsak rációfolt arra az utóbbi időben nálunk előszeretettel hangoztatott, hamis tézisre, miszerint irodalmunk, s főként a fiatal irodalom elrugaszkodott az élettől, életidegen, nem problémacentrikus, nem szólalnak meg benne valós gondok. A *Kollapszus* ugyanis egy egész kiábrándult nemzedék világlátását közvetítette, sőt viselkedési modelljét is megmutatta. A kötet lírai „hőse” mélységesen megvet mindent, ami „petyhüdt, filiszteri”, s lázad a körülötte élő „félelmetes díszitőkök” ellen. A költő a lázadást objektíválja, a vers pedig az élet megismerése, szélsőségekig vitt tapasztalása után kiált. „Csavarj, facsarj, lók a szakadékba”, „Paraszat a nyelvem alá, ne eressz el”, „Intézz el, törj össze, lapíts szét”, „Tégy próbára” – óhajtja a költő, s a verset is soha el nem érhető, ismeretlen térségek meghódítására sarkallja: „Vers, légy gyárkémény”, „Vers, légy fizikai munka”. S az őnostorozóan világmegismerő szándékot fogalmazza meg a kötet mottója is, amelyet az egyik legismertebb belgrádi alternatív zenei együttestől, a Partibrejkerstől kölcsönzött: „valaki ellopta szememből a ragyogást / szürke és magányos lettem / vassá változtam / eressz belém áramot / s akkor megint olyan leszek, mint régen”.

Fenyvesi Ottó új kötetét, *A káosz angyalát* célszerű a *Kollapszus* felől megközelíteni. Két, egymásnak ellentmondó jelenségre figyelhetünk föl. Egyfelől mintha elbizonytalanodást tapasztalnánk. S most nem elsősorban a kötetszerkezetre gondolok: azt hiszem, a két-három soros, talán fanyar vicceknek nevezhető valamik véletlenül tévedtek a viszonylag egységesnek bizonyuló kötetbe. Az elbizonytalanodásnak szemléleti eredői vannak. A mindent előlről kezdeni kényszerének, önújradefiniálási kísérletének engedelmeskedve eltűnnek a lázadás gesztusai, nyomtalanul. Egyféle rezignált, fanyar-ironikus hangot hallunk ki akkor is, amikor a *Commando dance*-et olvassuk, amit a témához illően is mindenképpen a rombolás, a tiltakozás gesztusának kellene inkább uralnia. A költő már nem azt akarja, hogy áramütés érje, hanem bágyadtan állapotja meg, hogy őt immár „az ősz” pofozza „csatagos manccsal”. „Már a jövő sem a régi” – olvashatjuk másutt, mintegy konstatálva, hogy a világ és a világot szemlélő költő végérvényesen szétvált, eltávolodott egymástól, az események menetébe nem lehet beavatkozni, a költő szemlélője – elszenvédője – csupán a világ hatásainak.

Másfelől azt is regisztrálnunk kell, hogy Fenyvesi Ottó költészete elmélyült, újabb, egyetemes emberi dimenziókat kapott. Elsősorban három vers emelkedik ki asszociatív szöveggazdagságával: a címadó *A káosz angyala*, a *Veszprémi tél* és az *Éjszakai műsor*. *A káosz angyala* Fenyvesi Ottó nagy hiány-verse. „Ennek a kurva világnak fogytán a benzinjé” – kezdi ironiával, napi aktualitásra is utalón, hogy aztán komolyra forduljon a hiányleltár: „fogytán a dunsztja, egyáltalán és általában / fogytán az értelme, fogytán az élet . . .” majd megtudjuk, hogy az egész világegyetem riasztóan, didergetően üres, már zenét sem hallani, „fogytán a csillagok, fogytán az angyalok”. A kötet többi verse azonban már nem az ilyfajta szimultaneista távoli asszociációkat egymás mellé soroló eljárást követi. S nyilván az sem véletlen, hogy egyik versének Kassák-mottójában a *földi* és a *hazai* szó kap nyomatékos jelentést. Fenyvesi Ottó korábbról ismert, lamentáló hosszúverseit *A káosz angyalában* az epikus mondandó szervezi áttekinthetőbb, letisztult egységbe.

A kötet két legjobb – engem leginkább megérintő – versében, a *Veszprémi télben* és az *Éjszakai műsorban* nemcsak a letisztult versbeszéd, egy-egy körültekintően előkészített metafora vagy verssor ragadott meg, hanem legalább annyira a versek „tartalma”: az az életérzés, amelyet megfogalmazott. Nosztagikus-émlékező, rezignáltan ironikus sorait

helyzetjelentéseként olvastam, egy közülünk való „áttelepült” életének dokumentumaként. „Istenem, megcsal a messzeség . . . Hull a sötétség, gyűlik a nagy, zsíros fazékba, háború, dögvész s egyebek”; „Emléktelen városok terein araszolok”; „Tranzit álom hibás barázdában”; „A messzeség párnák közt, némán, tűnődve” – olvasom, s nem örülök annak, amit kihallani vélek a sorokból. Hogy még a nyárral sincs minden rendben: „Egy apró padon a híd alatt dideregve, hallgatagon a nyár kuporog.” Megrázóak ezek a versek, s hogy ilyenek lehetnek, bizonyították arra, hogy Fenyvesi Ottó hitelesen tudta költészetté szervezni az őt ért impulzusokat; versei nemcsak róla – rólunk is szólnak.

TOLDI Éva

EGY KORSZAK REGÉNYBELI KRITIKÁJA

Apró István: *Regénybrikett*. Forum Könyvkiadó, Újvidék–Interetnica Alapítvány, Budapest, 1993

Tiszabácskunszentjászrévi Bódog Tihámér: ezzel a szembeütközően fiktv, sokat sejtető, egyéni életrajzi tényekre és általános érvényű jelenségekre egyaránt utaló névvel ruházta fel harmadik regényének főhősét Apró István. E hős mélyre látó „szemüvegén” keresztül nyerünk betekintést – ki-ki a maga egyéni tapasztalataival felvértezve – egy mára már múlt (vagy annak hiit) társadalmi rend, a szocializmus virágkorának időszakába. A tébláboló, otthontalan, Palántaváráddal, azaz a „várossal” nyílt szellemi küzdelmet folytató fiatalember felnötté válásának története által a dühöngő elkötelezettség terhelte hetvenes évek eseményei peregnék le előttünk.

„Régi szép idők! Értéke csak a pénznek volt, és nem kellett semmi egyébvel (pl. nemzeti identitással, objektív történelemmel, natalitással stb.) bíbelődni . . . A cseresznyefák alatt felháborodva fogadtak volna mindenféle híresztelést koncepciós perekről, boszorkányüldözésekről” – olvashatjuk a korszak regénybeli kritikáját.

TBT – mert ilyen vagy ehhez hasonló, karkai, jelzésszerű néven szerepel a regényben – élményei, gondolatai, érzései egész nemzedékének világlátását tükrözik, mely a mind fokozottabb kiábrándultság és jövőtlenség felé ível. Csak a kelet-európai országok hazug elvektől és üres szívalomoktól – s persze a megfélemlítés különböző módszereitől – megcsömmörlött fiataljai italozhatnak, szeretkezhetnek és csavaroghatnak ekkora közönnyel a világban; lázadhatnak, tervezhetnek, ábrándozhatnak ilyen reménytelenséggel, s zuhanhatnak a sziklaszilárdnak hitt kommunista öntudat csúcsáról a teljes nihilizmus állapotába.

Az ifjú- és a felnőttkor határmezsgyéjén „evickélő” TB Tihámér hétköznapijai is látszólag teljesen egyhangúan telnek. Nemzedéktársaihoz hasonlóan mérhetetlen mennyiségű szeszest italt fogyaszt nehéz szagú kocsmákban vagy siralmas albréleti szobákban, ahol „világelforgató” (s a besűgők által nyomban jegyzett) monológokra telik erejükből, megkampánytechnikával győzött sikeres vizsgákra és felszines szerelmi kapcsolatokra. Őt azonban határozott törekvése, hogy élményeinek, érzéseinek és a világról alkotott nézeteinek formát adjon, azaz irodalmi színvonalon rögzítse ezeket, megkülönbözteti és elhatárolja a mindennapokkal céltalan sodródó kortársaitól. Formateremtő kísérletei során a legváltozatosabb irodalmi műfajok (novella, levél, esszé, dráma stb.) lehetőségeit meríti ki, mígnem a regényben, a „végtelen lehetőségek” műfajaként emlegetett formában találja meg törekvéseinek megvalósulási módját. Így, azaz a megírás bravúrja által válik a másként – nagyprózai műhöz mindenképp – szimpla nemzedéktörténet jelentésgazdag

regényszövevényé. Nem csupán az teszi különössé, hogy különböző műfajok ötvözete, hogy „brikett” („valamiféle csirizzel és némi erőszakos nyomással összepréselt [regény]brikettkoc-ka”), de tükörszerűsége is növeli jelentésrétegeinek kiterjedését. A regényíró és az olvasó egyaránt magát látatja és látja benne. TBT-t ugyanis lehetetlen nem azonosítani Apró Istvánnal, a szövegbéli regénytervet a *Regénybrikett* elmunkálataival, az egykoron boldognak hitt földrajzi térség cseresznyefák alatt lapító lakosával pedig magát az olvasót.

A világnak e – mégiscsak szerencsétlenebbik – felén egy magát legjobbnak megtisztelő társadalmi rend volt meghatározó hosszú évtizedeken keresztül. Kénytelenek voltunk benne élni, kelletlenül viseljük most súlyos következményeit. Az utolsó néhány év politikai eseményei néhol jó irányba, másutt rosszabbra fordították fejlődési irányát, ám szinte mindenütt bírálhatóvá vált és ért, minek következtében megjelentek vagy megíródtak szépprózai kritikái. Apró István regénye is e művek sorába illeszkedik. Ironikus kívüllálás, önbíráló, epés hangvétel jellemzi sorait. Mert igaz, az ábrázolt korszakban nemzedéktől sinkófálták el a teljes és normális ifjúkor lehetőségét, ám az elbeszélő (ki olykor maga TBT, a „regényíró regényhős”) hűvös felülnézetből mutatja be az „eltérített” nemzedéket is, Tihamérék „mélabús és szorongásra született” gyülekezetét, a világ megváltoztatására irányuló erőtlén, egérutas nekibuzdulásaikat, a „nagy” Terv-teremtő időszakot.

TBT ifjúkori csatangolásai révén kilátásunk nyílik a térség más országainak, nem kevesebb kilátástalansággal küszködő fiataljai sorsára. Közben e reménytelen helyzetben való felülemelkedés különböző útjait rajzolja meg előttünk, kezdve a nagy berűgásoktól az összeesküvésig. TBT és társai magatartásának hamis ellentpontjaként Hófehérke, az elszánt pártaktivista lány alakját állítja elénk az elbeszélő. TBT valóságos ideológiai küzdelmet folytat vele (másképp szerelmi szálak is fűzik hozzá), míg végül kiderül, HF-ke „mozgalmi nyüzsgése” sem vezethet – a hatalmi struktúra hamissága révén – máshova, mint abba az érzelmi-szellemi kátyúba, ahova TBT-ék tartoznak.

Apró regényében domináns szerepet kap a regénnyé szerveződés momentuma, az a folyamat, melynek során az egyes elemek (regényhős, elbeszélő) s a regény fogalomkörével érintkező műfajok egységes alkotássá állnak össze. Így az sem meglepő e műben, ha a szereplő, az elbeszélő kilép az elbeszélés menetéből, és közvetlen megszólítva az olvasót, fejére számolja annak valóságát, hogy a helyzet Tihamérék ifjúsága óta nem változott, mi több: „Tiszabácskunszentjásrévi Bódog Tihamér akármerre nézett (a határokon kívültre), mindenütt kopogtatott a demokrácia. Közvetlen közelében viszont valahogy másféle szelek fújtak, a korábbiaknál is agyalágyultabb szólamokkal teltek meg a lapok, és a korábbiaknál is nagyobb bunkók kerültek a felhargelt tömegek élére. Persze ezt is demokráciának titulálták, és akik elhitték, meg is undorodtak tőle.” S ennek tükrében még TBT utolsó regényébéli, tömör és lemondó megnyilatkozása („Kérünk még két sört.”) is érthető.

BENCE Erika

A KRITIKA ELHALLGATÁSA, A PRÓZA MEGSZÓLALÁSA

Lovas Ildikó: *Kalamáris*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994

1. Van Szerb Antalnak egy, már a maga korában is „korszerűtlen” írása, amely azonban legkedvesebb olvasmányaim egyike. Nemcsak a könyvek között eltelt ifjúságom „szent hitét” szeretem benne vizionlítani, hanem azokért a sorokért is, amelyekben a fiatal iradalomért aggódik a 30-as évek végén, és amelyek csak most kezdenek előttem megví-

lágosodni: „Páni félelem fog el – írja a *Könyvek és ifjúság elégiájában* –, éjszaka szívdobogva ébredek: lehet a világ tele van új kezdésekkel, csak én nem veszem észre? Lehet, hogy receptivitásom égett ki, elhalt bennem a csodaváró ösztön? Lehet, hogy nincs semmi baj, csak én öregedtem meg?” A fiatal irodalommal való „nagy baj”, tudjuk, nem következett be, ellenkezőleg. De vajon indokolt-e egy ilyen aggodalom ma, amikor már Balassa Péter sem tud – bevallása szerint – kritikát írni igazán. A 80-as évek modern magyar prózáját „feldajkáló”, általam igen tisztelt kritikus elhallgatása okát az irodalom és a kritika között beállt „helyzetben” keresi a 90-es években, nevezetesen elveszni látja a „közeget”, melyben a prózaíró és a kritikus „szolidaritásban” dolgozhatott együtt az irodalom újraalapozásán, amiért is konkrétan a legújabb prózát okolja, melyhez egyre kevesebb férne. „Egy szó mint száz – mondja –, *nem tudom jól és pontosan megírni, miért is érzen úgy, hogy a '87 utáni magyar irodalomban, főként a prózában valami egészen mélyre ható baj támadt*. Ha pedig ennek kibogozására nem vagyok képes (ráadásul ekközben kétségtelenül vannak, létrejönnek jó könyvek, érdekes fejlemények, akár a fiatalabaknál, akár azoknál, akiknek – jó, legyen – a bábája voltam), *akkor inkább ne szívóskodjak, ne erőlködjek*. Így gondolom ezt a hallgatást, amiről számot adván talán kiderül, hogy nem az.” (*Jelenkor*, 1994/3. Kiemelés: P. Á.)

Károlyi Csaba a *Jelenkor* 1994. februári számában a következőképpen karakterizálja az új (az 1986-tal beteljesedő és lezáródó), majd a legújabb (az 1986. utáni) magyar prózát: „Az egyik poétikai újdonság a nyers mesének (a fabulának) a magyar prózában akkor szokásosnál alaposabb megszerkesztettsége volt, a szokatlanul jól megcsinált szöveg (szűzsé).” Ennek a folyamatnak a középpontjában az „epikai kifejezés” „artisztikusan kifinomult önreflexivitása” állt. „A kulcsmű a *Film*, amely a véksőikig vitt öntükrözéssel szinte felszámolja a történetet: a történet helyett a pusztá esemény marad. Innen út csak a történet visszavétele felé van. Valami mégiscsak elbeszélhetővé válik. Elkezdődik a történet rafinált visszacsempészése. Ez persze Mészöly egyéni útja, de kétségtelenül jellemző általánosabban is. Krasznahorkai vagy Balázs Attila elbeszélőtechnikája (később Szijj, Darvasi, Láng) jó példa lehet a történet visszazserzésére. Az önreflexió háttérbe szorul, a sugalmazáson, a mágikus vagy anekdotikus megfeleltetésekén keresztül visszakerül a történet a prózába.” Károlyi később Darvasi László *A veinhangeni rózsabokrok* (1993) című prózakötete kapcsán számba véve Szijj Ferenc, Láng Zsolt és Parti Nagy Lajos elbeszélőtechnikáját is (*Holmi* 1994/6.) megerősíteni látja korábbi észrevételeit: mintha a legújabb próza – írja – „az önreflexivitásra épülő szövegtől haladna a meginduló *elemi történetek irányába*”, mely során „kezd erőteljesen visszatérni a *történetek felmutatásában rejlő erő*”. (Kiemelés: P. Á.)

2. Szerb Antal csodaváró attitűdjébe behelyezkedve Lovas Ildikó törekvéseit egy autonóm epikai világ megteremtésére nem lehet önmagáért is becslüni. Kezdő prózaíróról lévén szó, itt még minden születőben van, az újrakezdés „varázsa” különös többléte ezeknek a friss, zsenge szövegeknek. A *Kalamáris* című prózakötet fölépítése mintha ezt a születési folyamatot imitálná: hogyan talál rá az elbeszélő előbb *saját hangjára*, majd történeteinek koordinátáira, *a térre és az időre*, hogy a Szabadkai szalag című elbeszéléstől – a kötet közepétől – teljes fegyverzetben álljon elénk a *történet és a történetmondó*. Lovas Ildikó technikájában van valami *elemi*, egyszerű és alapvető, ami magyarországi fiatal pályatársai törekvéseivel rokonítja. Túlzás lenne azonban valami nagyfokú tudatosságot tulajdonítani eljárásának, mert meglátásom szerint éppen ez, az *előítéletekkel szembeni közömbössége* teszi járhatóvá az utat, amelyet választott. Lovas Ildikó útjában semmiféle hagyomány vagy elmélet nem áll, éppen ezért bármelyik felé indul is, célba ér.

A poétikai megfélelések mellett (a történet visszavétele) tehát ebben a prózában kirajzolódni látszik egy elkülönülő szándék is, amely Lovas Ildikó kötetének helyi értékeiből

adódik: nevezetesen *Szabadka város történeté tételeiből*. A vajdasági irodalomnak mindig is megvolt az igénye regionális sajátosságainak kiemelésére, a városias jelleg illetően való hangsúlyozottsága azonban túl is mutat a helyi színeken. Lovas Ildikó egyszerűen rájött, hogy városának, *a városnak*, épületeknek, tereknek, körutaknak „története van”, pontosabban „van története” – mi sem adódott tehát egyértelműbbnek, mint kiaknázni az irodalom számára az élet eme korrespondenciáit. Nagy szeretettel rajzolja hát meg azokat a helyeket, amelyek a városiaság jegyveit hordozzák: a katonakertet, a vasúti híd átjáróját, melyről egykor Közép-Európa talán egyik legfontosabb közlekedési csomópontjára volt kilátás, a mozit, a villamost, a cukrászdát, a zsinagógát, a piacot, a gimnáziumot, a börtönt. Ám történeté sohasem lehetnek volna ezek a városképek, ha a szerző nem mulandóságuk, fénykoruk és pusztulásuk perspektívájából ragadja meg őket: ami volt, az elmúlt – íme az idő, melynek melankóliája belengi az egész kötetet: a katonakertet bezárták, a villamost fölszámolták, a cukrászdában boltot nyitottak. Legutóbb Darvasi László frt Lovas Ildikó Szabadka-képeihez hasonló elbeszélést Szegedről *A Zord Apa, avagy a Werner-lány hűeles története* címmel (*Jelenkor*, 1994/4.). A két város századvégi-század eleji arculatának kialakítói „ugyanazok” a személyek, akiknek a „története” Lovas Ildikó képezetét is megragadta – igazi elbeszélővé is akkor válik, amikor Darvasihoz hasonlóan mozgatni, beszéltetni kezdi őket a már megadott környezetben.

Ebből a szempontból aztán a *Kalamáris* első hat darabja, a *Levelek*, *A vihar*, *A katonakert*, *A mozi*, *A cukrászda* és az *Egy épület története* inkább egyfajta előtanulmány, melyben egy nyelvében gazdag, lelkes, de néha kissé elfogult prózaíró próbálgatja hangját és a perspektívákat. A *Szabadkai szalag* azonban már igazi elbeszélés. A szabadkaiáság itt már nem „kívül” van, az elbeszélő reflexióiban, hanem „belül”, magában a történetben, mely Ervin sorsában forog reménytelenül körbe. Az elbeszélő státusát az *Omnia mea mecum porto* című elbeszéléstől kezdve sikerül Lovas Ildikónak rendeznie. Nem mintha ellenemre lenne, ha egy különben háttérbe vonuló narrátor a végén kiszól az elbeszélésből, mint azt a *Szabadkai szalag* vagy a *Rigók* című elbeszélésben tette – mert ennek is megvan a maga szerepe, különösen a későbbi novellák síkváltásaiban –, de egyelőre poétikailag előremutatóbb, ha személyes hangját egy megformált elbeszélőben tárgyasítja. Gruber Emma alakjára gondolok, akiben nemcsak a neki megfelelő narrátorra talált a szerző, hanem olyan hősré is, akinek igazi története van: az élete. Gruber Emma Lovas Ildikó elbeszélői éneje, aki idős koránál fogva élettörténetébe foglalhatja azt a század eleji hangulatot, melyet Szabadka épületei és Palics őriztek meg számunkra, amely az frónót is magával ragadta. Nem tudom, hogyan sikerült neki – talán rég elfelejtett ízekből, illatokból, érzésekből, benyomásokból –, de ezekben az elbeszélésekben az asszonyi történet esszenciáját préselte ki magának a szerző, ami egy nő fró szempontjából cseppet sem mellékes. Ilyen elbeszélés még a *Tavaszi kódok*, *A haj*, a *Képek* és *A kendő*.

A *Kalamáris*ban van két tökéletes novella, amely mintapéldája a történet visszavételének. Ezek *A haj* és *Az előimádkozó*. Ha eseményeikkel nem nyúlnának át korunkba, hihetnénk azt is, hogy nem ma fródtak, annyira remekművűek. Nyilvánvaló, hogy Lovas Ildikó „korszerűtlenségében” kell keresni rejtélyük titkát, hogy vissza mert nyúlni „történeteink” kezdeteihez itt, a Vajdaságban, ahol egy Löbl Sára akár Kosztolányival is hősztázhatott. Az utóbbi időben sokat beszéltek Kosztolányiról, ám Lovas Ildikó Kosztolányi-élménye csöppet sem lejárátott, valami finom ironia megóvja a szöveg hitelességét, frissességét, akár Tolnai Ottó prózáját és költészetét.

Érdekes, hogy mindkét novella középpontjában a hősök életének kettőssége áll. Két nevük van és két életük, egy adott és egy vágyott: Löbl Sára kopasz, de parókája van, „mely volt olyan szép, mint másé”, és Tóth Annának mondja magát; Ezra bar Tholmajnt Strommer Bertalannak hívják, és kocsmát nyitna, mégis azzá lesz a végén, aminek lennie

kell – a zsidó hitközség előimádkozójává. Történetük azonban nem a lemondás története: az mindvégig kettős marad Lovas Ildikó elbeszélő technikájának bravúrjaként. A két sík érvényesítése, mely során hol az elbeszélés a történetbe, hol pedig a történet az elbeszélésbe tűnik át, nemcsak a történetben való hit megkettőzése, hanem létezésük értelme is: „... télen minden napja úgy múlt el, hogy visszapergetett és másként történetet meg egy eseményt, az életét, estig játszott sok-sok édes gondolattal, míg nem ült ismét a tükör elé, hogy levegye a parókát.” Szimbolikus értékűnek kell tekinteni azt a gesztust, ahogyan a szerző Sára kopasságát épp Kosztolányival leplezti le, azzal az íróval, aki szakértője volt a „szabadkáság” lélekemelő és lélekpusztító, ám ellentmondásaiban is mindig vállalt kettősségének.

3. Lovas Ildikó kis könyve a Levelektől kezdve egészen a kötetet záró, címadó rövidtörténetig egy célratörő, egyetlen elbeszélői lélegzetvételről tanúskodik, mely számottevő teremtő energiákat hordoz magában formában és technikában egyaránt. Igazán nem értem a kritika tanácstalanságát a fiatal irodalommal szemben. Talán valóban el kellene hallgatnia; talán akkor a legújabb próza maga is megszólalhatna.

PISZÁR Ágnes

A „NYELVI MENTŐSZOLGÁLAT” ÜGYÉBEN

Silling István: *Kupuszinai tájszótár*, JMMT, Újvidék, 1992

Közhelyszamba megy az a megállapítás, hogy nyelvjárásaink fölött már a múlt században megkondították a vészharangot. A napjainkban lezajló rohamos életformaváltás, a hagyományos paraszti gazdálkodás megfogatkozása révén a mi nemzedékünkre még inkább felelősségteljes feladatként hárul a pusztuló nyelvi értékek megmentése. „Gyűjteni, gyűjteni, gyűjteni! Megragadni a pusztulót, menteni a veszendőt, feltárni a jelent, melyben múlt és jövő ölelkezik” – vallja nagy nyelvtudósunk, Bárczi Géza 1964-ben.

S a nyelvjárásai szókincs gyűjtője nemcsak és nem elsősorban lokálpatriotizmusból végzi konok kitartással munkáját s hozzá fel adatközlői emlékezetének mélyéből az elfeledettnek hitt „furcsa” szavak, kifejezések, szólások sorát – mindenekelőtt a nyelvtudomány, a néprajz számára nyújt értékes anyagot.

Az eddig változt körülmények, elvárások fényében kell értékelni Silling István törekvését, hogy e többszörösen specifikus tér(ség)ben és időben talált erőt arra, hogy összeállítsa és közreadja az 1979 és 1982 közötti kupuszinai tájszógyűjtés anyagát. Nyelvjárásutató-sunkról szólva bevezetőjében a szerző rá is mutat a mentési munkában bekövetkezett, remélhetőleg nem huzamos jellegű megtorpanásra.

Silling István helyi tájszótárt készített, e típus ugyanis, amellet hogy a legfiatalabb tájnyelvi szótártípus, aktuális koncepciójában a realitásra törekszik, mégpedig a gyűjtési időhatárok ellenére is bizonyos fokú teljességre. A helyi tájszótárak ismérvei fellelhetők Sillingnél is: a *monografikusság*, hisz egyazon személy végezte az anyaggyűjtést és az anyag feldolgozását is, így a szótár lényegében azonos színvonalú, nincsenek benne a gyűjtők személyétől függő szakmai egyenetlenségek; a *szinkrón jelleg*, a közölt anyag ugyanis viszonylag szűkebb időhatárok között állt össze, valamint az, hogy *egyetlen helyi nyelvjárást* dolgoz fel. Egyedüli forrását – noha ezt külön nem hangsúlyozza – föltételezhetően az előbeszéd képezte.

A könyv beosztásában a tulajdonképpeni szótár előtt foglal helyet a helytörténeti vázlat, melyből a gazdaság-, valamint a településtörténetieken túl értékes információkat kapunk a helység régi és újonnan betelepült lakosainak életéről, küzdelmeiről is. Megtudjuk, hogy a mai Bácskertes népsége a Felvidékről származott ide, amit a Palócföldre jellemző nyelvi vonások (a nyugati palóc dialektus sajátosságai) is alátámasztanak.

Úgyszintén a szótár előtt találjuk a jobbára szakmabelieknek szánt nyelvjárási leírást, ahol a szerző kellő alaposággal kidolgozott hangtani-alaktani-mondattani elemzést ad.

Az idevonatkozó megjegyzéseink nem elméleti szempontúak – noha a labialitás jeleként felhasznált hosszúságjel (az \bar{a} -nál) ilyen tekintetben zavaró, annál is inkább, mert másutt már alkalmazza az alpjel melletti labialitásjelet (ǣ) – az egész tájszótárra vonatkozó nyomdatechnikai kivitelezés (szedés, tördelés, nyomás) azonban már számos kifogásra ad okot, még ezekben a könyvkiadást érintő szűkös időkben is. Különösen zavaró a kurzív betűtípus következetlen használata, melynek funkciója éppen az lenne, hogy áttekinthetőbbé tegye a bonyolult jelölésrendszert, hogy kiemelje a példaanyagot stb. Igen zavaró továbbá az, hogy megkülönböztethetetlen az *l* és az *i* jele a címszavakban, melyet a helyenként megcsúsztatott, elmozdult nyomás még csak nehezít.

Az igényes nyelvjárási szövegközlés jelölésrendszere megfelelő szedést, tördelést igényelt volna, ahol nem válik a modern tördelőprogram áldozatává a helyes elválasztás szabálya (pl. 14 l.); nem kerül sor fölé a variánsokat összekötő hullámvonal.

Visszatérve magához a tájszótárhoz, külön ki kell emelnünk a tájszókincs gyűjtésének jól megválasztott kritériumait. A szótár gerincét a *valódi* vagy *tulajdonképpeni tájszavak* képezik, ahol a valamikori együttélést őrző szlovák eredetűek adják a legnépesebb csoportot. Silling István hangsúlyozza is, hogy nem idegen szavakként maradt meg e réteg a kupuszinaiak nyelvében, hanem az alapszókincs tagjaiként. Ilyenek pl.: *bingyulka* 'bojt'; *dropka* 'rántott leves reszelt tésztaval'; *mátoha* 'ügyefogyott'; *zsuťanka* 'merőkanál' stb.

Gyűjteménye nyomán régi játékok (*harampuska*, *kvaadrúozás*, *pópézás*), szokások (pl. a menyasszonytánc, menyecsketánc szép hagyománya) elevenednek fel. A tájegység néprajzának kidomborítására külön gondja volt a szerzőnek. Az adott szócikk végén Népr. jelzéssel, nagyjából részben köznyelvi megfogalmazásban találjuk a szokásokra, babonákra, hiedelmekre vagy akár a tárgyi néprajzra vonatkozó értékes adatokat.

Rég elfeledett tárgy- és eszköznevek őrződtek meg a szógyűjteményben, amilyen a *kolibanya* 'kisgyermek mezei ringó ágya'; a *pletya* 'tutajféle' vagy a régen *torkostúnak* nevezett 'asztalfajta'.

Bővelkedik a tájszókincs rejtélyes népi állat- és növénynevekben is – a magyarázatból tűnik csak ki, hogy a *koldustetű*, a *macskatalp* és a *vargatónc* egyaránt növényfélélt jelent.

A mai modern koncepciókkal összhangban az *alaki tájszavak* körét Silling megkísérelte erősen leszűkíteni s kizárólag csak olyan alaki tájszavakat közölni, amelyekben a helyi nyelvjárási sajátosságok olyan halmozottan jelentkeznek, hogy a helyi változat és a köznyelvi forma összetartozásának felismerése problematikus lehet pl. *gyűszl:gyűszl; dózni:tűzni; gürcöl:gürcél* stb. E tájszócsoporthoz – akárcsak a valódi tájszavak értékelésekor – nagymértékben kényszerül hagyatkozni a gyűjtő saját egyéni megérzésére, megítélésére, hogy az elsődleges lexicográfiai információval nem rendelkező alaki tájszavakkal (pl. *álkalc:álkács; gyalu:gyálu*) mit tesz a szöveg véglegesítésekor.

A szócikkek racionális kialakítása, valamint a címszó meghatározása a tájszótárírárs egyik legvitatottabb, legproblematisabb munkafázisa. Hiszem, hogy Silling Istvánnak is sok munkát, gondot okozott az általa „rekonstruált”-nak nevezett köznyelvi alak megjelölése. A valódi tájszavak esetében a köznyelvben nem létező, ezért csak kikövetkeztetett, „köznyelviessített” formát közölhetünk címszóként, ahol a szó „köznyelvi” alakját az adott nyelvjárási hangtani jellemzőinek a figyelembevételével alakítjuk ki. Pl. *gyűszmékél, boszo-*

rül, óma stb. Ez a kikövetkeztetés azonban nem eredményezhet jelentésbeli differenciációt a címszó és a tájnyelvi alak között (vö.: *anyaszült meztelen: anyaszíz mezteleny*).

Továbbra is a szócikkek felépítésénél maradva ki kell emelnünk a jól összeválogatott példamondatok illusztráló értékét. Helyenként a kitűnő szöveganyag a néprajzi magyarázat helyére kívánczolt, ilyen a *popara* szó értelmezése.

Szólnunk kell még a szócikkekben meghúzóó proverbiumkincsről is, valamint a gyermek-és népdalszövegekről, ezek már talán újabb ígéretes gyűjtési területek felé mutatnak.

RAJSLI Ilona

A SZERETET ÉS A JÓINDULAT KÖNYVE

Bugarski Ranko: *Jezici*. Matica srpska, Újvidék, 1993

Bugarski Ranko *Jezici* (Nyelvek) című könyvét a nyelvek s a köztük levő különbségek iránti szeretetből és abból a jóindulatból írta, hogy az (általában) művelt olvasóval közölje azokat az alapigazságokat, amelyekig a korszerű nyelvtudomány eljutott.

A szerző bemutatja a nyelvek közötti különbségekkel kapcsolatos legáltalánosabb kérdéseket, amelyekről minden művelt egyén tudni szeretne, illetve amelyekről tudnia kellene: mennyi nyelv és hány beszélő van ma a világon, milyen viszonyban áll az állam, a társadalom, az egyén és a nyelv, valamint hogy mit mutat a történelem és a pillanatnyi állapot. A szerző jó szándéka abban a törekvésben is megnyilvánul, hogy meg akarja szüntetni vagy csökkenteni akarja a nyelvvel kapcsolatos előítéleteket azoknál az olvasóknál, akik a nyelvről való ismereteiket az elmúlt évtizedekben szerezték, amikor még az új adatok hozzáférhetetlenek voltak vagy pedig különböző ideológiák szerint tárgyalták őket, s ez megakadályozta az igazság felismerését a nyelvtudományi kérdésekben.

A könyv nagy értékét abban látom, hogy olyan nyelvi igazságokat tár fel előttünk, amelyeknek az ellenkezőjéről voltunk meggyőződve. Például Európa-központúságunkat próbálja megdönteni azzal az adattal, hogy a világ nyelvei közül az európaiak csak 1,5%-ot tesznek ki, az afrikai és ázsiai nyelvek pedig összesen 60%-ot. Továbbá meggyőző az az adat is, amely az egynyelvűséget mint szabályt cáfolja. „Hozzávetőleges becslések szerint az emberiség legalább fele kétnyelvű”, ezért elmondhatjuk, hogy a bilingvizmus „inkább szabály, mint kivétel” a világon. Ez az adat számunkra azért is értékes, mert könnyebben fel tudjuk mérni mindazt, ami ma az egy nemzet, egy nyelv, egy állam elvén alakult európai államban történik, ahol mindazok, akik másnyelvenek, és akik kisebbségben vannak, mintha nem is léteznének. Az átlagolvastól meglepheti az a már jól ismert tudományos megalapozott tény, mely szerint az anyanyelv egy egyénnél változó kategória, és hogy az egyén két anyanyelvvél is rendelkezhet, illetve az anyanyelvet elfelejtheti és újra meg is tanulhatja. Nálunk épp az ellenkező felfogás terjedt el, az tudniillik, hogy az egyének a születésétől a haláláig csak egy anyanyelve lehet. Ez az adat nem okvetlenül tűnik jelentősnek, de ha tudjuk, hogy nálunk és általában a világon az oktatás jórészt (egy) anyanyelven alapszik, akkor azok, akik még egy anyanyelvvél gazdagabbak, nem fejleszthetik tovább ezt a kincset. Itt kell megemlíteni azt a két nyelv használatára vonatkozó felfogást is, mely arra a korábbi (a korabeli tudományos adatokon alapuló) meggyőződésre vonatkozik, mely szerint a kétnyelvűség károsan hat az általános szellemi és kognitív fejlődésre. Ellenkezőleg, hangsúlyozza a szerző. „Az új és korszerű empirikus és elméleti kutatások nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a bilingvizmus pozitív hatásának, mint a

kognitív fejlődés, a szellemi alkalmazkodóképesség, a másik és másféle iránti tolerancia, a nyelv- és népközpontúság kiküszöbölése, a szellemi horizontok terjesztése és más pozitív szellemiségi jellemzők ösztönző tényezőjének.” (Emlékeztetnénk, hogy ilyen kutatások az elmúlt két évtizedben éppen itt, a Vajdaságban folytak.)

A többek között többnemzetiségű Vajdaságra is vonatkozó fontos adatot találunk a könyvben. Az Európai Tanácsnak a kisebbségi oktatással kapcsolatos indítványáról van szó: az általános és középfokú oktatás keretében, ahol erre lehetőség van, négy nyelv oktatását javasolják, a kisebbségek anyanyelvének, az állami nyelvnek és két idegen nyelvnek a tanítását. Bugarskinak a könyvében közzétett adatai jelentősen hozzájárulhatnak a nyelvi tolerancia terjesztéséhez, illetve kialakításához. A nyelvi demokrácia kitűnik minden, ma már nehezen hozzáférhető különböző publikációból összegyűjtött adatból. Mindezt azzal a céllal tette, hogy felfedje a különböző államokban, régiókban, területeken uralkodó igazságot. Ezért, azt hiszem, a könyv sokban hozzájárulhat a nyelvi ökológiához területünkön, ahol mind gyakrabban olyan adatok bukkannak fel, amelyek fertőzik nyelvi környezetünket (mint pl. az, hogy a szerb az isteni nyelvek egyike, hasonlít a szanszkrithez, eleve túlélésre van ítéelve, pillanatnyilag veszélyeztetett stb.). Bugarski ezt a nyelvi ökológusi szerepet következetesen végigviszi ebben a történelmi pillanatban, és pedíg nemcsak ezzel a könyvével, hanem még egy sor másik cikkével, tv-műsorával, amelyekben ugyanaz a szeretet és jóindulat érvényesül.

A könyv a nyelvi konfliktusok csökkentését vagy kiküszöbölését segítheti elő, amennyiben az olvasó azzal a szándékkal olvassa, amellyel a mű készült – a nyelvi különbségek nem jelentenek sem üdvösséget, sem átkot, hanem kihívást az ember és a nyelvtudomány számára. A fejtegetés ilyen koncepciója fényben találunk adatokat a jugoszláv közösségről is (amilyen 1991-ig volt), amelyek néhány részlete újnak tűnik, különösen az egyes nyelvi terminusok és fogalmak pontos definiálása tekintetében (nép, közösség, etnikai csoport).

A szerző körültekintően és jóindulattal beszél tárgyáról, a nyelvekről, ügyelve arra, hogy senkit se károsítson meg, és ne becsljön túl. Ebből is tanulhatunk, ami a nyelvtudomány etikai hozzáállását illeti, s erre nálunk most nagy szükség van, mivel egy egész sor tudományosan megalapozatlan adat gyökeresedett meg (mint pl. a cirill írásmód elfojtásától való félelem vagy a szerb nyelv ősiségének bizonygatása stb.). Bugarski álláspontját gyakran a kisebbségi lakosság véleményével azonosítják, „mert a toleranciáért és többszölamúságért” szállt síkra.

A könyv egyszerű, gondosan ápoltságban íródott, amelyről a szerző ismert a nyelvtudományban. Kihagyja mindazokat a terminusokat, szakszavakat, amelyek zavarnák az olvasót, meghagyja viszont, amikor úgy érzi, szükség van arra, hogy az olvasó megismerje, elsajátítsa, szókészletébe fogadja őket.

Ranko Bugarski könyve elsőként jelent meg a Sveznanje Matice srpske sorozatban, amely azzal a céllal indult, hogy „alapvető információkat adjon egy-egy szakterületről, de a probléma kritikai tanulmányozásába is betekintést nyújtson. A szerző alapvető kritikai álláspontja ebben a könyvben a nyelvi különbségek és a nyelvek közötti eltérések iránti toleráns és demokratikus viszonyulásban, valamint a nyelvről alkotott előítéletek bírálásában nyilvánul meg. Az, amit Bugarski szándékosan kerül, az a tolerancia hiánya miatt előidézhető lehetséges problémák explicit megnevezése. Az olvasóra hagyja a következtetést, hogy mi történne a nyelvi tolerancia minden egyes megsértése esetén: lehetségesek szellemi, sőt fegyveres összecsapások a világ különböző részein, amiről a szerző többször írt más publikációiban (az irodalomban már ismert az a tény, hogy Európában a lehetséges összecsapások potenciális forrásainak száma eléri a hetvenet).

SZABADKA – MÁSODSZOR

Szentgyörgyi István–Eva Bažant: *A szabadkai kiadványok bibliográfiája, Subotička bibliografija 1870-1918*. Forum Könyvkiadó, Újvidék–Szabadkai Városi Könyvtár–Monográfia Társadalmi Szervezet, Szabadka, 1993

A helytörténeti kutatások nélkülözhetetlen információforrása a helytörténeti vagy helyismereti bibliográfia: dokumentálja egy korszak, egy vidék, egy város művelődési, vallási és tudományos életét. A Szabadkáról megjelent bibliográfia immár második a sorban, az első füzet (1988) az 1764 és 1869 közötti könyvészetet tárja fel, a mostani ennek időbeli folytatása.

Gyakran vita tárgya, mi képezi a helytörténeti bibliográfia anyagát, kik a helyi frók, mi kerüljön be egy ilyen jellegű kiadványba. Szentgyörgyi István, a szabadkai bibliográfia egyik szerkesztője az Előszóban jelzi, őket milyen szempontok vezérelték: „nyelvre és frásra való tekintet nélkül felőle minden szabadkai kiadvány – könyvet, brosúrát, röpiratot, zeneművet és újságot –, szabadkai kiadvány alatt nemcsak a Szabadkán nyomtatott kiadványokat értjük, hanem azokat is, amelyeket egyes szerzők mint szabadkai lakosok valahol Szabadkán kívül jelentettek meg”. A helytörténeti jelleg ilyen értelmezése vita tárgyát képezheti. Többek között azért, mert nem derül arra fény, szabadkai frók-e azok, akik ott születtek, de nem ott éltek, akik nem ott születtek, de életük egy-egy korszakában ott alkottak. S melyik helytörténeti bibliográfiába kell sorolni azokat a szerzőket, akik gyakran és többször változtatták lakhelyüket. És sorolhatnánk még a dilemmáinkat jelző kérdéseket. Esetünkben jó, hogy a kiadvány tartalmazza a Szabadkán kívül megjelent műveket, jóllehet ezeket legalább grafikailag el kellett volna választani a Szabadkán kiadottakból, annál is inkább, mert így lehet a kötet a szabadkai nyomdaipar bibliográfiája is, ahogy ezt a szándékot az Előszó jelzi.

Szentgyörgyi István figyelmet érdemlő nyomdászattörténeti összefoglalót nyújt: felsorolja a működő nyomdákat, ezek kiadótévékenységét s legfontosabb kiadványaikat. Ezzel sok segítséget nyújt a művelődéstörténeti kutatók számára.

A kötet bibliográfiai része 1336 tételt tartalmaz. Az első részben (946 tétel) a könyvek, füzetek, röpiratok és zeneművek, a másodikban (223) az iskolai értesítők, a harmadikban (45) a naptárak, végül pedig az újságok (119) kaptak helyet időrendi, majd szerzői besorolásban. Külön fejezetben találjuk a nem datált műveket. A kötet felhasználója minden bizonnyal hiányolhatja a tematikus jelzést, a szakjelzetet, a tárgyköröket, a műfaji hovatartozást csak figyelmes olvasással tudja kideríteni.

Vizsgálva a feldolgozás módját, megállapíthatjuk, hogy a bibliográfiai leírás nem a nemzetközi szabvány (ISBN), hanem a régebben érvényben levő, ún. dokumentumhű változat szerinti. Ma már kissé elszoktunk az ilyen típusú adatfeltárástól. Nemzeti könyvtáraink általában a nemzetközi szabványt alkalmazzák. Helyismereti bibliográfiák esetében azonban elfogadható a dokumentumhű leírás. Segítségével fényt deríthetünk egy korszak kiadásainak, címválasztásainak stílusára, arra, kinek és hogyan írták az ajánlásokat. Az adatokat általában a címlapról – ritkábban a fedőlapról – másolják, ami olykor, mint az 524. tétel esetében zavart is okozhat, mert lehetetlen kihámozni a főcímet: „NAGYMÉLTÓSÁGÚ DR LUKÁCS GYÖRGY VALLÁS ÉS KÖZOKT. ÜGYI M. KIR. MINISTER, V. B. T. T. ÚR ÉS NEJE BÁRÓ PERÉNYI MADOLY ÚRNÓ Ó NAGY MÉLTÓSÁGÁNAK MÉLY TISZTELETTEL AJÁNLVÁ MADOLY-KE-RJINGÓ. ZONGORÁRA SZERZÉ GYÖRGY MÓR, PO. 178. EZEN ZENEMŰ TISZTA JÖVEDELME A JÓZSEF KIR. HERCZEG SZANATÓRIUM JAVÁRA

FORDÍTTATIK. SZERZŐ SAJÁTJA. A cím, mely kiemelés nélkül beleolvad a szöveg-környezetbe: MADOLY-KERINGŐ.

Mi az, amit kiolvashatunk egy ilyen kiadványból, ami miatt figyelmébe ajánljuk nemcsak a kutatóknak, történészeknek, irodalomároknak, hanem az itteni művelődési élet iránt érdeklődőknek is? Hálátlán kiemelni egy-egy címszót, hiszen találunk a bibliográfiában szépirodalmat, nyelvészeti munkákat, könyv- és könyvtártörténeti, orvostudományi, vegyészeti, mezőgazdasági stb. tárgyú műveket. Elsősorban egy-egy cím: Az írás története; Révész Hugó: Bácskai dalok, mesék; „a könyvolvasás megkönnyítése végett” kiadott magyar–szerb–horvát–bunyevác–sokác könyvészeti szótár 1894-ből. Említhetnénk a törvénygyűjteményeket, a nyugdíjszabályzatról szólót, a tűzrendészeti szabályrendeletet, a palicsi fürdő szabályait, néhány színházi életre vonatkozót, a prostitúció rendszabályait, továbbá a tandíjról, a fásításról, a kocsmai hitel nagyságának megállapításáról szólót vagy a városi zenede ügyszabályzatát. Szabadka fejlettségi életére nemcsak ez utóbbi utal, hanem számos zenemű, kotta megjelentetése is. A szerzők közül ki kell emelnünk Lányi Ernő nevét, akinek népdalegyvelegei és egyéb szerzeményei mellett megzenésített Kosztolányi-, Ady-, Gárdonyi-, Gellért Oszkár-, Petőfi-verset is találunk. Továbbá Gaál Ferencet, Horváth Fábiánt, György Mórt és másokat. Külön tanulmány tárgya lehetne az irodalmi vonatkozású kiadványok ismertetése. Nem a magyar irodalomban is nyilvántartott szerzők Jámbor Pál, Csáth Géza, Gyóni Géza, Kosztolányi Dezső vagy Milkó Izidor mellett kevésbé ismerteket is felfedezhetünk. Megtudjuk, hogy például verseskötete jelent meg egy bizonyos Grujicsné Popovits Emiliának, vagy regénye Dugovich Imrének Háremnő címen, színművei Csillag Károlynak, Béni Bélának stb. Csillag Károly nevét ismerjük, a többi szerzővel nem valószínű, hogy érdemes sokat foglalkozni, mégis felmerülhet a kérdés, kik voltak ők, mit jelentettek a maguk korában Szabadka művelődési életében.

Az idegen szerzők művei közötti is sok az ismeretlen név, cím, de megtalálható a híres svéd író, Selma Lagerlöf neve, akit ugyan „német eredetiből” fordított Körmöczy Ernő.

A fordítások közül is megemlítnék néhány címet: Petőfi Sándor János vitézét Jovan Jovanović Zmaj ültette át szerb nyelvre, 1873-ban adta ki Bittermann Károly. Jászi Oszkár beszédét, amelyet a budapesti Galilei Körben tartott, csak álneven merté közölni a fordító. Szerencsére az álneveket feloldották a szerkesztők.

Kétnyelvű kiadványról lévén szó, nem tudunk szemet hunyni a magyar nyelvű szöveg furcsa, szokatlan szóhasználatára fölött. A könyvtartudományban meghonosodott kifejezések helyett a szerb szakkifejezés tükörfordításait találjuk.

Például: „sve publikacije obradene su po *videnom* primerku” – magyarul nem *szemle-példány* – hanem láttamozás alapján („de visu” latinul), *egység* helyett *tétel*; *névjegyzék* helyett *névmutató* szerepel.

A besorolási tételben problematikus a nevek frásmódja. A magyarban nem kell vessző a vezetéknev után, csak a szabványos leírás szigorú betartása esetében (habár akkor is vitatható!). Mivel a leírásban nem alkalmazzák a szabvány irányelveit, nem indokolt a nevek ilyen formában való írása. A magyar nevek esetében nem inverzióról van szó, mint az idegen szerzők esetében, hanem szabályos névhasználatról a magyar nyelv szellemében.

Fontos, hasznos kiadvány, de felmerül: lehetett volna-e másképpen? Minden bizonnyal. Mégis hálásak vagyunk, hogy készült – és immár két kötet el is készült – ez a helytörténeti kiadvány. Jelentősége túlnő a helyi, lokális jellegen. A feltárt anyag nemcsak a magyar kultúra szempontjából jelentős, hanem az itt élő, más nyelven beszélő kutatók számára is fontos forrásanyag. Külön dicséretes a lelőhely megjelölése. Nem elég tudni, hogy létezett egy kiadvány, azt is jó tudni, hol lehet hozzájutni.

AZ IPARTÓL A MŰVÉSZETIG

Németh Ferenc: *A torontáli szőnyeg*. Forum Könyvkiadó. Újvidék, 1993

Nehéz elég szakszerű és elég lelkes szavakat találni ahhoz, hogy elmondjam, miért jó Németh Ferencnek a torontáli szőnyegekről frott könyve. A szerző – bánati lévén, elsősorban ottani vonatkozású – művelődéstörténeti kutatásait évek óta figyelemmel kísérhetjük a vajdasági lapokban és folyóiratokban. A torontáli szőnyeggyártás történetét feldolgozó munkája mégis más, minden eddiginél nagyobb, s némi, a szakterületre vonatkozó elfoglaltsággal megkockáztatnám, fontosabb vállalkozása, hiszen a századforduló művészettörténetének egy olyan fejezetét tárta fel irigylésre méltó alapossággal, amelyet eddig kellő információk hiányában művészettörténészeink is jószerével mellőztek. Németh Ferenc könyvének titka azonban nem csupán az eddig kevésbé ismert téma vonzerejében rejlik, hanem abban a látszólag könnyed hangvételben is, amellyel a legszárazabb levéltári közléseket is képes közérthetővé, emberközelivé tenni.

Mint minden ilyen jellegű munka megírásakor, ezúttal Némethnek is szembe kellett néznie egy örökzöld problémával, nevezetesen, hogy hol húzza meg vizsgálódásai határát, mely jelenségeket tekintse témájához tartozóknak, s melyeket utaljon „vesztéségek nélkül” más kategóriák érvényességi körébe. Neki sem volt könnyű dolga e tekintetben. Két okból sem. Egyrészt, mert munkája kétségkívül úttörő jellegűnek tekinthető. Másrészt mert a szerzőt mindeddig elsősorban a levéltári és sajtótörténeti kutatások foglalkoztatták, nem igazán „szakmabeli” az iparművészet ezen ágában, s ebből adódóan igen óvatosan kellett bánnia bizonyos esztétikai értéktételek megfogalmazásával. Németh Ferenc mindkét akadályt sikerrel vette. Gondosan összegyűjtötte, feltérképezte a torontáli szőnyeg felfutásának körülményeit, gazdasági és művészeti indíttatásait egyaránt. A könyv gerincét a levéltári bűvarkodás eredményei adják. Szakember nem lévén, a torontáli szőnyegek művészi elemzésébe nem bocsátkozik, s ez teszi könyvét vonzóvá, vállalkozását tisztességgé és becsületessé, ugyanakkor későbbi művészettörténeti kutatások fontos és megbízható kiindulópontjává. Úgy is fogalmazhatnánk, könyve részint tanúbizonyosság szakmai felkészültségéről, részint pedig vallomás arról, aminek energiái jelentős hányadát áldozta.

Aligha túlozunk, amikor azt állítjuk: nincs ma itt senki, aki ezt a könyvet jobban, hitelesebben megírhatta volna, mint ahogy az is kétségtelen, hogy kevesen akadnak, akiknek tolla ennyi rokonszenvet, elkötelezettséget fejezhetett volna ki a torontáli szőnyegszóvók oldalán.

Németh Ferenc kötete bizonyítja, hogy igenis létezett ezen a vidéken olyan művészet, amely eljutott a világba, elismeréseket gyűjtött ott, van olyan jelentős termék, alkottak itt olyan jelentős alkotók, hogy indokolt legyen egy ilyen komolyabb összefoglaló kiadása. E könyvnek ezért remélhetőleg része lesz abban, hogy a torontáli szőnyegek, a szövőműhelyek termékei gyűjtésre kerüljenek (ha még nem késő), illetve hogy a meglévőket rendszerezék, védetté tegyék.

NÁRAY Éva

S Z Í N H Á Z

NÉGYSZÖGLETŰ KEREK ERDŐ. TANYASZÍNHÁZ '94

A mese – játék.

Eljátszadunk egy lehetőséggel: mi lenne, ha . . .

Mondjuk, lenne egy erdő, nevezzük Négyyszögletű Kerek Erdőnek, melynek már a nevéből is látszik, hogy olyan mesebeli erdő: van is, nincs is. Mert hogy lehet az, hogy négyyszögletű is és kerek is. Lehet. Mert a mesében minden lehet. Az is, hogy a Négyyszögletű Kerek Erdő a jólét, a békesség, a barátság, a megértés, a boldogság birodalma. Ami, tudjuk, szintén nincs. Csak a mesében van. Meg az emberek vágyaiban létezik. Ezek szerint mégis van. Lennie kell, mert élnek is benne.

Itt él Bruckner Szigfrid, a vakmerő oroszlán, aki valójában senkit sem bánt, mert egy kiérdemesült cirkuszi oroszlán, itt él Aromó, a fékezhetetlen agyvelejű nyúl, Ló Szerafin, a kék csodaparipa, továbbá Szörnyeteg Lajos, a világ legjobb szívvé behemótja, aki Bruckner Szigfridhez hasonlóan valaha biztos ámulatba ejtette a cirkuszi közönséget, aztán a vitára mindig kész, mindenre talpraesett válaszokat tudó, gyors eszű Vacskamati, a Dömdödöm névre hallgató – mert mást nem tud mondani, de ezt a legkülönfélébb hangsúlyokkal mondja –, mackó formájú bölcs, meg itt él Mikkamakka, a bátor kandúr.

És élnek ők a Négyyszögletű Kerek Erdőben gondtalanul, filozófálgatva, unatkozva, játszadozva, egyszóval: boldogan.

Mígnem . . .

Igen, mígnem, mert a mesében mindig van egy mígnem, amitől megbolydul a mesebeli boldogság, s minden olyan izgalmas lesz, mint az életben.

Pont olyan.

Tehát mígnem jön valaki, mondjuk, a tuskólábú, köcsögfefű, hordóhasú, lepényfűlű, melencemellű, kemenceszájú, hfgvelejű, széllelbélelt, egyszóval az ocsmány Kisfejű Nagyfejű Zordonbordon, miután különféle szokatlan és félelmetes zajokat keltve megszepepenti a békésen, gondtalanul együtt élőket, akiknek annyira jól ment a dolgok, hogy arról vitakoztak, egyformán süt-e a nap mindenkire, vagy nem, majd fölénye teljes tudatában közli velük, hogy életveszélyben vannak. Mert „az erdőben rettenetesen elszaporodtak a pomogácsok!” „Micsodákok?” – kérdezi Szörnyeteg Lajos, a legjobb szívvé behemót, aki mindig előbb kérdez, s utána gondolkodik. Hát azok, akik az efféle gyámolatlan népséget ukmukfuk, egyszerűen, mert kedvük van hozzá, megtámadják, akik „széttépnek, kinyírnak, átpasszíroznak, kerékbe törnek, felnyársalnak, elemésztenek, miszlikbe vágnak, porrá zúznak” mindenkit. Majd pedig, miután lecsitul a haddelhadd, ez a csöppet sem szimpatikus Kisfejű Nagyfejű Zordonbordon kijelenti, hogy harcolni kell a félelmetes pomogácsokkal, de amint várható is volt, gyorsan kiderül, hogy a Négyyszögletű Kerek Erdő dicső lakói erre képtelenek. Szerencsére itt van Kisfejű Nagyfejű Zordonbordon, aki hajlandó megvédeni őket a pomogácsoktól. Feltéve, ha neki adják kincseiket . . .

Ismerős mese, ugye?

Valaki kitalál egy rémtörténetet, különféle kegyetlen és irgalmat nem ismerő szörnyetegeket, s elhíreszteli róluk, hogy bármelyik pillanatban támadni fognak, és mindenkit kíméletlenül megölnek. És ettől aztán mindenki begyullad. Hanyatt-homlok menekül. S lesz belőle földönfutó, hazátlan csóró menekült, akivel azt tehet bárki, amit akar, arra használhat fel, amire akar.

Annyira ismerős, hogy naponta halljuk, mert mostanság nagyon sokan éltek és élik át az efféle életmeséket. És mert nagymértékben elszaporodtak a Kisfejű Nagyfejű Zordonbor-

donok, akik kincsek reményében nemcsak ijesztgetik a Négyszögletű Kerek Erdő békés lakóit, hanem halálos ellenségekké teszik azokat, akik délutánokként együtt kávéztak, esténként együtt tévéztek, hétvégeken együtt kirándultak, vasárnapokon együtt szurkolnak, kiknek gyerekei egy iskolába jártak, akik szomszédok, barátok, esküvői komák voltak, s ha tudták is, sohasem törődtek vele, hogy ezért vagy azért – nyelvük, vallásuk miatt – különböznek szomszédaiktól, barátaiktól, illetve hogy azok különböznek tőlük.

Nekünk itt most erről (is) szól Lázár Ervin szellemes, leleményes története, amelyet Körmöczy Petronella adaptálásában a Tanyaszínház ez évi bemutatójaként ismert meg a bácskai tanyák, kis falvak, mezővárosok közönsége.

Többszörösen is jó választás a Négyszögletű Kerek Erdő előadásá formálása. Mindenki könnyen dekódolhatja a mese jelzett valóságtartalmát, iskolaudvarban, vásártéren, gyepszelen, futballpályán történő előadásra, ahol az immár tizenhetedik éve működő Tanyaszínház rendre felállítja „színpadát”, fölöttébb alkalmas, nem kíván bonyolult és drága díszletet, inkább arra ösztönzi megjelenítőit, hogy a mese szellemének megfelelően ügyes koreográfiával közvetítsék a játékoságot. A Négyszögletű Kerek Erdő minden tanyaszínházi követelménynek megfelel, köztük annak is, ami főleg a kezdeti éveket jellemezte, hogy a színi főiskolások gyakorló pályája legyen. A vajdasági színjátszást sújtó bajok ugyanis a Tanyaszínházat sem kímélték, fennmaradása a színésztanoncoktól függött. S ők vállalták, némi hivatásos segédlettel, nemcsak a szereplést, hanem a szervezést is.

A Tanyaszínház előadása bizonyítja, hogy a fiatalok valóban ügyesek. Közülük elsősorban Mezei Zoltán jellemtulajdonságokat kifejező, mulatságos mozgású Aromója tetszett. Káló Béla Bruckner Szigfridben a hősködést, Giricz Attila Ló Szerafinban a szeleburdiságot, Szilágyi Nándor Dömdödömben a bölcs életismeretet, Vukosavljev Iván Szörnyeteg Lajosban a megmosolyogni való együgyűséget mutatta meg. S ennyi elég is, a tanyaszínházi körülmények – nagy tér, nem is mindig csendes, sok néző, zavaró külső zajok – nem teszik lehetővé a közsínházi lélekrajzi alakformálást, a cizellált ábrázolást. A színésznek hangosan, már-már kiabálva, széles gesztusokkal kell jelezni szerepe jellemvonásait, és mindenki számára – a közönségben sok a gyerek – érthető helyzeteket teremteni. Ebben a Négyszögletű Kerek Erdő-beli társaság említett komikus alakjait a Mikkamakka nevű kandúr bátorságát meggyőzően példázó Magyar Attila és Kisfejű Nagyfejű Zordonbordon gonoszságát és gyávaságát is megmutató Csernik Árpád segítette.

Külön kell szólni Körmöczy Petronelláról, aki több szerepet is vállalt az előadás készítésében. Ő adaptálta Lázár Ervin művét, s tette ezt a játékkalkulomhoz illő egyszerűséggel. Az előadás első részében – a zenét szerző Bakos Árpád és a hangszerezést végző Verebes Ernő kiváló segédletével a szereplők bemutatkozó songjait halljuk, a második rész pedig maga a történet. Bizonyos sajtóközlésekből arra is következtetni lehet, hogy részben Körmöczy Petronellára hárult a rendezés is, elsősorban a koreográfia, amit kiválóan oldott meg. S ő volt Vacskamati is, akinek megformálásából, bár nem lógott ki a csapatból, hiányoljuk, hogy nem volt kellően macskás.

Kellemes, tartalmas szórakozás a Tanyaszínház idei, igencsak mostoha körülmények, sok bizonytalanság között készült bemutatója. Soha rosszabb ne legyen!

GEROLD László

KÉPZŐMŰVÉSZET

SZÁRNYAK*

Kalmár Ferenc madarai etikai és érzéki lények. Sugárzó madártestük nemcsak gyönyörködtet, hanem eszmélővé, merengővé is tesz: miért nem tudjuk mindig ilyen árnyaltan derűsen, ilyen gyermekien tisztán látni a világot. Effajta gondolatok, szorongások, ilyen kételemek csak igazán nagy alkotások közelében élednek, s a költő, Rilke felel rájuk: Változtasd meg élted.

Magunk vagyunk itt: madarak és emberek. Együttlétünk kölcsönhatásának eredményei az érzelmek és a feltámadó emlékek. Méghozzá a szép emlékek, amelyeknek olyannyira híján vagyunk mostanság.

Kalmár Ferenc művészete egy régi igazságot példáz: minden művésznek voltaképpen egyetlen nagy élménye, egyetlen nagy gondolata van a világról, ám minél mélyebb, vagy inkább: minél fontosabb az a gondolat, annál számosabb módon fejezhető ki, s minden kifejezésében csak tovább gazdagodik. Voltaképpen úgy hiszem, az egységes személyiség és a sokpólusú világ hat itt egymásra. Kalmárnak pedig – s ez csak a kiválasztottak kiváltsága – megadatott, hogy ennek az egymásra hatásnak a termékeny pillanatait ábrázolni, megformálni tudja.

Az imént a feltámadó emlékekről szóltam. Kalmár madarai tapasztalataink, emlékeink egész sorát élesztik újjá. Némelyikük inkább sejtett, mint bizonyítható rokonságot tart az egyiptomi madárdomborművekkel, a sírkamrák falára festett képrások titokzatos madaraival. Mindenképpen felidézük azonban bennünk – bennem legalábbis – gyerekkorunk vásárainak festett madarait, amelyeket vásárfiába kaptunk, s amelyek a selyemcukrok ízével együtt az idők során gyerekkorunk felejthetetlen részeivé kóvültek.

Most róluk, ezekről a szobrokról kellene beszélni hosszasan és főként szakszerűen, elemezni gazdag formavilágukat, harsány, de paradox módon visszafogott színvilágukat, s beszélni kellene arról a világról is, amelyet Kalmár Ferenc teremtett magának. Beszélni kellene a művészségnek manapság ritka becsületéről, aztán a szenvedéllyel dolgozó művészről, aki a felület minden pórusát tisztán sugárzóvá változtatja.

Mondom, most minderről kellene okosan és művelten beszélni. Csakhogy Kalmár Ferenc szobrai annyira a forma, a tapintás világában fogantak, hogy műfordításukra, irodalmi feloldásukra hiába törekednénk.

Művei csak azok előtt nyílnak meg, akik nyitott lélekkel, fenntartások nélkül, szeretettel közelednek feléjük. Szívből kívánom, hogy a kiállításra ellátogatók részesei legyenek a szeretet eme optikai műfordításának. S ezzel talán zárjuk is le fel-felvillanó gondolatainkat, mert várnak a szobrok. Bár e madarak nem türelmetlenek, mégis tiszteljük illendő csendjüket és várakozásukat.

A kiállítást ezennel megnyitom!

NÁRAY Éva

ADALÉK A HÍD TÖRTÉNETÉHEZ

A HÍD KÖSZÖNTÉSE

A harmincas évek egymást érő válságainak közepette a Duna és a Tisza vidéke különféle vallású és nemzetiségű lakói hagyományosan békés ünnep- és hétköznapijainak fenntartása, az emberek és kultúrák kölcsönös megismertetésének, az időszerű történések háttere és következményei mindenki számára világos magyarázásának s a bácskai és bánági rónán termett költői szó terjesztésének, illetve korabeli kifejezéssel élve, a hídverés nemes szándékától vezérelve indult rögzös útjára a legrégebb magyar irodalmi folyóirat, a 60. születésnapját ünneplő Híd. Első korszakában a régi jugoszláv királyi önkényuralmat képviselő cenzúrával és „biztonsági” közegekkel vette fel a harcot. Az impériumváltás megtizedelte a szerkesztőség tagjait. A háború után a kultúra többi orgánumával együtt az időszerű hatalommal való kiegyezésre kényszerült ugyan, de később mégis visszakanyarodott eredeti elveihez, s manapság is a szép szó erejével szívósan küzd az emberségesebb holnapért, a költészet és tudomány hitelért. Az immár hetedik évtizedébe lépő Híd szerkesztőit és munkatársait Isten szeretetteljes segítségét, viszontagságoktól mentes további időszakokat és a szókimondás nemes hagyományának gyümölcsöző folytatását kívánva tisztelettel köszönti a Református Élet szerkesztősége.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

Herceg János: Mulandóság (elbeszélések)

Tari István: Fegyvertánc (versek)

Géber László: Szöveg, szalonna (versek)

Kánaáni történetek (népi önéletrások, vallomások)

Jódal Kálmán: Bakancs és fal (kisprózák)

Lovás Ildikó: Kalamáris (novellák)

Bori Imre: Szenteleky Kornél (monográfia)

Magyar László: Életek, iratok, iratok, életek (tanulmányok)

Utasi Csaba: Vér és sebek (tanulmányok, kritikák)

Gerold László: Meglelt örökség (tanulmányok)

Láncz Irén: Szó, szöveg, jelentés (nyelvészeti tanulmányok)

Jung Károly: Őrszerek könyve (néprajzi tanulmányok)

Bosnyák István: Pörök, táborok, emberek I. (tanulmányok)

Danilo Kiš: Kételyek kora (esszék, Kalligram–Forum)

Az Újvidéki Színház húsz éve

Csapó Julianna: A jugoszláviai magyar irodalom 1990. évi bibliográfiája

Cs. Simon István: Szülőfalum, Terján (versek, publicisztika)

Túl az Óperencián (meséskönyv)

Előkészületben

Bányai János: Utóélet (tanulmányok)

Bordás Győző: Csukódó zsilipek (regény)

Csapó Julianna: A jugoszláviai magyar irodalom 1991. évi bibliográfiája

Fehér Ferenc: Válogatott versek és verskommentárok

Kalapis Zoltán: Történelem a föld alatt (művelődéstörténeti trások)

Kontra Ferenc: Úgy törnek el (novellák, szociográfiai trások)

Németh István: Jegykendő (riportok)

Penavin Olga: Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtemény II.

Veljko Petrović: Válogatott novellák

Silling István: Kínján esék esete (vajdasági archaikus népi imádságok)

Szenteleky Kornél: Úgy fáj az élet (összegyűjtött trások)

Tündér Ilona kertje (mondák)

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Baranovszky Edit, Dési Ábel, Pap József, Pataki László
és Szabó Palócz Attila versei

Molnár Cs. Attila és Németh István novellája

Brasnyó István regényének folytatása

Huszár Zoltán emlékezése

Brindza Károly, Káich Katalin, Božidar Kovaček,
Németh Ferenc, Silling István és Voigt Vilmos tanulmányai

Cseh Márta néprajzi gyűjtése

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Szombathy Bálint*: Markulik József (1935–1994) 593
Herceg János: Futamok (esszék) 602
Cs. Simon István: Halmok (helytörténeti esszé) 606
Virág Gábor: Az első (ismert) hegyesi magánkönyvtár (tanulmány) 611

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Bori Imre*: Egy igazi Szentkuthy-olvasó (Fekete J. József: *Olvasat II.*) 616
Toldi Éva: Epikus töltéssel (Fenyvesi Ottó: *A káosz angyala*) 617
Bence Erika: Egy korszak regénybeli kritikája (Apró István: *Regénybrikkett*) 619
Piszár Ágnes: A kritika elhallgatása, a próza megszólalása (Lovas Ildikó: *Kalamáris*) 620
Rajzli Ilona: A „nyelvi mentőszolgálat” ügyében (Silling István: *Kupuszinai tájpszótár*) 623
Svenka Savić: A szeretet és a jóindulat könyve (Ranko Bugarski: *Jezici*) 625
Csáky S. Piroska: Szabadka – másodszor (Szentgyörgyi István–Eva Bažant: *A szabadkai kiadványok bibliográfiája 1870–1918*) 627
Náray Éva: Az ipartól a művészetig (Németh Ferenc: *A torontáli szőnyeg*) 629

S z í n h á z

- Gerold László*: Négyszögletű kerek erdő (*Tanyaszínház '94*) 630

K é p z ő m ű v é s z e t

- Náray Éva*: Szárnyak (*Kalmár Ferenc szobrairól*) 632

- Adalék a Híd történetéhez 633

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma támogatta

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1994. szeptember. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őr-
zünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–601–3–14861-es zsírszámlára; előfize-
tésekor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 20 dinár, fél évre 10 di-
nár. Egyes szám ára 2, kettős szám ára 4 dinár; külföldre egy évre 40 dinár, fél évre 20 dinár. Kül-
földön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – A szedés a Híd szerkesztőségében készült. – Tördelőszer-
kesztő: Bozsoki László. – Készült az újvidéki Dániel Print Nyomdában